

บทที่ ๓

วิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงจากปรัชญาและศาสนา

บทนี้ผู้เขียนจะเริ่มด้วยการวิเคราะห์ถึงมโนภาพ (idea) หรือความคิดทั่วไป ความเข้าใจเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ไม่ชี้เฉพาะเจาะจง แต่เป็นสิ่งที่รู้จักและเป็นสากลของสิ่งนั้นของนักปรัชญาและศาสนาเกี่ยวกับความพอเพียงในแต่ละชนิดของมโนภาพ รวมทั้งจะประเมินเนื้อหาของข้ออ้างที่เป็นทั้งข้อเท็จจริง และที่เป็นทั้งหลักการโดยอาศัยเหตุผลของมโนภาพนั้น ๆ เป็นพื้นฐานการประเมินสำหรับความเชื่อต่อความพอเพียงของมนุษย์แต่ละประเภทย่อมมีความแตกต่างกัน เพราะว่าความเชื่อเหล่านี้เกิดจากการโต้แย้งกันเกี่ยวกับปัญหาความจริงพื้นฐานที่ออกมาในรูปของทั้งศาสนา และปรัชญาซึ่งต่างฝ่ายต่างเชื่อเหมือนกันและมีส่วนที่ไม่เหมือนกัน การเชื่อความจริงที่ไม่เหมือนกันนี้ ย่อมส่งผลให้ความเชื่อในเรื่องความพอเพียงต่างกันไปด้วย สาเหตุนี้จึงทำให้ไม่สามารถตัดสินให้เด็ดขาดลงไปได้ ว่าความเชื่อประเภทใดผิด ประเภทใดถูก แต่ปัญหาเหล่านี้ก็เป็นปัญหาสำคัญ ทั้งนี้ เพราะว่ามโนภาพแต่ละประเภทย่อมมีต่อปัญหาเหล่านี้จะเป็นฐานที่ทำให้มโนภาพของมนุษย์ในเรื่องโลก สังคม และความหมายของชีวิตเป็นไปในอีกแนวทางหนึ่งเฉพาะเจาะจงลงไป

ด้วยเหตุนี้ ผู้เขียนจึงเห็นว่าแม้แต่ในเรื่องของมโนทัศน์ความพอเพียงก็ย่อมคิดและเชื่อไม่เหมือนกันด้วยทั้งนี้เพราะอาจมีทั้งจินตภาพ (image) และมโนภาพที่ไม่เข้ากันได้อีกด้วย นอกจากนี้ผู้เขียนยังเห็นอีกว่าความพอเพียงต้องมีแฝงเร้นอยู่ในทั้งสรรพสิ่งรวมทั้งในแต่ละความคิด ความเชื่อของนักปรัชญาและศาสนาอีกด้วย ถ้าไม่เชื่อเช่นนั้นก็แสดงว่าต้องมีมนุษย์บางมโนภาพที่มีคุณลักษณะไม่ต่างจากสัตว์ เพราะถ้าไม่มีความพอเพียงแล้วการทำกิจกรรมต่าง ๆ ก็จะทำด้วยความละโมภเกินเลยความพอดี

๓.๑ มโนภาพความพอเพียงจากปรัชญา

๓.๑.๑ มโนภาพของเอพิคิวรัส

เอพิคิวรัส (Epicurus) เป็นนักคิดของกรีกที่เป็นต้นตำหรับมโนภาพของสำนักเอพิคิวเรียน (Epicureanism) ซึ่งสำนักนี้คำสอนมีลักษณะเป็นสสารนิยม (materialism) ที่เชื่อว่าความจริงคือสสารเท่านั้นและเพราะมีมโนภาพว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริง ยังผลความเชื่อไปให้เชื่อต่อว่าแม้แต่วิญญานของมนุษย์ก็มีลักษณะเป็นสสารด้วยเช่นกันจึงมีความแตกต่างเหมือนสสาร นอกจากนี้ยังเชื่อเดิวยกกว่าไม่มีโลกหน้าที่มนุษย์ต้องไปด้วยผลของความดีความชั่ว ดังนั้นตอนที่ยังมีชีวิตอยู่จึงควรแสวงหาความสุขให้แก่ตัวเองให้มากที่สุดเท่าที่จะมากได้ ความดีความชั่วเป็นเรื่องสมมติ สิ่งที่เป็นจริงก็คือความสุขและความทุกข์ที่มนุษย์ได้รู้จักและประสบในชีวิตประจำวัน

“สำหรับข้อความต่าง ๆ จากความมากมายที่เกี่ยวกับเหล่าทวยเทพไม่ได้ปฏิเสธการแบ่งแยกประสาทสัมผัส แต่เป็นข้อสมมุติพวกนี้ผิดพลาด เนื่องจากความโศคร้ายหรือความอาภัพอย่างรุนแรงทำให้บังเกิดความชั่วร้าย และความดีงามที่ยิ่งใหญ่ จากการสรรค์สร้างของพระเจ้า สำหรับมนุษย์ที่คุ้นเคยอยู่กับความยินดีต่อคุณความดีของพวกเขา แต่เรื่องทั้งหมดที่ไม่ใช่ธรรมชาติของพวกเขาจะเป็นสิ่งอื่นไปหมด”

จากคำกล่าวที่เอปิคุรุส สอนไว้ว่า “จงกิน ต้มและหาความสำราญเสียเพราะพรุ่งนี้ก็ตายแล้ว” คำกล่าวนี้ทำให้มีผู้ตีความไปในลักษณะที่คิดว่าเป็นคำสอนที่ให้นมนุษย์มกมุ่นอยู่กับความสุข ซึ่งจริง ๆ แล้วมีการตีความไปอีกแนวทางที่ตรงข้ามคือเป็นคำสอนที่ตักเตือนไม่ให้มนุษย์ลัถเลสงสัยในความคลุมเครือของประสาทสัมผัสในตัวมนุษย์เอง จนเสนอให้ดำเนินชีวิตทางสายกลาง ด้วยเห็นว่าถ้ามนุษย์มัวเมาในความสุข ไม่ดำเนินทางสายกลางจะเป็นทุกข์ได้^๒ ตามมโนภาพของเอปิคุรุสเสนอให้พิจารณาความสุขที่มาจากความปรารถนาตามธรรมชาติและเป็นสิ่งจำเป็น (natural and necessary to happiness) เช่น อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ซึ่งมีความสำคัญหากแต่มี ความสุขจากธรรมชาติแต่ไม่จำเป็น (natural desires) เช่น ความต้องการทางเพศ ความสุขแบบนี้ควรดำเนินทางสายกลาง และก็ยังมีความสุขที่มีได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติและก็ไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์ อาทิ ของฟุ่มเฟือยต่าง ๆ เกียรติยศชื่อเสียง ความหรรษา สิ่งเหล่านี้เอปิคุรุสเสนอให้ควรละเว้น^๓

เอปิคุรุส เห็นว่าชีวิตที่ดีคือชีวิตที่อยู่อย่างเรียบง่ายตามความจำเป็นและสงบ มนุษย์ไม่ควรตกเป็นทาสของสิ่งใด ปลีกตัวออกจากสังคม เพื่อความเป็นอิสระ แต่ไม่ใช่อยู่อย่างโดดเดี่ยวทั้งสังคม ให้มีทางสายกลาง คือ มีมิตรภาพที่ดีกับผู้อื่น เพื่อจะได้มีชีวิตที่เป็นสุขอยู่นาน ๆ^๔ นอกจากนี้เขายังเห็นว่ามนุษย์ควรใช้ความรอบคอบ การมองการณ์ไกลจากการใช้ปัญญา (wisdom) ในการแสวงหาความสุขที่เหมาะสมระหว่างความเจ็บปวดกับความสุขสบายหรือให้หลีกเลี่ยงความเจ็บปวดหรือว่ามีความสุขให้น้อยที่สุด ถือเป็นการมุ่งแสวงหาความสุขตามแนวคิดของเอปิคุรุส ทั้งนี้ เขาเห็นว่าชีวิตที่ดีหรือว่าความสุขที่ดีนั้น ก็ควรจะต้องอยู่นานเป็นความสุขในระยะยาว ซึ่งเป็นการมองการณ์ไกล มโนภาพนี้จึงเห็นว่า ความสุขที่แท้จริงจะเป็นความสุขที่เรียบง่าย รอบคอบ และไม่ควรจะเป็นความสุขที่เกิดจากสิ่งหายากจนเกินไป^๕

^๑ Augustine Chika Obi, “Epicurus’ foundation of knowledge”, *Doctor of Philosophy*, (The Graduate School of Liberal Arts and Sciences: Dugesne University, 1993), pp. 123-124.

^๒ Ted Honderich, *The Oxford Companion to Philosophy*, Second Edition, (New York: Oxford University Press Inc., 2005), p. 258.

^๓ Pierre-Marie Morel, *A Companion to Ancient Philosophy: Epicureanism*, (Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2006), pp. 500-501.

^๔ วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาทั่วไป: มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๔-๓๕.

^๕ Eric Brown, *The Cambridge Companion to Epicureanism*, (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), p. 193.

๓.๑.๒ วิเคราะห์ทัศนภาพความเพียงของเอปิกูรัส

จากทัศนภาพของ เอปิกูรัส ที่เน้นการใช้สติในการบริโภค ไม่คิดไปไกลเกินกว่าความเป็นจริงที่จะทำได้ ดังเช่นเขาอ้างไว้ว่า “คนเราไม่ควรทำลายสิ่งที่มีอยู่ในปัจจุบันให้เสียด้วยสิ่งที่ไม่ได้อยู่ แต่ให้คำนึงถึงสิ่งที่ได้สมปรารถนามาแล้ว...”^๖ โดยธรรมชาติของมนุษย์เมื่อได้เสพความสุข จากภายนอกไม่ว่าจะเป็นการเสพ รูป รส กลิ่น เสียง ที่ทำให้เกิดความรู้สึกยินดี ย่อมติดใจหลงใหลใคร่ที่จะมีการเสพสุขครั้งต่อ ๆ ไปอีก โดยยังไม่ทราบแน่ชัดว่าจะมีให้อีกหรือไม่ สำหรับผู้ที่ยึดติดกับความสุขในลักษณะเช่นนี้ ส่งผลให้เกิดแนวคิดประเพณี และผลต่อมาก็ย่อมสร้างปัญหาให้ได้ในอนาคต ถึงแม้เอปิกูรัสจะเชื่อว่าสสารเท่านั้นที่เป็นจริง แต่เขาก็กังหนัดว่าเราควรมีชีวิตที่มีความสุขด้วยการเสพสุขอย่างระมัดระวัง เอปิกูรัสสอนไว้ว่า “สิทธิและความเสมอภาคตามธรรมชาตินั้นไม่มีจริง แต่อะไรที่พิจารณาแล้วเป็นประโยชน์และกำไร ไม่ทำให้ผู้อื่นเดือดร้อน ไม่ได้รับผลเสีย แต่สามารถดำรงชีวิตด้วยความปลอดภัย สิ่ง ๆ นั้นคือสิ่งที่ประเสริฐ แล้วเป็นความต้องการตามธรรมชาติของทุกคน”^๗ จากเหตุผลดังกล่าวจะเห็นว่าการแสวงหาความสุขทางกายในระดับนี้ จะเต็มไปด้วยความระมัดระวัง ดังนั้นความพอประมาณจะเป็นสิ่งสำคัญกับความเชื่อแบบ เอปิกูรัส

แนวคิดเช่นนี้ยืนยันได้ว่า ความสุขจากโลกภายนอกถึงแม้จะอันตราย แต่ถ้าเสพด้วยการพิจารณาพิจารณา ก็สามารถทำให้เกิดความสุขที่ยั่งยืนได้ ด้วยปัญหาเช่นนี้ ความคิดของเอปิกูรัสจึงพยายามหาวิธีแก้ปัญหามาเพื่อสร้างหลักประกันให้การมีความสุขให้มากที่สุดและยาวนานที่สุดอย่างปลอดภัยที่สุด แต่ทั้งนี้ก็ยังอยู่ความเชื่อที่เกี่ยวกับความเป็นจริงที่ว่ามนุษย์ไม่เคยแสวงหาอะไรนอกจากความสุข แม้แต่เรื่องของความดีงามที่คนเราปฏิบัติตามและถือกันว่าเป็นคุณธรรมนั้น สุดท้ายแล้วก็เพื่อความสุขของมนุษย์ ไม่มีคุณธรรมข้อใดที่มนุษย์ปฏิบัติโดยไม่คิดว่าเป็นหนทางของมนุษย์ ทั้งตัวเองหรือผู้อื่นไปสู่ความสุขดั้งเดิมนั้นคุณธรรมเกิดเพราะเหตุนี้ แต่นาน ๆ เข้าคนอาจรู้สึกว่าการทำคุณธรรมเพื่อคุณธรรม แต่จริง ๆ แล้ว คนพวกนี้ก็เชื่อว่าการทำเพื่อความสุข^๘ นอกจากนี้เอปิกูรัสยังพิจารณาไว้ว่าความต้องการตามธรรมชาติและความต้องการที่จำเป็นที่ใช้บำบัดความทุกข์ที่เกิดจากความหิวกระหายน้ำและอาหาร แต่ความต้องการอาหารราคาแพงไม่ใช่สิ่งจำเป็นของคนทั่วไป หากแต่อาจจะจำเป็นกับผู้ที่มั่งคั่งหรือพระราชา^๙

^๖ “One should not taint things present with desire for things absent, but think about the fact that even these were once prayed for” Jeffrey Stephen Purinton, “Epicurus’ libertarian atomism”, **Doctor of Philosophy** (Princeton: The Faculty of Princeton University, 1992), p. 540.

^๗ “Right or natural Equity is nothing else but what is mark’d out by Utility and Profit, or that Utility which, by common agreement, hath been appointed that Men might not injure one another, nor receive any wrong, but live in security, which is a real Good, and therefore naturally desired of every one” Gassendi Pierre, **Three Discourses of Happiness, Virtue, and Liberty**. Collected from the Works of the Learn’d Gassendi, by Monsieur Bernier (London: Awnsham and John Churchill, 1699), p. 315.

^๘ วิทย์ วิศทเวทย์, “ชีวิตที่ดี”, หน้า ๓.

^๙ Jeffrey Stephen Purinton, “Epicurus’ libertarian atomism”, p. 478.

จากความเห็นดังกล่าว ผู้เขียนเห็นว่าหากจะถือว่าเป็นเรื่องของความพอประมาณ ก็
เป็นได้ หรือหากจะตีความว่าเอปิกูรัส สอนให้ใช้เหตุผลเพื่อแสวงหาความสุขในลักษณะของความ
พอดีกับตัวมนุษย์คนนั้น ๆ เพราะจะเห็นได้ว่าความคิดของเอปิกูรัสสอนให้พยายามหาความพอดีใน
การบริโภค เพื่อให้มีสิ่งที่จะใช้บริโภคให้นานที่สุดเท่าที่จะทำได้ ดังนั้นจะเห็นว่ามโนภาพความ
พอเพียงของเอปิกูรัส มีลักษณะเป็นมโนภาพที่มีคุณค่าภายนอก ความพอเพียงสามารถใช้เป็น
เครื่องมือไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าอื่น ๆ และความพอเพียงก็เป็นอติวิสัยของแต่ละบุคคล

๓.๑.๓ มโนภาพของไดโอจีนีส แห่ง ซิโนเพ

ไดโอจีนีส แห่ง ซิโนเพ (Diogenes of Sinope) เป็นนักคิดที่มีชีวิตร่วมสมัยกับเพลโต
และอริสโตเติล เป็นผู้ก่อตั้งสำนักคิดซินิก (cynicism) ซึ่งเป็นสำนักคิดที่ให้ความสำคัญกับการปฏิบัติ
ด้วยการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ไดโอจีนีสไม่ได้เขียนตำรา แต่จะพบมโนภาพของเขาได้จากงานเขียน
ของนักคิดรุ่นต่อ ๆ มาซึ่งพวกซินิกนี้ใช้ชีวิตโดยการควบคุมความต้องการทางร่างกายและจิตใจของ
ตัวเองให้น้อยลงมากที่สุดหรือทำให้ตนเองมีความต้องการสิ่งต่าง ๆ ในชีวิตให้น้อยที่สุด แนวคิดของ
ซินิกได้เข้าไปมีส่วนเหมือนกับปรัชญาของโซเครตีส ซึ่งมีการปฏิบัติตนด้วยความมัธยัสถ์ แม้กระทั่งมี
ความด้นทุรังด้วย (frugality and even perverseness)^{๑๐}

นอกจากนี้พวกเขามีท่าทีปฏิเสธและแสดงความเบื่อหน่ายในการใช้ชีวิตของมนุษย์ใน
สังคม และมักจะแสดงออกถึงมโนภาพความเชื่อของตนเองผ่านการประชด เยาะเย้ย ถากถางผู้คน
ทั่ว ๆ ไป มีบทสนทนาระหว่างไดโอจีนีสกับพระเจ้าเล็กซานเดอร์มหาราช โดยที่พระเจ้าเล็กซานเดอร์
มหาราชได้เดินทางผ่านมาพบไดโอจีนีสที่กำลังนอนอาบแดดอยู่หน้าถังไม้ของตน พระองค์เห็นว่า
เป็นขอทานจึงเกิดความรู้สึกสงสาร จึงกล่าวว่า^{๑๑}

อเล็กซานเดอร์	ข้าพเจ้าคืออเล็กซานเดอร์มหาราช
ไดโอจีนีส	ข้าพเจ้าคือสุนัขไดโอจีนีส
อเล็กซานเดอร์	สุนัข ?
ไดโอจีนีส	ข้าพเจ้าพึงพาความเมตตา เหาความโลภ และกัตพวกวายร้าย
อเล็กซานเดอร์	ข้าพเจ้าสามารถทำอะไรให้ท่านได้บ้าง ?
ไดโอจีนีส	อย่ายืนบังแสงแดดของข้าพเจ้า

การดำเนินชีวิตของ ไดโอจีนีส แสดงให้เห็นว่าเป็นชีวิตที่เรียบง่ายที่สุด เพราะถือว่า
ความสุขสำหรับเขาไม่ได้มาจากวัตถุ แต่มาจากการลดความต้องการด้านวัตถุ เขาจึงร่ำร้อนไม่มีที่พัก
อาศัยแน่นอน มีเรื่องบันทึกเกี่ยวกับ ไดโอจีนีส กับเพลโตนักปรัชญากรีกไว้โดยไดโอจีนีสได้กล่าว
เยาะเย้ยเพลโตไว้ว่า "มีอะไรดีกับคนที่ใช้เวลาทั้งหมดไปกับการถกเถียงทางปรัชญาที่เป็นการสร้าง

^{๑๐} Victor Eugene Emeljanow, "The Letters of Diogenes", *Doctor of Philosophy*, (The Department of Classics: Stanford University, 1967), p. 24.

^{๑๑} Max Van Manen, *Researching Lived Experience: Human Science for an Action Sensitive Pedagogy*, (New York: State University of New York Press, 1990), pp. 117-118.

ความรำคาญใจให้กับผู้อื่น”^{๑๒} จากพฤติกรรมเช่นนี้จะเห็นได้ว่าความคิดของไดโอจีนีสเป็นแนวคิดในการพยายามหลีกเลี่ยงสิ่งสังคม

๓.๑.๔ วิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงของไดโอจีนีส แห่ง ซิโนเพ

มโนภาพของไดโอจีนีสตามที่เสนอไปนั้น เป็นมโนภาพของการให้ความสำคัญกับการใช้ชีวิตตามธรรมชาติ ซึ่งธรรมชาติของเขาคือธรรมชาติตามสัญชาตญาณดั้งเดิม โดยตามลำพังไม่ยุ่งเกี่ยวกับสังคม ไม่สนใจสังคมภายนอกกว่าจะคิดอย่างไร^{๑๓} โดยคิดว่าค่าที่แท้จริงของชีวิตคือความเรียบง่าย (simplicity) เท่านั้นที่เป็นสิ่งที่เป็นเป้าหมาย (end) ในตนเอง ซึ่งสามารถนำคนไปสู่ชีวิตที่ดีในลักษณะพอเพียงตามอัตภาพ และมีค่าในตัวเอง^{๑๔} ประเด็นปัญหาคือ การใช้ชีวิตแบบไดโอจีนีส นี่เป็นชีวิตที่พอเพียงหรือไม่ ถ้าเป็นชีวิตของคนที่เคยมีความสุขอยู่กับทรัพย์สินสมบัติมากมายสำหรับชีวิตแบบไดโอจีนีส จึงเป็นการทรมานตัวเองจนไม่มีความสุขพอเพียงกับชีวิตตัวเอง ถ้าหากเป็นชีวิตของนักบวช หรือ บรรพชิตต้องเป็นผู้ยอมสละการครองชีวิตอย่างคฤหัสถ์อุทิศตนเพื่อศาสนาที่นับถือ ในศาสนาเทวนิยมนักบวชนอกจากจะเป็นบุคคลศักดิ์สิทธิ์แล้วยังมีหน้าที่เกี่ยวข้องกับชีวิตของคนทั้งปวงตั้งแต่เกิดจนตาย ด้วยศาสนกิจต่าง ๆ หากเป็นเช่นนี้การใช้ชีวิตแบบไดโอจีนีสจะสอดคล้องกว่าชีวิตแบบคนทั่ว ๆ ไป ดังนั้นมโนภาพความพอเพียงของไดโอจีนีส จึงอาจเหมาะสมกับชีวิตที่ต้องการแสวงหาธรรมมากกว่า โดยเฉพาะนักบวชในศาสนาต่าง ๆ

๓.๑.๕ มโนภาพของวิลเลียม เวดส์เวิร์

วิลเลียม เวดส์เวิร์ เป็นกวีเอกคนหนึ่งของโลกชาวอังกฤษในสมัยโรแมนติกที่มีความสนใจต่อธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง โดยเขาเชื่อว่าธรรมชาติคือศูนย์กลางของพลังแห่งการชี้นำทางจิตวิญญาณของมนุษย์จากความรู้สึกที่มีต่อธรรมชาติในลักษณะดังกล่าวนี้เองที่ทำให้เวดส์เวิร์มีความโดดเด่นในการสะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์ นอกจากนี้เวดส์เวิร์ยังเป็นกวีที่มีความศรัทธาต่อพระผู้เป็นเจ้าอย่างลึกซึ้ง เขาได้เปิดเผยให้ผู้อ่านมองเห็นมโนภาพเกี่ยวกับพระผู้เป็นเจ้าผ่านบทกวีนิพนธ์ของเขาไว้อีกด้วยเช่นกัน ด้วยเหตุนี้งานวรรณกรรมของเวดส์เวิร์จึงมีส่วนสำคัญในการทำให้ผู้อ่านทั่วโลกเข้าใจถึงทัศนะของเขาต่อพระผู้เป็นเจ้าได้เป็นอย่างดี เขาได้รับการยอมรับว่าเป็นหนึ่งในกวีประเภทจินตนิยมที่ให้ความสนใจในธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง โดยความหมายของคำว่า

^{๑๒} "What good is a man who has spent all his time philosophizing without having once disturbed or worried anyone?" Louisa Ilaria Shea, "Diogenes in the Salon: Cynicism and the Question of Enlightenment", **Doctor of Philosophy**, (The Department of Comparative Literature: Harvard University, 2003), p.4

^{๑๓} Robert Audi "Cynics" ,**The Cambridge Dictionary of Philosophy**, 2nd edition, (Cambridge: Cambridge University Press, 1995), p. 200.

^{๑๔} วิทย์ วิศทเวทย์. **จริยศาสตร์เบื้องต้น: มนุษย์กับปัญหาจริยธรรม** (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๘), หน้า ๕๑.

ธรรมชาติเขา หมายถึงไปถึงพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าด้วย^{๑๕} สำหรับมโนภาพของเวิร์ดสเวิร์ธได้สะท้อนออกมาผ่านบทกวีนิพนธ์ออกมาถึงความศรัทธาพระเจ้าโดยปราศจากข้อสงสัย เขามีความเชื่อว่าพระเจ้าของเขามียิ่งใหญ่จนเหตุผลของมนุษย์ไม่มีเพียงพอที่จะรับรู้ได้ โดยเขียนเป็นกวีไว้ว่า “...ถ้าความเชื่อถูกประทานมาจากสวรรค์ ซึ่งเป็นแผนการอันศักดิ์สิทธิ์ของธรรมชาติ ไม่มีเหตุผลอะไรจะต้องเศร้าหมอง...”^{๑๖}

บทกวีส่วนนี้เวิร์ดสเวิร์ธได้อุปมาถึงสวรรค์หรือพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่ส่งความรู้สึกห่อหุ้มมาให้ ซึ่งเขาต้องการแสดงออกถึงความเชื่อมั่นที่เขามีต่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าอย่างไร้เงื่อนไขใด ๆ ทั้งนี้ แต่การที่กล่าวเช่นนี้เป็นเป็นแผนการที่กำหนดมาไว้แล้วของธรรมชาติ” ดังนั้นจึงเป็นมโนภาพที่มีต่อพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าว่า เขามีความเชื่ออย่างเหนียวแน่นว่าพระเจ้าได้มีเหตุผลบางอย่างในการตัดสินใจให้จิตใจของเขาถูกรอบำด้วยความรู้สึกเช่นนั้น นอกจากนี้เขายังประพันธ์ไว้ว่า “...ความรู้สึกแวบเดียวที่ได้จากดงไม้ อาจสอนท่านเกี่ยวกับมนุษย์เรื่องความดีความชั่ว ได้ดีกว่าปรัชญาเมธีทั้งหลาย ธรรมชาติได้ให้ความอ่อนหวานแก่มนุษย์ แต่เหตุผลปัญญาที่ระราน ได้ทำลายความงามของสรรพสิ่ง ในการวิเคราะห์ เราได้กระทำบาปกรรม...”^{๑๗}

หากพิจารณาในรายละเอียดจากงานกวีนิพนธ์ข้างต้นนี้ก็จะพบว่าเวิร์ดสเวิร์ธยังได้แสดงออกถึงความเชื่อมั่นในสิ่งที่มหัศจรรย์ที่เหตุผลของมนุษย์ไม่สามารถเข้าถึงได้ ซึ่งเปรียบได้กับความมีเมตตาของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าที่สร้างสรรค์ให้มนุษย์มา จึงแสดงให้เห็นถึงความเป็นสิ่งที่ประเสริฐสุดของธรรมชาติที่นำมา มีบทกวีบางตอนชื่อ The Tables Turned ของ วิลเลียม เวิร์ดสเวิร์ธ ได้บรรยายไว้ว่า

“เพื่อนเอ๋ย เลิกอ่านหนังสือได้แล้ว เพื่อนกำลังนั่งหลังขดหลังแข็งอยู่อย่างนั่งสนิทจนพักสายตาลงได้แล้ว เพราะนั่นเป็นการทำงานหนักและแสนยุ่งยาก พระอาทิตย์บนยอดเขา เป็นความสดชื่นหวานฉ่ำมีกำลังวังชา รวมไปถึงสนามหญ้าเขียวสดลูกทุ่งลูกตาที่กระจายตัวอยู่ นี่เป็นความรู้สึกที่แสนหวานในยามเย็น”^{๑๘}

หากถามว่าสาระบทกวีของวิลเลียม เวิร์ดสเวิร์ธ เกี่ยวข้องกับมโนภาพความพอเพียงอย่างไร ผู้เขียนเห็นว่าเนื้อหาของวิลเลียม เวิร์ดสเวิร์ธ แต่ละบทกวีเขาสะท้อนให้เห็นถึงชีวิตที่เรียบง่าย

^{๑๕} เกษมพัฒน์ พูลสวัสดิ์, “พระผู้เป็นเจ้าของเจ้า”: บทสะท้อนแห่งศรัทธาจากกวีนิพนธ์ของวิลเลียม เวิร์ดสเวิร์ธ, (วารสารมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร ปีที่ ๖ , ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓ กันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๒): ๑-๑๖

^{๑๖} William Wordsworth, Poetry Foundation: Lines Written in Early Spring, [online]. source: <http://www.poetryfoundation.org/poem/181415> [12 Aug. 2014].

^{๑๗} วิทย์ วิศเวทย์, ปรัชญาทั่วไป: มนุษย์ โลก และความหมายของชีวิต, หน้า ๑๔๑.

^{๑๘} “UP! up! my Friend, and quit your books; Or surely you'll grow double: Up! up! my Friend, and clear your looks; Why all this toil and trouble? The sun, above the mountain's head, A freshening lustier mellow. Through all the long green fields has spread, His first sweet evening yellow” William Wordsworth, The Tables Turned, [online]. Source: <http://www.bartleby.com/145/ww134.html> [12 Aug. 2014].

ง่าย ไม่มกมุ่นกับสิ่งที่สังคมให้ค่าจนตัวเองลืมธรรมชาติของตัวเอง ซึ่งธรรมชาติของเขานี้เองได้สะท้อนถึงชีวิตที่พอเพียง

๓.๑.๖ วิเคราะห์โนภาพความพอเพียงของวิลเลียม เวิร์ดเวิร์ธ

ความเป็นผู้มีจิตใจที่ละเอียดอ่อนของ วิลเลียม เวิร์ดเวิร์ธ แสดงให้เห็นว่าเขาสามารถสะท้อนให้เห็นว่าการใช้ชีวิตปกติตามกรอบประเพณีที่หาความรู้จากตำรา มีอาจทำให้เจอความยิ่งใหญ่ได้เท่ากับออกมาพบเจอกับธรรมชาติ ดังนั้นเขาจึงบรรยายบทกวีของเขาออกมาในทำนองชักชวนมนุษย์ให้หยุดอ่านตำรา แล้วออกไปชื่นชมธรรมชาติแทนที่จะทำตัวล่ำบากอยู่กับการคิดวิเคราะห์เพียงอย่างเดียว วิลเลียม เวิร์ดเวิร์ธ เปรียบเทียบความน่าเบื่อของตำรา และเปรียบธรรมชาติเหมือนครูผู้มีความรู้อย่างมหาศาล เมื่อพิจารณาแล้ว บทกวีเช่นนี้กำลังทำให้มนุษย์เรารู้สึกหลุดออกจากกิเลส และความโลภ แต่หาเป็นเช่นนั้นไม่ เนื่องด้วยสิ่งที่กวี ชี้ทางเช่นนั้น ก็เป็นเพียงความโลภที่ละเอียดอ่อน อยู่ดี หาใช่ทำให้ความโลภหมดลงไปไม่ ซึ่งมีโนภาพเช่นนี้ ก็มีอยู่ในส่วนหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียง เนื่องจากเศรษฐกิจพอเพียงให้ความสำคัญกับการมีความโลภที่น้อย นั่นหมายความว่ายังมีความโลภอยู่ เพียงแต่น้อย สำหรับเรื่องการติดอยู่กับตำรา มีหลักการทรงงานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จะมีอยู่ ๑ หลักการที่มีลักษณะการพัฒนาที่อนุโลมและรอมชอมกับสภาพธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และสภาพของสังคมจิตวิทยาของชุมชน เป็นการใช้ตำราอย่างอะลุ่มอล่วยกัน ไม่ผูกติดกับวิชาการและเทคโนโลยีที่ไม่เหมาะสม คือ "ไม่ติดตำรา" ซึ่งหลักนี้หมายความว่าไม่ยึดติดจนสุดโต่งจนเกินพอดี

ดังนั้นการคิดนอกกรอบในลักษณะเช่นนี้ ซึ่งเป็นพื้นฐานของการคิดของมนุษย์พยายามจะเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นธรรมชาตินอกตัวออกไป คืบเดียวจนกระทั่งสุดขอบจักรวาลรวมทั้งสังคม และส่วนลึกของจิตใจมนุษย์ด้วย ดูเหมือนว่าความเข้าใจจะมีมากมายเสียจนจะเกินความสามารถของมนุษย์ แต่ความเลิกราของมนุษย์ก็มีเคยจางหายไป ถึงแม้ความเข้าใจของมนุษย์จะมีไม่มากนัก เมื่อเทียบกับสรรพสิ่งที่อยู่ในจักรวาลนี้ที่มนุษย์กระหายใคร่รู้ แต่ความเข้าใจของมนุษย์จนถึงปัจจุบันก็มีมากพอที่จะนำมาสร้างสรรค์เป็นนวัตกรรมขึ้นได้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งการสร้างสรรค์ทั่ว ๆ ไปก็คือ การประยุกต์ความเข้าใจที่เป็นความรู้ที่ตนเอง แต่การสร้างสรรค์ในระดับสูงหรือการสร้างสรรค์จนขนาดมีการปฏิบัติเปลี่ยนมโนทัศน์มีการพลิกผันความรู้ และแนวทางปฏิบัติในเรื่องใดเรื่องหนึ่งไปอย่างสิ้นเชิง เมื่อทดลองใช้จินตภาพการปฏิบัติจากอดีต ถึงการพัฒนาแบบก้าวกระโดดของรูปแบบการดำรงชีวิตแล้วละก็ ก็จะเห็นภาพได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น วิทยาศาสตร์และวิศวกรรมศาสตร์ด้านปิโตรเลียมหรือพลังงานในปัจจุบัน เป็นที่ทราบกันดีว่าน้ำมันปิโตรเลียมที่ใช้เป็นสารตั้งต้นในอุตสาหกรรมปิโตรเคมีนั้นหายาก และมีราคาแพงขึ้น แต่คนมนุษย์ก็มีความพยายามคิดค้นนวัตกรรม ในการนำถ่านหิน ที่หาได้ง่ายและราคาถูกกว่ามากมาสังเคราะห์เป็นสารตั้งต้นแทนน้ำมันปิโตรเลียมได้ ทำให้ในอนาคตสิ่งของอุปโภคที่เกี่ยวเนื่องกันจะมีราคาถูกลง เป็นต้น แล้วการเปลี่ยนแปลงต่อไปมันจะเป็นอะไรต่อไปก็สุดแท้แต่ความคิดเชิงสร้างสรรค์ของมนุษย์ ซึ่งหัวข้อของการสร้างสรรค์นวัตกรรมต่อไปนั้นเป็นเรื่องที่จะต้องขบคิดต่อไปอย่างไม่มีที่สิ้นสุด โดยนักคิด นักสร้างสรรค์ รุ่นใหม่ ๆ ต้องช่วยกัน ลงมือปฏิบัติ การสร้างสรรค์นวัตกรรมที่ยังอยู่แค่ในความคิดให้

เกิดขึ้นมาจริง ๆ ต่างหากที่สำคัญ ความพอเพียงหากพิจารณาอย่างผิวเผินแล้ว เหมือนว่าจะไม่สามารถสร้างสิ่งใหม่ ๆ ได้ แต่ในทางตรงข้าม หากไม่รู้จักคิดนอกกรอบก็ไม่สามารถคิดสิ่งใหม่ ๆ ขึ้นมาได้

ตัวอย่างข้างต้น เป็นเพียงนวัตกรรมแค่ส่วนน้อยที่มนุษย์ได้มีการสร้างสรรค์ขึ้นเท่านั้น แต่ยังมีอีกมากมายที่จะเสนอได้หมด ทั้งนี้นวัตกรรมที่มาจากการสร้างสรรค์มิได้ลอยมาจากอากาศอย่างที่เราหลายคนเข้าใจ อาทิ ทฤษฎีสัมพัทธภาพทั่วไป (general theory of relativity) ซึ่งเป็นทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์สร้างสรรค์โดย อัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ (Albert Einstein) ที่หลายคนต่างก็ไม่เข้าใจในทฤษฎีข้อนี้ แต่ด้วยความที่ ไอน์สไตน์เป็นคนสุขุมเยือกเย็น เขาได้อธิบายเกี่ยวกับทฤษฎีในหลายลักษณะเพื่อให้เข้าใจได้ง่ายขึ้นว่า มีรถไฟ ๒ ขบวน ขบวนหนึ่งจอดอยู่กับที่ อีกขบวนหนึ่งกำลังวิ่งสวนทางไป ผู้โดยสารที่อยู่บนรถไฟที่จอดอยู่อาจจะรู้สึกว่ารailกำลังวิ่งอยู่ เพราะฉะนั้นอัตราเร็ว ทิศทาง จึงมีความเกี่ยวข้องกัน การสร้างสรรค์ของ ไอน์สไตน์ นั้นนอกจากสามารถคิดทฤษฎีออกมาได้แล้ว ยังสามารถสร้างจินตภาพอธิบายสิ่งที่คิดขึ้นมาด้วยความสร้างสรรค์อีกเช่นกัน ในขณะเดียวกันเราต้องเข้าใจด้วยว่าถ้าไอน์สไตน์ไม่มีความรู้ความเข้าใจในวิชาวิทยาศาสตร์ เขาก็จะไม่สามารถคิดทฤษฎีขึ้นมาได้ นั่นหมายความว่าความรู้ความเข้าใจในวิชาวิทยาศาสตร์เป็นสาเหตุของการสร้างสรรค์ เมื่อและต่อเมื่อมีความรู้ความเข้าใจในวิชาวิทยาศาสตร์ และการสร้างสรรค์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจริง (actual) และ ความรู้ความเข้าใจในวิชาวิทยาศาสตร์จำเป็นต่อการเกิดการสร้างสรรค์ของไอน์สไตน์

นอกจากนั้นการตระหนักถึงธรรมชาติที่มีความพอดีหรือพอเพียงอย่างลึกซึ้งของ วิลเลียม เวิร์ดเวิร์ธ ได้แสดงออกมาในรูปแบบของบทกวีไว้ว่า เหล่าซือ ได้นำบทกวีของเขามาแสดงและอธิบายไว้คือ “โลกนี้มากเกินไปสำหรับเรา ทั้งสายเกินไปและเร็วเกินไป ทั้งการได้มาและการใช้ไป เราสูญเสียอำนาจของเราไปอย่างเปล่าดาย เรามองเห็นสิ่งที่เป็นอย่างของเราในธรรมชาติแต่เพียงเล็กน้อย เราได้ให้หัวใจเราไปเสียแล้ว ช่างเป็นความกรุณาที่ชั่วช้าเลวทรามเสียอะไร” เหล่าซืออธิบายว่าสิ่งที่วิลเลียม เวิร์ดเวิร์ธ เขียนไว้นี้ได้แสดงให้เห็นว่ามนุษย์ทั่ว ๆ ไปคิดอยู่แต่เรื่องการแสวงหาความสำเร็จ แสวงหาความรู้จากการอ่านเรื่องราวของมหาเศรษฐีผู้ร่ำรวยในลักษณะต่าง ๆ นานา แล้วก็ยอมสละเวลาทั้งชีวิตของเขาเพื่อจะได้เป็นคนรวย บางทีเราอาจบรรลุเป้าหมายทางวัตถุตั้งแต่วัยเยาว์ได้แสวงหาความร่ำรวยแล้วก็ได้ เพียงแต่เราไม่เคยตระหนักรู้ แต่กระนั้นเรากลับพบว่าตัวเองเหนื่อยอ่อน คับข้องใจ และละเลยต่อเรื่องราวที่มีความสำคัญต่าง ๆ ในด้านชีวิตส่วนตัวของเรา^{๑๙} นั่นคือมโนภาพของวิลเลียม เวิร์ดเวิร์ธ จึงมีแนวโน้มที่แสดงออกถึงชีวิตที่ดีคือชีวิตที่พอเพียงตามที่ธรรมสร้างหรือพระเจ้าได้สร้างมาให้แล้ว คือใช้ชีวิตแบบเรียบง่ายให้สอดคล้องกับธรรมชาติ

๓.๑.๗ มโนภาพของเพลโต

เพลโต (Plato) เกิดเมื่อ ๔๒๗ ก่อนคริสต์ศักราช ที่กรุงเอเธนส์ ประเทศกรีซ ในครอบครัวที่มั่งคั่งและเก่าแก่ครอบครัวหนึ่ง บิดาของเพลโตมีชื่อว่า อริสตัน (Ariston) ส่วนมารดาของเขาชื่อว่า เพริเทียน (Peritione) บิดาของเขาเป็นเพื่อนสนิทกับโสเครตีสซึ่งเป็นนักปรัชญาชาว

^{๑๙} เหล่าซือ, สมานิตา: วิถีรู้แจ้งแห่งธรรมชาติ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อัสจรรย, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒-๑๓.

กรีกที่มีชื่อเสียงอีกท่านหนึ่ง และเป็นลูกศิษย์ของปีทาโกรัส (Pythagoras) ในเวลาต่อมาเพลโตได้ศึกษาวิชาการด้านต่าง ๆ กับโสเครตีส ทำให้มีแนวมโนภาพคล้ายกับนักปรัชญาทั้งสองมาก เพลโตเกิดขึ้นมาภายใต้ความวุ่นวายทางการเมืองของกรีซ เนื่องจากเกิดสงครามกลางเมืองระหว่างชาวสปาร์ตา (Sparta) และชาวนครเอเธนส์

มโนภาพของเพลโตยืนยันได้ว่ามีมโนภาพแบบชีวิตที่ได้ดื่มด่ำในสังขารด้วยปัญญา ก็เนื่องด้วยมโนภาพของเพลโตที่เห็นว่า “แบบ” (form) เป็นความจริงสากลที่มนุษย์ควรเข้าถึงด้วยปัญญา และเราสามารถจะเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างแท้จริง ก็ต่อเมื่อมนุษย์ได้เข้าใจ “แบบ” ของสิ่งเหล่านั้น ลักษณะพิเศษ “แบบ” ของเพลโตนี้มีใช้เพียงมโนภาพในจิต หากแต่เป็นสิ่งที่อิสระอยู่ต่างหากจากจิต ด้วยเหตุที่เพลโตเห็นว่าความจริงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างมโนภาพของมนุษย์และข้อเท็จจริงที่มีอยู่ แบบจึงเป็นความจริงปรนัย เป็นสิ่งแท้จริงสูงสุดไม่ขึ้นกับใคร และทุกสิ่งที่เป็นจริงสำหรับเพลโตแล้วก็สามารถอธิบายได้ด้วย แบบ^{๒๐} ซึ่งเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “มโนคติ” สำหรับแบบหรือมโนคตินี้พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ได้จำแนกตามสามัญลักษณะไว้ดังนี้^{๒๑}

๓.๑.๗.๑ มโนคติหมายถึงสิ่งสากล เมื่อกล่าวถึงมโนคติ เพลโตไม่ได้หมายถึงสิ่งเฉพาะ นั่นคือมโนคติของคน ไม่ได้หมายถึงคนคนนั้นหรือคนคนนี้ แต่หมายถึงคนสากลที่เป็นแบบฉบับของคนทั้งปวง

๓.๑.๗.๒ มโนคติมีจำนวนมาก มโนคติมีมากมายเหมือนกับสิ่งเฉพาะที่มีหลากหลายชนิด แต่ความมากมายของมโนคติมีข้อจำกัด กล่าวคือ สิ่งเฉพาะชนิดหนึ่งมีมโนคติเพียงหนึ่งเดียว เช่น คนในโลกนี้เป็นสิ่งเฉพาะชนิดหนึ่ง แมวก็เป็นสิ่งเฉพาะอีกชนิดหนึ่ง ถ้านับตามสำมะโนประชากร คนทั่วโลกมีมากกว่าห้าพันล้านคน แต่มโนคติของคนมีเพียงหนึ่ง และแม้ประชากรของแมวอาจจะไม่มากเท่าของคน แต่แมวในโลกนี้มีจำนวนมากทีเดียว ถึงกระนั้น มโนคติของแมวหรือแมวสากลก็มีเพียงตัวเดียว มโนคติของสิ่งเฉพาะชนิดอื่น ๆ ก็คิดเทียบตามอัตรานี้ นั่นคือ สิ่งเฉพาะชนิดนั้น แต่เนื่องจากสิ่งเฉพาะมีมากมายหลายชนิดมโนจึงมีจำนวนมากตามไปด้วย

๓.๑.๗.๓ มโนคติเป็นสิ่งที่รู้ได้ด้วยเหตุผล สิ่งที่เรารู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเป็นสิ่งเฉพาะ ไม่ใช่มโนคติ เรามองเห็นกุหลาบดอกนั้นดอกนี้ แต่ไม่เห็นมโนคติของดอกกุหลาบ ความรู้เกี่ยวกับมโนคติอยู่เหนือประสาทสัมผัสหรือสัญชาตญาณ เรารู้มโนคติด้วยเหตุผลเท่านั้น เหตุผลเป็นพุทธิปัญญา เราจึงกล่าวได้ว่ามโนคติเป็นเรื่องที่ต้องพิสูจน์ด้วยพุทธิปัญญาหรือที่อริสโตเติลเรียกว่า อัจฉนัตถิกญาณ เราไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัสหรือสัญชาตญาณ

๓.๑.๗.๔ มโนคติเป็นความจริงปรนัย อาจมีข้อถกเถียงว่า เพราะมโนคติเป็นเรื่องของมโนภาพล้วน ๆ อาจเป็นไปได้ที่มโนคติจะมีอยู่แต่ในจิตของคน มีอยู่บ่อยครั้งที่เราพูดถึงสิ่งที่ไม่มีจริง เช่น โลกพระศรีอารีย์ โดยที่เราเข้าใจความหมายของคำตรงกัน แต่โลกพระศรีอารีย์ยังไม่เกิดขึ้น

^{๒๐} ดับบลิว. ที. สเตซ, **ปรัชญากรีก**, แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๑๔), หน้า ๑๐๓ – ๑๐๖.

^{๒๑} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต), **ปรัชญากรีก: บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๕๒), หน้า ๑๗๐ – ๑๗๓.

ดังนั้น โลกพระศรีอารีย์เป็นผลผลิตของมโนภาพ จิต สร้าง โลกพระศรีอารีย์ ถ้าคนไม่คิด โลกพระศรีอารีย์ก็ไม่มี ความเป็นจริงของโลกพระศรีอารีย์เป็นอัตนัยของพลาโตมีอยู่ว่า มโนคติไม่ใช่เรื่องอัตนัย มโนคติไม่ใช่สิ่งที่จิต สร้าง แต่เป็นสิ่งที่จิตค้นพบ มโนคติที่มีอยู่ก่อนแล้ว ที่สำคัญก็คือ มโนคติเป็นความจริงภายนอกจิต คือเป็นปรนัย เนื่องจากมโนคติของคนมีเพียงหนึ่งเดียวดังกล่าวมาแล้ว หากมโนคติถูกสวณสิทธิ์อยู่ในมโนภาพของคนคนเดียว แล้วคนอื่น ๆ จะค้นพบมโนคติของคนได้อย่างไร มโนคติของคนจะต้องไม่ขึ้นอยู่กับมโนภาพของบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง มันมีอยู่อย่างเป็นอิสระภายนอกจิต ทั้งปวง

๓.๑.๗.๕ มโนคติเป็นสิ่งที่ไม่กินที่ มโนคติเป็นความจริงที่มีอยู่ ภายนอก มโนภาพของคนเราเมื่อเป็นเช่นนั้น อาจมีผู้ถามว่า แล้วมโนคติตั้งทำเลณฐานอยู่ที่ไหน คำตอบมีอยู่ว่า มโนคติไม่ใช่สสาร จึงไม่มีรูปร่างตัวตน สสารเป็นสิ่งที่กินที่ คือเราสามารถระบุตำแหน่งที่ตั้งของสสารได้ แต่มโนคติมี ตำแหน่งที่ตั้ง อยู่ที่ไหนในโลกหรือจักรวาลนี้ มโนคติไม่ต้องการ ตำแหน่งที่ตั้ง มโนคติอยู่ แยกจาก สิ่งเฉพาะ มโนคติของคนอยู่แตกต่างหากจากคนทั้งหมดในโลก แต่คำพูดนี้บอกเพียงว่า มโนคติมีอยู่อย่างอิสระ คือมีที่อยู่เป็นของตนเอง โดยไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งสถิตอยู่กับสิ่งเฉพาะในโลกแห่งผัสสะ มโนคติรวมประเภทกันอยู่อย่างเป็นระบบในโลกแห่งมโนคติ และหากจะถามอีกว่า โลกแห่งมโนคติตั้งอยู่ที่ใด เราก็ไม่อาจจะระบุตำแหน่งที่ตั้งของโลกแห่งมโนคติตั้งอยู่ที่ใด เราก็ไม่อาจจะระบุตำแหน่งแห่งที่ของโลกแห่งมโนคติ ด้วยเหตุผลที่ว่า มโนคติเป็นสิ่งที่ไม่กินที่

๓.๑.๗.๖ มโนคติไม่ขึ้นกับเวลา นอกจากจะเป็นสิ่งที่ไม่กินที่แล้ว มโนคติยังไม่ขึ้นกับเวลา สิ่งเฉพาะเท่านั้นที่ขึ้นกับเวลาและเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา ตัวอย่างเช่นคนแต่ละคนเป็นสิ่งเฉพาะที่มีอายุและวัย คนเราต้องผ่านวัยเด็กไปสู่วัยหนุ่มสาว วัยกลางคน วัยชรา แล้วดับขันธอาลาโลกแห่งผัสสะนี้ไปแต่คนสากลในโลกแห่งมโนคติไม่มีอายุ ไม่มีวัย มโนคติไม่มีการเริ่มต้น ไม่มีการดับสลาย มโนคติคงอยู่ชั่ววันรันดร์ คนแต่ละคนในโลกแห่งมโนคติ ยิ่งกว่านั้น มโนคติมีความสมบูรณ์พร้อมในตัวเอง ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วินใช้ไม่ได้กับโลกแห่งมโนคติของเพลโต

๓.๑.๘ วิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงของเพลโต

มโนภาพของเพลโตที่เรียกว่ามโนคตินั้นจะเห็นว่าเน้นที่ความเป็นนามธรรมสูง จนกระทั่งมีความเป็นปรนัย ซึ่งเห็นได้จากการที่เพลโตมีแนวถึงว่าจิตของมนุษย์แต่ละคนสามารถค้นพบมโนคติที่มนุษย์คนหนึ่งค้นพบจะต้องตรงกับมโนคติที่มนุษย์คนอื่น ๆ พบ นั่นหมายความว่ามนุษย์ทั้งสองคนนั้นได้ค้นพบมโนคติเดียวกันและอยู่ภายนอกดวงจิตของพวกเขา ดังนั้นมโนคติของเพลโตจึงไม่ใช่เกิดจากจิตมนุษย์สร้างขึ้น ทั้งไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ในพระจิตที่ยิ่งใหญ่หรือพระเจ้าด้วย ด้วยเหตุนี้เพลโตจึงสรุปว่าสิ่งที่ประสาทสัมผัสที่มนุษย์รับรู้ได้นั้นเป็นของปลอม โดยเขาเห็นว่า “แบบ” เท่านั้นที่เป็นความจริงสากลและมนุษย์ควรเข้าถึงด้วยปัญญา “แบบ” จะทำให้มนุษย์รู้จักสัจธรรมจนเห็นโลกภายนอกเป็นสิ่งที่ไร้สาระ

ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าเพลโตให้ความสำคัญมากกับโลกเหนือผัสสะซึ่งหมายความว่าโลกนี้คือสิ่งสากลที่มีได้ปรากฏร่วมกับสิ่งเฉพาะหน่วย หากแต่อยู่แยกจากสิ่งเฉพาะหน่วย รวมทั้งตัวของมนุษย์ด้วย และการจะรู้จัก “แบบ” ของมนุษย์ก็ต้องเป็นไปด้วยความสามารถของมนุษย์เอง เพราะ

จิตของมนุษย์ เพลโตเห็นว่าก่อนที่จะปรากฏในร่างกายมนุษย์นั้น ได้เคยอยู่ในโลกของ “แบบ” มาก่อนสำหรับการเกี่ยวกับความเชื่อความจริงของเพลโตที่จำแนกออกมาข้างต้นเช่นนี้ทำให้เห็นได้ว่า มโนภาพของเขามีความเป็นนามธรรมมาก เพราะเขาเห็นว่าโลกที่แท้จริงเป็นโลกที่สมบูรณ์ ไม่ได้มีอยู่ด้วยการรับรู้ทางประสาทสัมผัสภายนอกของมนุษย์ หากแต่อยู่เหนือกาลเวลา ซึ่งเพลโตเรียกว่า โลกแห่งมโนคติ (the world of Ideas) หรือโลกของแบบ (form) นั่นเอง ซึ่งโลกแห่งมโนคตินี้ เป็นที่รวมตัวแบบของสรรพสิ่งในโลกที่เราอยู่ ซึ่งมีมโนคติแห่งความดีเป็นสิ่งที่สูงสุด ซึ่งเป็นที่รวมของความดี ความงาม และความจริง เข้าไว้ด้วยกัน ในขณะที่โลกของมนุษย์เพลโตเรียกว่า โลกแห่งผัสสะ (the sensible world) เพลโตเห็นว่าเป็นโลกแห่งความพร่อง ไม่มีความสมบูรณ์ และเสื่อมสลายไปตามกาลเวลา เพลโตเห็นวามมนุษย์เป็นสัตว์ที่มีปัญหาหรือเหตุผล ดังนั้นจึงสามารถรู้ผิดชอบชั่วดี แต่คุณธรรมไม่ได้เกิดขึ้นตามธรรมชาติหากแต่เกิดจากการฝึกฝนบ่มเพาะจากการที่ได้ดำรงชีวิตอยู่ในสังคมที่มีการจัดการศึกษาอบรมให้สมาชิกทางสังคมเป็นคนดี ความงอกงามของคุณธรรมเกิดจากความงอกงามทางปัญญา หรือปัญญากับคุณธรรมแนบเนื่องเป็นหนึ่งเดียวกันเกณฑ์ตัดสินความดี คือ ปัญญาหรือความรู้ โดยการพัฒนาปัญญาจนรู้อย่างถ่องแท้ว่าอะไรดีอะไรชั่ว เขาย่อมทำแต่สิ่งที่ดี ดังนั้น การมีชีวิตที่ดีก็คือการมีชีวิตอยู่ในวิถีแห่งการใช้เหตุผลหรือปัญญาแสวงหาความจริง ความดี และความงาม^{๒๒}

สำหรับความโลภ ที่เกี่ยวข้องกับความสุขเพลโตยังมีแนวคิดอีกว่าเมื่อคนได้เสพความสุขทางผัสสะเข้าไปแล้วก็ย่อมต้องหามาเติมให้มากขึ้นไปอีก เพราะประสาทสัมผัสมนุษย์ต้องการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เพื่อมาตอบสนองสิ่งที่ตนเองต้องการในระดับที่เข้มข้น ๆ ดังนั้นจึงเป็นได้ยากมากหากยังมีนิสัยชอบความเพลิดเพลินจากวัตถุภายนอกอยู่แล้ว เพราะเมื่อได้มาแล้วย่อมต้องการเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ กรณีที่จะให้พวกเขาโลภน้อยลงจึงแทบเป็นไปไม่ได้ ดังบทสนทนาในหนังสือชื่อ The Republic บทที่ ๔ ของเพลโตได้กล่าวถึงธรรมชาติของมนุษย์โดยบันทึกไว้ว่า

“ตราบเท่าที่ความกระหายยังเป็นความต้องการชนิดหนึ่งของจิตใจ ซึ่งเรียกร้องอะไรมากกว่าสิ่งที่เรียกว่าความต้องการนั้น ๆ อีกใช่ไหม? เช่น ความกระหายน้ำก็ต้องการเครื่องดื่มร้อน หรือ เย็น มาก หรือ น้อย กล่าวง่าย ๆ คือมันต้องขึ้นอยู่กับชนิดเฉพาะของเครื่องดื่มใช่ไหม? และยิ่งความร้อนถูกเพิ่มเข้าไปในความกระหาย ความร้อนดังกล่าวก็ยังส่งผลให้ต้องการในความเย็นตามไปด้วย ทำนองเดียวกัน เมื่อความเย็นถูกเพิ่มเข้าไปความต้องการความร้อนก็จะตามมาเช่นกัน และเมื่อเป็นเช่นนี้ หากความกระหายมีอยู่มาก ความกระหายที่มากนี้ก็จะต้องทำให้เกิดความปรารถนาในปริมาณมากตามไปด้วย และเมื่อความกระหายมีน้อยลง มันก็จะเกิดความต้องการในปริมาณที่น้อยตามไปด้วยเช่นกัน อย่างไรก็ตาม โดยธรรมชาติของความกระหายนั้นมันย่อมไม่ได้ต้องการสิ่งอื่นใด นอกเหนือไปจากเครื่องดื่ม ส่วนธรรมชาติของความหิวก็ต้องการอาหาร ใช่ไหม?”^{๒๓}

^{๒๒} ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง, **จริยศาสตร์**, (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒.

^{๒๓} Plato, **The Republic**, tr. by Allan Bloom, Second edition (New York: CoWms Publishers, 1991), p. 116.

จากเหตุผลข้างต้นจะพบได้ชัดเจนว่าความโลภเป็นสิ่งที่เพลโตปฏิเสธออกจากเป้าหมายของชีวิต ดังนั้น มโนภาพของเพลโตจึงส่งเสริมให้ดำเนินชีวิตด้วยความโลภน้อยจึงมีอยู่จริง แต่ความโลภของเพลโต ต้องมีลักษณะเป็นนามธรรม ซึ่งหมายรวมไปถึงความพอเพียงด้วย เพราะสิ่ง ๆ หนึ่งจะมีอยู่ได้ด้วยมโนภาพของเพลโต สิ่ง ๆ นั้นต้องมีอยู่เป็นนามธรรมอยู่แล้ว เพียงแต่ว่าหากจะรับรู้ได้จะต้องค้นหาด้วยตัวของคนคนนั้นเอง นั่นหมายความว่า ความพอเพียง หรือความโลภก็ลักษณะเดียวกัน หากจะมีเป็นมโนภาพของความโลภน้อย หรือความพอเพียงได้ก็จะต้องค้นหาด้วยตนเองจนสามารถตรงกับมโนภาพของคนอื่น ๆ ดังนั้น จากความเป็นปรนัยหรืออภิวสัย (objective) ของความพอเพียงของเพลโต ทำให้อนุมานได้ว่าสำหรับมโนภาพความพอเพียงของเพลโตเช่นนี้จะต้องมีคุณค่าในตัวเองและมีความเป็นสิ่งที่เป็เป้าหมายในตนเอง

๓.๑.๙ มโนภาพของอริสโตเติล

อริสโตเติล (Aristotle) เป็นลูกศิษย์ของเพลโต มีแนวคิดที่ขัดแย้งกับเพลโตในบางเรื่อง แต่ผลงานส่วนใหญ่ก็จะเป็นการซ้ำเสริมให้กับปรัชญาของเพลโต ซึ่งเป็นเรื่องของมโนทัศน์จิตนิยม อริสโตเติลได้กล่าวถึงชีวิตที่ดีคือชีวิตที่มีความสุขไว้ในงานเขียนของเขาชื่อ Nicomachean โดยมีการโต้เถียงเกี่ยวกับความดี สิ่งที่ดีกว่า และความดีที่สมบูรณ์ไว้ว่า “เนื่องจากความสุขเป็นกิจกรรมของวิญญาณซึ่งสัมพันธ์กับความดีที่สมบูรณ์ พวกเราต้องพิจารณาธรรมชาติของความดี ด้วยเหตุนี้ในบางครั้งพวกเราจึงพบธรรมชาติของความดีที่ดีกว่า”^{๒๔} เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าความสุขของเขาเกิดจากการคิดใคร่ครวญ ดังนั้นความสุขในกรณีนี้คงไม่ได้เกิดจากประสาทสัมผัสที่เกิดจากเนื้อหนังมังสาอย่างแน่นอน อริสโตเติลถือว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีลักษณะเฉพาะของตน เป็นลักษณะที่ทำให้สิ่ง ๆ หนึ่งเป็นตัวมันเองและแยกออกมาต่างจากสิ่งอื่นใด

“ทุก ๆ ศิลปะและทุก ๆ ใตส่วนเป็นมโนภาพที่มุ่งไปสู่ความดีบางอย่าง และสำหรับเหตุผลนี้ความดีได้เคยถูกเปิดเผยมาเป็นเป้าหมายของทุก ๆ สิ่ง แต่มีความแตกต่างที่ถูกพบระหว่างเป้าหมายสุดท้าย บางอย่างก็เป็นกิจกรรมต่าง ๆ บางอย่างก็เป็นผลผลิตที่นอกจากกิจกรรมต่าง ๆ ที่สร้างพวกมันมา สำหรับเป้าหมายสุดท้ายที่นอกเหนือจากกิจกรรม มันเป็นธรรมชาติของผลผลิตที่ถูกทำให้ดีกว่าในขั้นตอนต่าง ๆ สำหรับตอนนี้มีเป้าหมายสุดท้ายมีหลายอย่าง การกระทำต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นศิลปะ และ ศาสตร์ต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น เป้าหมายสุดท้ายของการรักษาก็คือการมีสุขภาพที่แข็งแรง เป้าหมายสุดท้ายของการสร้างเรือก็คือเรือ เป้าหมายสุดท้ายของยุทธศาสตร์ก็คือชัยชนะ เป้าหมายสุดท้ายของวิชาเศรษฐศาสตร์ก็คือความมั่งคั่ง เป้าหมายเหล่านี้ตกอยู่ภายใต้ลักษณะเฉพาะใดลักษณะเฉพาะหนึ่ง”^{๒๕}

ในมโนภาพของอริสโตเติลทุกสิ่งทุกอย่างจะมีลักษณะเฉพาะและต้องมีเป้าหมายสุดท้าย รวมทั้งเหตุผลปัญญาก็เป็นลักษณะเฉพาะของมนุษย์ ค่าของสิ่ง ๆ หนึ่งอยู่ที่ว่ามันสามารถกระทำ

^{๒๔} “Since happiness is an activity of soul in accordance with perfect virtue, we must consider the nature of virtue; for perhaps we shall thus see better the nature of happiness” Aristotle, *The Complete Aristotle: Nicomachean Ethics Book I*, tr. by W. D. Ross), p. 1853 .[online]. Source: <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle/> [12 Aug. 2014].

^{๒๕} Ibid., p. 1838.

กิจกรรมที่เป็นลักษณะเฉพาะของมันได้ดีหรือไม่ ได้พัฒนาลักษณะเฉพาะของมนุษย์เองให้ถึงที่สุดหรือไม่ มนุษย์ในมโนภาพของอริสโตเติล จะมีลักษณะร่วมกับสิ่งอื่นในโลก แต่ก็มีลักษณะเฉพาะของมนุษย์ มนุษย์มีอะไรหลายอย่างที่เหมือนกับพืช อาทิ มีชีวิต ต้องกินอาหารและขับถ่าย เจริญเติบโตได้ เป็นต้น ในขณะที่มนุษย์ก็ยังมีอะไรอีกหลายอย่างที่เหมือนกับสัตว์เช่นรับรู้ทางประสาทสัมผัสได้ เคลื่อนไหวได้ รู้สึกหิวได้ อิ่มได้ เป็นต้น แต่พืชและสัตว์ไม่มีปัญญาเหตุผล (rational soul) อันเป็นกิจกรรมเฉพาะของมนุษย์ เหตุผลปัญญาคือความสามารถที่จะเป็นความจริง ความงาม และความดี ซึ่งอริสโตเติลเชื่อว่าพืชและสัตว์ไม่มีความสามารถเหล่านี้

อริสโตเติลเชื่ออีกว่า จุดหมายปลายทางของมนุษย์นั้นคือ ความสุข แต่ความสุขคือกิจกรรมของวิญญาณที่สอดคล้องกับกิจเฉพาะของตน ในแง่นี้เราอาจพูดได้ว่า มีดีมีความสุข เมื่อมันได้เงื่อนไขอะไรคล่อง ๆ นกมีความสุขเมื่อมันได้บินเร็ว แพทย์มีความสุขเมื่อได้รักษาโรคให้หายได้ อะไรเล่าคือความสุขที่แท้ของคน ก่อนอื่นอริสโตเติลเห็นว่ามีสิ่ง ๓ สิ่งที่คนทั่วไปเห็นว่าเป็นความสุข แต่เขาไม่เห็นด้วย คือ ความบันเทิง เกียรติ และความมั่งมี อริสโตเติลกล่าวไว้ว่า^{๒๖}

“คนทั่ว ๆ ไป จนถึงคนที่มีสันดานต่ำมักจะถือว่า ความดีหรือความสุขคือความสำราญหรือความสนุกสนาน นี่ก็คือเหตุผลว่าทำไมพวกเขาถึงรักการมีชีวิตที่มีความบันเทิง ซึ่งตอนนี้พวกมวลมนุษย์ตกเป็นทาสของประสาทสัมผัส มีชีวิตเน้นหนักไปทางเลวร้ายเหมือนสัตว์ แต่พวกเขาได้รับพื้นฐานบางอย่างสำหรับมองรูปแบบของความจริงที่มีหลายสิ่งหลายอย่างที่พร้อมจะตอบสนองประสาทสัมผัสทางโลกีย์ของชาร์ดานาปาดัส^{๒๗}”

๓.๑.๑๐ วิเคราะห์มโนภาพของอริสโตเติล

อริสโตเติลคือลูกศิษย์ของเพลโตได้นำมโนภาพของเพลโตมาต่อยอด แต่ก็มีแนวคิดที่ขัดแย้งกับเพลโตในบางเรื่อง แต่อริสโตเติลเห็นว่าความสุขเป็นกิจกรรมของวิญญาณที่สัมพันธ์กับความดีที่สมบูรณ์หรือ “แบบ” นั้นเอง โดยที่มนุษย์ต้องวิเคราะห์ธรรมชาติของความดี และพยายามเข้าถึงความดีนั้นด้วยปัญญา เขาเห็นว่า จุดหมายปลายทางของมนุษย์นั้นคือ ความสุข แต่ความสุขคือกิจกรรมของวิญญาณ มิใช่แสวงหาจากโลกภายนอก นั่นคือการเข้าถึงสัจธรรมด้วยปัญญานั้นเอง ซึ่งแนวคิดของพวกเขามีสิ่งที่เหมือนกันคือ เสนอให้มนุษย์แสวงหาความสุขจากโลกภายใน ซึ่งก็ไม่ใช่ความสุขที่ได้จากประสาทสัมผัสทางกายอย่างแน่นอน ยิ่งไปกว่านั้นยังเหยียบหยามเสียด้วยซ้ำ โดยเห็นว่ามนุษย์ต่างจากสัตว์ที่มนุษย์มีเหตุผล และมีปัญญา แต่ความสุขทางกายเป็นของสัตว์เดรัจฉาน ดังนั้นมนุษย์ไม่ควรหลงใหลหรือเอาตัวเข้าไปเกลือกกลั้วกับสิ่งที่สัตว์มีและเป็น ในทางตรงข้ามพวกปัญญานิยมสอนให้มนุษย์ใช้ปัญญาแสวงหาความจริงอันสูงสุด เพื่อจะได้ดื่มด่ำในสัจธรรมที่หาเจอ มโนภาพประเภทนี้ เห็นว่าชีวิตที่ดีเป็นชีวิตที่ได้พัฒนาปัญญาจนเห็นสัจธรรม จนทำให้อริสโตเติลมั่นใจว่าคุณธรรมทางปัญญาเป็นสิ่งที่สำคัญมาก เนื่องจากคุณธรรมทางปัญญาสามารถทำให้เกิดการเข้าใจในเหตุผล เข้าใจในความเป็นจริงของชีวิต และก็เข้าใจในธรรมชาติของ

^{๒๖} Ibid., p. 1841.

^{๒๗} ชาร์ดานาปาดัสเป็นพระนามของกษัตริย์องค์สุดท้ายของอาณาจักรอัสซีเรียประมาณสามพันปีก่อนคริสตกาลพระองค์ทรงเป็นหนุ่มเจ้าสำราญ ใช้ชีวิตอย่างหรูหราฟุ้งา Burke O. Long, The Blackwell Companion to the Bible and Culture (London: Blackwell Publishing Ltd, 2006), p. 366.

ความเป็นมนุษย์ และเป็นสาเหตุให้เกิดความเข้าใจในมนุษย์ด้วยกัน ความเข้าใจในมนุษย์ด้วยกันทำให้เกิดมิตรภาพ ซึ่งเป็นคุณธรรมทางปัญญาชนิดหนึ่ง อริสโตเติลเขียนไว้ว่า

“มิตรภาพคู่ประหนึ่งว่าสามารถยกระดับความเป็นรัฐเข้าด้วยกันได้อย่างดีมาก และผู้บัญญัติกฎหมายได้ให้ความสำคัญมันมากกว่าความยุติธรรม สำหรับการยอมรับเป็นเอกฉันท์ดูเหมือนว่าเป็นบางสิ่งที่เหมือนกับมิตรภาพ และนี่เป็นสิ่งที่พวกเขาให้ความสำคัญที่สุด และฝ่ายหรือกลุ่มที่มีเสียงส่วนน้อยที่ถูกกันออกไปก็เทียบได้กับศัตรูที่ชั่วร้าย และเมื่อมนุษย์เราเป็นเพื่อนกันแล้วพวกเขาก็ไม่ต้องการความยุติธรรม ในขณะที่พวกเขามีเพียงมิตรภาพซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขาต้องการด้วยกัน และความไว้วางใจจากกันในความยุติธรรมก็จะเป็นมโนภาพที่เป็นคุณภาพอย่างเป็นมิตรภาพ”^{๒๘}

จากข้อความข้างต้นจะพบว่า การให้ความสำคัญซึ่งเป็นมิตรภาพของอริสโตเติลนี้ แสดงนัยว่ามนุษย์ที่ไม่เบียดเบียนกันโดยอยู่กันอย่างเพื่อนพ้องแล้ว แม้แต่ความยุติธรรมก็ไม่จำเป็นต้องกล่าวถึง นั่นแสดงให้เห็นว่าการไม่เบียดเบียนกันเป็นสิ่งสำคัญกว่าคุณธรรมเสียอีก ดังนั้นพวกคนที่มีมโนภาพประเภทนี้แล้วการดำเนินชีวิตด้วยการไม่เบียดเบียนจึงมีอยู่จริง หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นความจริงที่ว่า ถ้าคนที่มีมโนภาพประเภทชีวิตที่มีปัญหาแล้วและดำเนินชีวิตด้วยการไม่เบียดเบียนผู้อื่นแล้วชีวิตพวกเขาก็จะมีชีวิตที่ได้ดีที่สุดในสังคม สำหรับพวกปัญญานิยมนี้ เห็นว่าชีวิตที่ดีเป็นชีวิตที่ได้พัฒนาปัญญาจนเห็นสังคม การจะเห็นสังคมหรือสิ่งมีค่าสำหรับพวกเขานั้นต้องแสวงหาจากโลกภายในตัวเอง โดยใช้ปัญญาค้นหาความจริงสูงสุด มโนภาพประเภทชีวิตที่มีปัญญากับความโลภน้อย เมื่อใดมีความโลภน้อยเมื่อนั้นจะมีชีวิตที่มีปัญญจริงหรือไม่ อริสโตเติลก็ได้จำแนกคนออกจากสัตว์ โดยใช้ความโลภเป็นสิ่งที่จำแนกประเภทออกมา เขาเขียนไว้ว่า

“กล่าวโดยทั่วไป ความมักมากในกามเกี่ยวพันอยู่กับความอยากที่น้อยอายุมากกว่าเกี่ยวข้องอยู่กับความโกรธ และการรู้จักบังคับใจกับความมักมากในกามมันเกี่ยวพันอยู่กับความอยากทางร่างกายในความพึงพอใจ แต่พวกเราต้องเข้าใจความแตกต่างของข้อหลังด้วยตัวเราเอง ที่เคยกล่าวไปในตอนต้น สำหรับบ้างก็เป็นมนุษย์และเป็นธรรมชาติทั้งสองประเภทนี้มีความยิ่งใหญ่มาก สำหรับประเภทอื่นเป็นแค่สัตว์เดรัจฉาน นอกจากนั้นก็พวกอวัยวะบาดเจ็บและมีโรค ก็จะมีแต่มนุษย์เท่านั้นที่มีความอดกลั้นและทำตามความประสงค์ตัวเองได้ สำหรับที่เรียกได้ว่าเป็นพวกสัตว์ชั้นต่ำก็เนื่องจากไม่มีทั้งความอดกลั้นและไม่มีการบังคับใจตัวเอง โดยอุปมาที่ต่อเมื่อบางคนเป็นจำพวกของสัตว์ที่เพิ่มมาจากจำพวกอื่น ที่อยู่ในพวกคนที่เต็มไปด้วยราคะ พวกชอบทำลาย และพวกโลภสารพัดอย่าง”^{๒๙}

วิทย์ วิศทเวทย์ เห็นว่าอริสโตเติลเปรียบชีวิตของมนุษย์ทั่ว ๆ ไปนั้นเหมือนไม่ต้องการอะไรนอกจากความสนุกสนานในชีวิต คนพวกนี้ดำรงชีวิตอันหยาบต๋าค่ายสัตว์ คติชีวิตแบบนี้ถ้าไม่ใช่เพราะคนส่วนใหญ่เห็นดีเห็นงามด้วยก็คงไม่มีใครยอมรับ ส่วนผู้ดีและข้าราชการนั้นถือว่าสิ่งมี

^{๒๘} Aristotle, *The Complete Aristotle, Nicomachean Ethics, Book VIII*, tr. by W. D. Ross p.1966 [online]. source: <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/aristotle> [12 Aug. 2014].

^{๒๙} Ibid., p.1954.

ค่าคือเกียรติ...แต่เกียรติก็เป็นของผิวเผินเกินไปที่จะเป็นสิ่งที่มีความสำคัญที่สุด สำหรับเกียรติขึ้นอยู่กับผู้ให้มากกว่าผู้รับ แต่เรารู้สึกว่าสิ่งที่มีความสำคัญที่สุดของใครก็ควรต้องอยู่กับคนนั้น จะแยกอยู่นอกตัวเจ้าของไม่ได้...ทรัพย์สินมรดกนั้นไม่ใช่สิ่งที่มีความสูงส่งแน่นอน เพราะเงินเป็นเพียงอุปกรณ์ที่เราได้มาซึ่งสิ่งอื่นอย่างใดก็ตาม อริสโตเติลมิได้บอกว่า ความบันเทิง เกียรติ ทรัพย์สินมรดกเป็นสิ่งที่ไร้ค่า และมีใช้ความสุขของมนุษย์ เขาเพียงบอกว่าทั้ง ๓ อย่างนี้มีใช้ความสุขสูงสุด อริสโตเติลเห็นว่าคนเราสามารถเสพสุขได้ถึง ๓ ระดับ คือ สุขแบบสัตว์ สุขแบบมนุษย์ และสุขแบบเทพความสุขแบบสัตว์ คือ การได้กิน ได้นอน ได้สืบเผ่าพันธุ์ ได้รับความสะดวกสบาย ไม่ร้อนเกินไป ไม่หนาวเกินไป สุขแบบนี้แม้จะไม่มีค่าสูงสุดแต่ก็จำเป็นปราศจากสิ่งพื้นฐานเหล่านี้แล้ว สุขระดับสูงขึ้นไปก็ไม่ได้ แต่เราไม่ต้องการความสุขแบบนี้จนเกินขอบเขตเพียงแต่ขอให้ชีวิตดำรงต่อไปได้โดยไม่ติดขัด สุขแบบมนุษย์เกิดจากสิ่งที่อริสโตเติลเรียกว่า “คุณธรรม” คุณธรรมที่สำคัญก็ เช่น ความกล้าหาญ ความควบคุมตนเอง ความเอื้อเฟื้อ ความมั่งคั่ง การเคารพนับถือตนเอง มิตรภาพ ความซื่อสัตย์ เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้เป็นทางสายกลางระหว่างสภาพสุดโต่ง ๒ ขั้ว เช่น ความกล้าหาญเป็นทางสายกลางระหว่างความขี้ลาดและความบ้าระห่ำ ความมั่งคั่งเป็นทางสายกลางระหว่างความขี้น้อยกับความฟุ้งเฟ้อ เป็นต้น คุณธรรมเหล่านี้เกิดขึ้นจากการฝึกฝนปฏิบัติจนเป็นนิสัย ไม่มีใครมีคุณธรรมข้อใดมาตั้งแต่เกิด และการฝึกคุณธรรมนั้นจะฝึกให้ขัดแย้งกับธรรมชาติของมนุษย์ก็ไม่ได้ อริสโตเติลเชื่อว่าธรรมชาติได้เตรียมให้เราพร้อมที่จะฝึกฝนคุณธรรมเหล่านั้นมนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องอยู่ร่วมกับผู้อื่น คุณธรรมเหล่านี้ให้ความสุขแก่มนุษย์ได้ในฐานะที่ต้องมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น แต่ความสุขแบบนี้ก็มีใช้ความสุขสูงสุดของมนุษย์ มนุษย์ยังสามารถมีความสุขแบบเทพได้อีก คือความสุขที่เกิดจากปัญญา รู้แจ้งเห็นความจริง ความรู้ที่เกิดจากปัญญานั้นแบ่งกว้าง ๆ ได้ ๒ อย่างคือ ความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่าง ๆ ในโลกประสาทสัมผัส กับความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่อยู่ในโลกนิรันดร์ ความรู้อย่างแรกให้ประโยชน์ใช้สอย ความรู้อย่างหลังเป็นความรู้เพื่อความรู้ มิได้มีประโยชน์ใช้สอยอะไร แต่ให้ความอึดเฝ้านในวิญญาณการเข้าถึงความรู้อย่างหลังนี้ อริสโตเติลเรียกว่า “อภิศึกษา” แปลว่า เห็นสูงสุด อภิศึกษาคือการดำดิ่งในสัจธรรม คนที่รู้แบบนี้ไม่ต้องการความรู้เพื่อทำอะไร อริสโตเติลคิดว่าอภิศึกษา คือ การพักผ่อน ที่แท้จริงของคนเราเมื่อทำงานเหนื่อยมาแล้วก็ต้องการพักผ่อน คนส่วนใหญ่ถือว่าการไปหาความสนุกสนานบันเทิงใจเป็นการพักผ่อน แต่สำหรับอริสโตเติลนั้นเป็นเพียงการหยุดให้หายเหนื่อยเพื่อที่จะได้ทำงานได้อีกต่อไป การพักผ่อนแบบนี้จึงเป็นส่วนหนึ่งของการทำงาน เพราะการพักผ่อนแบบนี้มีจุดหมายปลายทางที่อยู่นอกตัวมัน เป็นการเสพความสุขเพื่อความสุข

ซึ่งอภิศึกษาดังกล่าว วิทย์ วิศทเวทย์ เห็นอีกว่าเป็นกิจกรรมที่บริบูรณ์ในตัวเองความสุขที่เกิดจากอภิศึกษาไม่เหมือนกับความสุขที่เกิดจากคุณธรรม คนที่ได้แสดงความสามารถหรือยุติธรรมนั้นมีความสุข แต่การแสดงความสามารถและยุติธรรมนั้นมีความสุข แต่การแสดงความสามารถและยุติธรรมต้องพึ่งสิ่งอื่น เช่น ต้องมีสถานการณ์ที่จะให้แสดงคุณธรรม มีความพร้อมที่จะแสดงคุณธรรม เป็นต้น คนที่เอื้อเฟื้อนั้นจะแสดงความเอื้อเฟื้อให้ปรากฏได้ต้องมีเงิน คนยุติธรรมจะแสดงยุติธรรมได้ก็ต้องการเช่นนั้น คนกล้าหาญที่ต้องการพลกำลังในการประกอบวีรกรรม คนเยือกเย็นสุขุมก็ต้องการโอกาสที่เขาจะแสดงความสุขุมได้ มิฉะนั้นแล้วผู้มีคุณธรรมก็จะพิสูจน์ได้อย่างว่าเขามีคุณธรรม...แต่สำหรับผู้แสวงหาปัญญาธรรม เขาไม่ต้องการอุปกรณ์ภายนอกเหล่านี้

ดังนั้นเราจึงสามารถเข้าใจได้ว่าแนวคิดของอริสโตเติลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าปัญญานั้น แสวงหาได้ง่ายกว่าคุณธรรม เพราะไม่ต้องการปัจจัยภายนอกอะไร มนุษย์เรามีปัญญาทุกคนพร้อมที่จะพัฒนาให้ปรากฏออกมาได้ ลักษณะอีกอย่างหนึ่งของอภิศนาก็คือเป็นกิจกรรมเฉพาะของเทพ เทพเป็นผู้สมบูรณ์เพียบพร้อมแล้ว เทพไม่เคยทำกิจใดนอกจากอภิศนา เทพไม่กิน ไม่ดื่ม ในสังคมของเทพโอกาสที่จะทำให้เทพได้แสดงความยุติธรรม ความกล้าหาญ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ไม่มี เทพไม่มีโอกาสที่เกิดจากคุณธรรมของมนุษย์ เทพไม่ทำกิจเหล่านี้ แต่เทพมีชีวิต ดังนั้นต้องทำอะไรบางอย่าง กิจนั้นก็คือ อภิศนา จึงเรียกได้ว่า อภิศนาเป็นทิพยกิจ ความสุขจากอภิศนาก็เป็นทิพย์สุข ในบรรดาสรรพสิ่งทั้งหลาย มนุษย์เท่านั้นที่มีลักษณะอันนี้ของเทพอยู่ในตัว มนุษย์จึงสามารถทำทิพยกิจและเสพทิพย์สุขได้ แม้คนทั่วไปจะไม่ชื่นชมกับอภิศนา แต่ปรัชญาเมธีเห็นค่าของสิ่งนี้จึงเป็นผู้ที่ได้รับความสุขสูงสุด^{๓๐} ดังนั้นเทพเจ้าจึงชื่นชมส่วนที่ดีที่สุดของมนุษย์เราซึ่งก็เป็นส่วนที่เราคล้ายกับเทพนั้นคือปัญญาธรรม

สำหรับความซื่อตรง หากถามว่าเมื่อใดมีความซื่อตรง เมื่อนั้นจะมีชีวิตที่ได้ดื่มด่ำในสังคมหรือไม่ สำหรับในเรื่องที่เชื่อมโยงกับความซื่อตรงนี้ อริสโตเติลกล่าวไว้ว่า

“มนุษย์จะรู้สึกละอายเมื่อพวกเขาแสดงพฤติกรรมหรือหาประโยชน์จากความไว้วางใจซึ่งเป็นสิ่งที่พวกเขากำลังสร้างความไม่เป็นธรรมให้เกิดขึ้นมา สิ่งเหล่านี้เป็นของตัวเอง หรือไม่ก็เป็นของบรรพบุรุษของพวกเขา หรือไม่ก็เป็นของบุคคลอื่นที่มีการเชื่อมโยงบางอย่างกันไว้ประเภทใกล้ชิด...”^{๓๑}

การที่อริสโตเติลกล่าวเช่นนี้ผู้เขียนเห็นว่าเพราะเขามีแนวคิดเกี่ยวกับความรู้สึกยังเป็นเพียง "คุณธรรมประเภทธรรมชาติ" (natural virtue) ซึ่งยังมีได้เป็นคุณธรรมอย่างแท้จริง เป็นเพียงวัตถุดิบที่จะต้องแปรรูปโดยอาศัยปัญญาปฏิบัติเสียก่อน ซึ่งเมื่อสามารถพัฒนาไปได้ถึงคุณธรรมอย่างแท้จริงแล้ว ก็จะมีชีวิตซื่อตรง อาจมีคำถามต่อไปว่าจะมีความซื่อตรงไปทำไม ความซื่อตรงมันสามารถสร้างปัญญาได้จริงหรือ โรซาลินด์ เฮิร์สทเฮาส์ (Rosalind Hursthouse) ได้ให้คำอธิบายไว้เป็นอย่างดีดังต่อไปนี้^{๓๒}

ถ้าบุคคลใดมีคุณธรรม จะถือว่าบุคคลนั้นเป็นคนดี เป็นคนที่น่าชื่นชม หรือเป็นคนที่มีความเป็นเลิศทางจริยธรรม เป็นบุคคลที่มีมโนภาพ ความรู้สึกและการกระทำอย่างที่เหมาะสมที่ควร มีหลายคนเห็นว่าคุณธรรมคือความโน้มเอียงที่จะมีพฤติกรรมบางอย่าง เช่น ยามที่กล่าวว่าบุคคลหนึ่งมีคุณธรรมชื่อ "ซื่อสัตย์" ก็หมายความว่าบุคคลนั้นมีความโน้มเอียงที่จะแสดงพฤติกรรมซื่อสัตย์ ในทำนองเดียวกัน บางคนก็กล่าวว่าคุณธรรมเป็นลักษณะของบุคคลนั้นคือ ความโน้มเอียงที่เป็นส่วนหนึ่งของบุคคลอย่างมั่นคง อย่างไรก็ตาม เฮิร์สทเฮาส์ชี้ว่าการนิยามเช่นนี้ไม่ถือว่าเพียงพอ

^{๓๐} วิทย์ วิศทเวทย์, “ชีวิตที่ดี”, หน้า ๑๓-๑๔.

^{๓๑} Aristotle. *The Complete Aristotle : Rhetoric, Book II*, tr. by W. Rhys Roberts p.2337. [online]. source: <http://ebooks.adelaide.edu.au/a/Aristotle> [12 Aug. 2014].

^{๓๒} ปกรณ์ สิงห์สุริยา, “จริยศาสตร์เชิงคุณธรรม”, สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.philospedia.net/virtueethics.html> [๑ มกราคม ๒๕๕๕].

เนื่องจากคุณธรรมเป็นมากไปกว่านั้น คุณธรรมหนึ่ง ๆ อาจนำสู่การกระทำที่แตกต่างหลากหลาย และอาจมีความสัมพันธ์กับภาวะทางจิตวิทยาอื่น ๆ มากกว่าหนึ่งอย่าง เช่น ความรู้สึก ความคาดหวัง ทศนคติ ฯลฯ ผู้ที่เรียกได้ว่า "ซื่อสัตย์" จึงมิได้มีแนวโน้มที่จะมีพฤติกรรมบางอย่างเพียงอย่างเดียว และมีได้มีภาวะทางมโนภาพความรู้สึกเพียงอย่างเดียว ผู้ที่มีพฤติกรรมที่เรียกว่า "ซื่อสัตย์" สม่าเสมอ อาจจะไม่ใช่ว่าผู้ที่มีคุณธรรมแห่งความ "ซื่อสัตย์" จริง ๆ ก็ได้ หากเขามีพฤติกรรมเช่นนั้นด้วยมโนภาพที่ว่าความซื่อสัตย์จะช่วยให้เป็นที่ชื่นชม หรือด้วยความกลัวที่ว่าหากคดโกงแล้วจะถูกลงโทษ บุคคลต้องคิดว่า "หากไม่กระทำเช่นนั้น จะเป็นการไม่ซื่อสัตย์" ไม่เพียงเท่านั้น หากบุคคลคิดว่าตนต้องกล่าวความจริง เพียงเพราะว่า "นี่คือความจริง" หรือ "หากไม่กล่าวออกไป จะเป็นการไม่ซื่อสัตย์" ก็มิอาจกล่าวได้อย่างเหมาะสมว่าเขาซื่อสัตย์ เนื่องจาก "ซื่อสัตย์" ต่างจาก "ขวนขวาย" หรือ "ไม่รู้จักรักกาลเทศะ" เฮิสท์เฮาส์เห็นว่าการที่จะกล่าวได้อย่างเหมาะสมว่าเขาซื่อสัตย์ บุคคลนั้นต้องคิดเพียงว่า "หากไม่กระทำเช่นนั้น จะเป็นการไม่ซื่อสัตย์" แม้ข้อนี้จะสำคัญที่สุดก็ตาม แต่ในขณะเดียวกัน เขาก็ต้องคิดว่า "หากกระทำเช่นนั้น จะเป็นการซื่อสัตย์" "หากกล่าวออกไป จะเป็นการซื่อสัตย์" อีกด้วย

ตัวอย่างเช่น แพทย์คนหนึ่งมุ่งมั่นจะมีคุณธรรมแห่งความซื่อสัตย์ แพทย์คนนี้จะสั่งให้ผู้ป่วยทุกคนทราบเสมอเมื่อพบว่าผู้ป่วยเป็นโรคร้ายแรง เนื่องจากคิดว่า "หากไม่แจ้ง จะเป็นการไม่ซื่อสัตย์" ในกรณีนี้ คงไม่มีใครยกย่องแพทย์ผู้นี้ว่า "ซื่อสัตย์" หากแต่จะประณามว่า "ไม่รู้ว่าจะไรควรหรือไม่ควร" ถ้าแพทย์ผู้นี้เห็นว่า "หากไม่แจ้ง จะเป็นการไม่ซื่อสัตย์" และเขาต้องการที่จะซื่อสัตย์ ก็แปลว่าต้องแจ้ง แต่เท่านั้นยังไม่พอ เนื่องจากเพื่อที่จะมีคุณธรรมอย่างแท้จริง แพทย์คนนี้ต้องคิดต่อไปว่า "หากแจ้งแล้ว จะเป็นการซื่อสัตย์" หรือไม่ ในกรณีที่ผู้ป่วยต้องการทราบเกี่ยวกับโรคของตนจริง ๆ เช่น ต้องการข้อมูลการตัดสินใจเพื่อเตรียมตัวให้พร้อม การแจ้งข่าวร้ายก็ถือเป็นความซื่อสัตย์ แต่ในกรณีที่ผู้ป่วยจิตใจอ่อนแอ ไม่สามารถเผชิญความจริงได้ การแจ้งข่าวร้ายจะกลับถือเป็นความไม่มีคุณธรรม เช่น "ไม่รู้จักรักกาลเทศะ" หรือ "ไม่มีหัวใจ" อย่างไรก็ตาม การที่จะตัดสินใจได้ว่าเมื่อใดควรหรือไม่ควรแจ้งนั้นมีไขว่เรื่องง่าย คุณธรรมจึงต้องอาศัย "ปัญญาปฏิบัติ" ด้วย นอกจากนี้ คุณธรรมของความซื่อสัตย์ยังมิต้องปรากฏเป็นพฤติกรรมเฉพาะในรูปของการไม่กล่าวเท็จหรือการไม่คดโกงเท่านั้น หากแต่ยังปรากฏในรูปอื่นที่สะท้อนทัศนคติที่ให้ความสำคัญแก่คุณค่าของความซื่อสัตย์ด้วย ข้อนี้เห็นได้ชัดจากการตัดสินใจและพฤติกรรมต่าง ๆ เช่น ผู้ที่เห็นความสำคัญของความซื่อสัตย์จะเลือกทำงานที่ไม่ทำให้ต้องคดโกงหรือหลอกลวงใคร จะเลือกคบเพื่อนที่ซื่อสัตย์เหมือนกัน หรือจะสั่งสอนบุตรหลานให้ซื่อสัตย์ นอกจากนี้ ยังจะแสดงความไม่พึงใจในพฤติกรรมที่ไม่ซื่อสัตย์ ไม่นิยมผู้ที่ประสบความสำเร็จด้วยวิธีคดโกง หรือดูแคลนผู้ที่ไม่เห็นคุณค่าของความซื่อสัตย์ สำหรับคุณธรรมที่เกิดจากปัญญาปฏิบัตินี้จึงมีอยู่ในธรรมชาติของอริสโตเติล ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าพวกคนที่มีมโนภาพที่ให้ความสำคัญกับการมีปัญญาแล้วดำเนินชีวิตด้วยความซื่อตรง จึงมีอยู่จริงหรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นความจริงที่ว่า ถ้าคนที่มีมโนภาพที่ใช้ปัญญาแล้วดำเนินชีวิตด้วยความซื่อตรงแล้วชีวิตพวกเขาจะมีชีวิตที่มีปัญญา

กรณีของความพอประมาณ หากถามว่าเมื่อใดมีความพอประมาณ เมื่อนั้นจะมีในธรรมชาติที่แสวงหาสัจธรรม จริงหรือไม่ เมื่อมาพิเคราะห์แล้วจะพบว่าคุณธรรมหลักตามแนวคิดของ

อริสโตเติลมี ๔ ประการ คือ ความรอบคอบ ความกล้าหาญ ความยุติธรรม และการรู้จักประมาณ หรือความพอประมาณ ซึ่งหมายความว่าหากจะมีความพอประมาณได้จะต้องมีคุณธรรมด้วย โดยคุณธรรมต่าง ๆ ของอริสโตเติลนั้นจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อมีการลงมือปฏิบัติและการศึกษา แต่สิ่งทั้งปวงที่เราจะกระทำนั้น เราจะต้องศึกษาให้เข้าใจก่อนจะลงมือกระทำ และบางครั้งก็ทั้งทำไปเรียนรู้ไป (We learn by doing them) พร้อม ๆ กันจนเป็นคุณสมบัติที่ติดตัวในการกระทำภาระกิจการงานทุกอย่างกล่าวคือ ผู้นั้นจะเป็นผู้ทำหน้าที่ การงานได้อย่างดี สมบูรณ์เพราะได้ปฏิบัติโดยแท้จริง เช่น คนที่เป็นช่างต่อเรือเขาก็จะต้องทำการต่อเรือ ผู้ที่จะเป็นนักคิดพิณบุคคลผู้นั้นก็ต้องลงมือดีดพิณ ในทำนองเดียวกัน เรากลายเป็นคนยุติธรรมโดยการกระทำอย่างยุติธรรม เป็นผู้มีความพอดี โดยการกระทำอย่างพอประมาณจะเป็นคนกล้าหาญโดยการแสดงการกระทำที่กล้าหาญ เป็นต้น อริสโตเติลมีความเห็นว่าคุณธรรมเป็นได้ทั้งสิ่งที่สร้างสรรค์ และทำลายและเป็นเหมือนศิลปะ เช่นเกี่ยวกับการดีดพิณให้ไพเราะน่าฟังก็ได้ ไม่ไพเราะก็ได้ มันขึ้นอยู่กับผู้ดีดพิณ ดังนั้น มนุษย์จะเป็นผู้สร้างสรรค์ให้ดีขึ้นอยู่กับบุคคลผู้สร้างว่าจะเลือกสร้างอย่างไร^{๓๓}

ความคิดดังกล่าวของอริสโตเติลแสดงให้เห็นว่า มีมโนภาพความพอเพียงอยู่ในความคิดเขาด้วย แต่ความมีอยู่ของความพอเพียงจะต้องถูกสร้างขึ้นมาจากตัวมนุษย์เอง ดังนั้นจึงมีลักษณะเฉพาะของแต่ละคน จึงสามารถนำไปสู่ข้อสรุปที่ว่ามโนภาพความพอเพียงในความคิดของอริสโตเติลนั้นมีอยู่ แต่มีอยู่ในลักษณะเป็นอัตวิสัย ซึ่งเป็นภาพความคิด ความเห็นของบุคคลที่เกี่ยวกับความพอเพียง โดยเฉพาะความพอเพียงที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึก ความเชื่อ หรือความต้องการของแต่ละคน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็กล่าวได้ว่าความพอเพียงเป็นเครื่องมือเพื่อนำไปสู่ชีวิตที่ดีได้ ซึ่งก็ต้องผันแปรไปตามเวลาและสถานที่ต่อไป

๓.๑.๑๑ มโนภาพของมาร์คัส ออเรลิอุส

มาร์คัส เออเรลิอุส (Marcus Aurelius) เป็นจักรพรรดิแห่งอาณาจักรโรมันในช่วงคริสต์ศักราช ๑๖๑ – ๑๘๐ และเป็นกษัตริย์พระองค์สุดท้ายที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นจักรพรรดิที่มี ๕ พระองค์ รัชสมัยของพระองค์นี้ถือว่าเป็นสมัยสุดท้ายของสันติภาพโรมัน (Pax Romana) ซึ่งคงอยู่ระหว่างก่อนคริสต์ศักราชที่ ๒๗ ถึงหลังคริสต์ศักราชที่ ๑๘๐ นับเป็นปีแห่งสันติสุขโรมัน และเป็นช่วงระยะเวลาที่อารยธรรมเฮลเลนิสติกแผ่ขยายออกไปในจักรวรรดิมากที่สุด พระองค์ทรงสนใจเรื่องกฎหมายมาก ทรงปลดปล่อยทาส ทรงออกกฎหมายให้นักแสดงกายกรรมมีตาข่ายรองรับอยู่เบื้องล่างเพื่อป้องกันอันตรายกับผู้แสดง ถึงแม้ชีวิตของจักรพรรดิมาร์คัส เออเรลิอุส จะมีแต่การสงครามตลอดเวลาในขณะที่เป็นจักรพรรดิ แต่ก็ได้ทำงานเขียนที่สำคัญไว้ชื่อ meditations ซึ่งงานเขียนนี้บรรยายหลักปรัชญาในแนวสโตอิก คือถือความเป็นอยู่อย่างง่าย ๆ โดยงานเขียนนี้มีได้บ่งบอกถึงการสงครามและการเมืองเลย หากแต่เป็นแสดงถึงภาวะแห่งการปลดปล่อยชีวิตไปตามสอดคล้องไปกับธรรมชาติ โดยบรรยายถึงประสบการณ์ของท่านเอง และมีเป้าหมายเพื่อสอนให้คน

^{๓๓} อมรเทพ หวังแก้ว, “ศึกษาเปรียบเทียบเกณฑ์ตัดสินจริยธรรมของอริสโตเติลกับพระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต)”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๘.

เป็นคนที่กล้าหาญสามารถเผชิญกับความตายสงบ^{๓๔} จักรพรรดิมาร์คัส เออเรลิอุส ยอมรับมโนภาพของพวกสโตอิกในเรื่องอาณาจักรพิภพ กฎหมายธรรมชาติ และความเสมอภาคระหว่างมนุษย์ สามารถการเข้าถึงกฎหมายธรรมชาติได้ด้วยจิตตนเอง นอกจากนี้พระองค์ยังมีความเชื่อว่าคนสามารถที่จะจัดทุกข์และความยุ่งยากทั้งหลาย ถ้าหากเขาผลักไสตัวเองให้ใช้ชีวิตตามลิขิตของจิตของเขาเอง จุดหมายปลายทางของชีวิตที่ดีคือความเงียบสงบ (tranquillity) และสันติสุขที่แท้จริง ซึ่งเป็นกฎเกณฑ์อันประเสริฐที่จิตจะพึงมี ท่านยังเห็นว่าปรัชญาเป็นสิ่งที่สามารถใช้ขัดเกลาจิตของมนุษย์และป้องกันมนุษย์จากการไม่ให้กระทำสิ่งที่รุนแรงและเป็นอันตราย ถ้าหากว่าคนปฏิบัติตนสอดคล้องกับธรรมชาติ เขาจะไม่มีวันกระทำสิ่งที่ชั่วช้าเลวคนทุกคนอยู่ภายใต้กฎหมายเดียวกัน นั่นคือกฎหมายธรรมชาติ เหตุผลคือหลักการสำคัญของกฎหมายสากลนี้ เหตุผลจะสอนให้คนทำในสิ่งที่ควรทำ และละเว้นในสิ่งที่พึงละเว้น เออเรลิอุสมีความเชื่อว่า “สิ่งใดก็ตามที่ไม่เป็นอันตรายแก่รัฐ ก็จะไม่เป็นอันตรายต่อพลเมืองเช่นกัน”^{๓๕}

ในบั้นปลายชีวิตของจักรพรรดิเออเรลิอุส พระองค์ได้วางมือจากการสงครามแล้วหันมาใช้ชีวิตอย่างสงบและได้เขียนตำราที่เกี่ยวกับปรัชญาชีวิตไว้ซึ่งเป็นที่สนใจกับนักปรัชญารุ่นหลัง ๗ เป็นอย่างมาก ชื่อว่า *Meditations* ดังที่กล่าวไว้ในเบื้องต้น โดยมีสาระที่แสดงถึงเป็นประเภทมโนภาพแบบชีวิตที่มีความสงบในจิตใจ อาทิ ตอนหนึ่งมีความว่า^{๓๖}

“หากแม้พระองค์เห็น ไม่ว่าจะเป็นมือหรือเท้าหรือศีรษะที่วางอยู่บนส่วนใดของมันเอง ในบางสถานที่หรือบางแห่งอื่น ๆ ประหนึ่งว่ามันถูกแยกออกจากส่วนที่เหลือของร่างกาย เมื่อเป็นเช่นนั้นแล้วพระองค์ย่อมเข้าใจว่าเขาเจตนาด้วยตัวเขาเองเพื่อที่เขานั้นจะปลดปล่อยตัวเขาไป ซึ่งเขา

^{๓๔} อธิยา โกลลกาญจน, *ประวัติศาสตร์อารยธรรมกรีกและโรมัน*, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๑), หน้า ๒๔๗-๔๘.

^{๓๕} Margaret Y. MacDonald, *The Blackwell Companion to the New Testament*, Edited by David E. Aune, (Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 2010), p.31.

^{๓๖} “If ever thou sawest either a hand, or a foot, or a head lying by itself, in some place or other, as cut off from the rest of the body, such must thou conceive him to make himself, as much as in him lieth, that either is offended with anything that is happened, (whatsoever it be) and as it were divides himself from it: or that commits anything against the natural law of mutual correspondence, and society among men: or, he that, commits any act of uncharitableness. Whosoever thou art, thou art such, thou art cast forth I know not whither out of the general unity, which is according to nature. Thou went born indeed a part, but now thou hast cut thyself off. However, herein is matter of joy and exultation, that thou mayst be united again. God hath not granted it unto any other part, that once separated and cut off, it might be reunited, and come together again. But, behold, that GOODNESS how great and immense it is which hath so much esteemed MAN. As at first he was so made, that he needed not, except he would himself, have divided himself from the whole; so once divided and cut off, IT hath so provided and ordered it, that if he would himself, he might return, and grow together again, and be admitted into its former rank and place of a part, as he was before.” Marcus Aurelius, *Meditations*, tr. by Meric Casaubon (London: J.M. Den and co, 1906), p.71-72.

จะพอใจกับหลาย ๆ สิ่งที่เกิดขึ้น (ไม่ว่าจะเป็นอะไร) และตราบเท่าที่มันถูกแยกออกไปจากตัวเขา หรือแม้ข้อผูกมัดบางสิ่งที่ไม่สอดคล้องกับกฎธรรมชาติของการติดต่อสัมพันธ์ กับสังคมระหว่างมนุษย์ หรือ เขาจำนนต่อการกระทำที่ไม่สมานฉันท์ ใครก็ตามที่พระองค์ปฏิบัติเช่นการกระทำที่ละไว้แล้ว โดยที่ฉันไม่รู้หรือว่าการกระทำนั้นจะแยกออกจากความกลมกลืน แน่แท้แล้วพระองค์มาจากส่วนหนึ่งซึ่งบัดนี้พระองค์ได้ละทิ้งไว้ อย่างไรก็ตาม บัดนี้ความสุขและความมีเกียรตินั้นพระองค์จะผนวกรวมต่อไปภายหน้า พระเจ้ายังไม่ยินยอมให้แก่อื่น ๆ ได้แยกออกไป เมื่อแยกออกก็จะกลับมาผนวกรวมกันอีกครั้ง เชิญพิจารณาว่าวิธีการที่ยิ่งใหญ่เช่นนี้ ก็คือ การที่พระองค์เป็นนายของมนุษย์ วันแรกที่เขาได้กระทำในที่เขาไม่ต้องการยกเว้นว่าเขานั้นได้แยกตัวตนจากสรรพสิ่งด้วยตัวเขาเอง ดังนั้นเมื่อแยกและออกไปแล้ว มันจะขยายและกำหนดต่อไป ซึ่งถ้าเขาด้วยตัวเขาเองจะย้อนกลับมาและเติบโตไปพร้อมกัน และได้รับการยอมรับในลำดับก่อนเดิมของมันและสถานที่ส่วนหนึ่งที่เขาเคยอยู่มาก่อน...”

สำหรับในเรื่องที่เกี่ยวกับชีวิตที่มีความสุขนั้น เออเรลีสเขียนไว้ว่า “คนสามารถที่จะมีชีวิตที่มีความสุข หากว่าเขาสามารถดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูก คิดและประพฤติในสิ่งที่ชอบ มโนภาพที่ชอบและประพฤติชอบนี้เหมือนกันหมดในดวงจิตของพระเจ้า ของมนุษย์ และของสัตว์โลกที่มีเหตุผลทั้งหลาย” เออเรลีสหมายความว่า มาตรการในการวัดว่าสิ่งใดถูกสิ่งใดผิดเป็นเช่นเดียวกันหมดในทุกหนทุกแห่งทั่วจักรวาล เออเรลีสเชื่อว่า มีจักรวาลอยู่เพียงหนึ่งเดียว ประกอบขึ้นด้วยทุกสิ่งทุกอย่าง มีพระเจ้าองค์เดียวเป็นผู้สร้างทุกสิ่งทุกอย่าง บรรดาสัตว์โลกที่มีเหตุผลและความเฉลียวฉลาด ยึดถือกฎหมาย เหตุผล และสัจธรรมประเภทเดียวกันหมด เมื่อมนุษย์ยอมรับว่าตนเองเป็นเพียงส่วนหนึ่งของจักรวาลและประพฤติตนสอดคล้องกับกฎหมายธรรมชาติ เขาจะพบว่าไม่มีสิ่งใดที่จะทำความไม่พึงใจให้กับตัวเขาเลย

๓.๑.๑๒ วิเคราะห์มโนภาพความเพียงของของมาร์คัส ออเรลีส

มโนภาพของมาร์คัส ออเรลีส เห็นว่าการปลดปล่อยชีวิตไปตามสอดคล้องไปกับธรรมชาติ เป็นเป้าหมายที่ทำให้คนเราเกิดความกล้าหาญสามารถเผชิญกับความตายสงบ และจุดหมายปลายทางของชีวิตที่ดีของมนุษย์ก็คือความเจียบสงบหรือเรียกว่าพวกวิมตินิยม ความเห็นพวกนี้ได้มีการพัฒนาเป็นแนวคิดมาตั้งแต่ยุคกรีก ต่อจากสำนักไซนิก มาเป็นสำนักสโตอิก ซึ่งแนวคิดของพวกเขามีสิ่งที่เป้นแกนเดียวกันคือเน้นความสงบทางใจ การไม่เบียดเบียนมนุษย์ผู้อื่น มโนภาพของมาร์คัส ออเรลีส ที่ให้ความสำคัญความสงบในจิตใจเห็นว่าการแสวงหาสิ่งมีค่าหรือชีวิตที่มีความสงบจากโลกภายในตัวเอง โดยใช้ปัญญาทำความเข้าใจสรรพสิ่ง แล้วยอมรับตามสภาวะ มาร์คัส ออเรลีส เป็นหนึ่งในผู้ที่มีมโนภาพเช่นนี้และได้เขียนไว้หนังสือชื่อ meditations ว่า

“ข้าเป็นส่วนหนึ่งของทั้งหมดซึ่งอยู่ภายใต้การจัดการของธรรมชาติ... ในประการที่สองด้วยเหตุที่ความสัมพันธ์เชิงความเป็นญาติกันระหว่างตัวข้าพเจ้ากับเพื่อน ๆ ให้ส่วนอื่น ข้าพเจ้าจะ

ไม่ทำให้เกิดความขุ่นข้องหมองใจในความสัมพันธ์นั้น และจะรักษาในส่วนที่เกี่ยวข้องกันอย่างเป็นปกติด้วยมุมมองที่ชัดเจน แล้วจะมุ่งไปสู่ผลที่ดีและหลีกเลี่ยงสิ่งที่ขัดแย้งกับมัน...”^{๓๗}

มาร์คัส ออเรลิอุส แสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ แม้แต่ตัวพระองค์เองที่เป็นหนึ่งในจักรพรรดิยิ่งใหญ่ของโรมันและได้รับการกล่าวขานว่าเป็น “จักรพรรดิผู้ทรงคุณธรรมห้าพระองค์” (five good emperors) ในยุคนั้น แต่พระองค์ก็ยังตระหนักว่าตัวพระองค์นั้นเทียบไม่ได้เลยกับธรรมชาติ สิ่งที่พระองค์เขียนไว้ในข้างบนแสดงให้เห็นแนวคิดที่ให้ดำรงตนอยู่ในความอ่อนน้อม อยู่อย่างไม่เบียดเบียนกัน โดยรักษาดุลยภาพกับมนุษย์ในโลกนี้ด้วยกัน สำหรับคำว่า “ธรรมชาติ” ในความหมายของพวกวิมุตตินิยมนี้คือสัจยชาตญาณดั้งเดิม และเป็นชีวิตตามความหมายในธรรมชาติที่มารวมกันเป็นสังคมอย่างรอบคอบ^{๓๘} เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วพวกมโนภาพที่ให้ความสำคัญกับความสงบในจิตใจกับการไม่เบียดเบียนจึงเป็นสิ่งที่สำคัญในลักษณะความคิดเช่นนี้ กล่าวโดยสรุปเมื่อใดมีการไม่เบียดเบียน เมื่อนั้นย่อมจะมีชีวิตที่มีความสุขสงบในจิตใจ

สำหรับการมีความโลภน้อย มาร์คัส ออเรลิอุส เห็นว่าชีวิตที่ดีเป็นชีวิตที่มีความสงบ ดังนั้นพวกเขาจึงแสวงหาสิ่งมีค่าหรือชีวิตที่มีความสงบจากโลกภายในตัวเอง โดยใช้ปัญญาทำความเข้าใจสรรพสิ่ง แล้วยอมรับตามสภาวะ ดังนั้นพวกมโนภาพความสงบในจิตใจจึงมีแนวคิดที่เห็นว่าควรละทิ้งสิ่งที่เกินความจำเป็นต่อการดำรงชีวิต หรือที่เรียกว่ากิเลสทั้งหลายให้น้อยลงที่สุดจนไม่มีกิเลสเหลืออยู่เลย ชีวิตที่ไม่มีกิเลสจึงเป็นชีวิตที่มีความสุขที่สุดสำหรับพวกเขา แนวทางการปฏิบัติของพวกวิมุตตินิยม จึงมุ่งไปสู่การตัดกิเลสต่าง ๆ เพื่อมิให้มีจิตมาอยู่อยู่กับกิเลสเมื่อจิตไม่มีกิเลสก็จะเกิดความสุขแก่จิต จึงถือว่าการกระทำที่ดีที่สุด

จากความเชื่อของมาร์คัส ออเรลิอุส ที่เชื่อว่าวิธีชีวิตที่ดีคือ “มีชีวิตอยู่ตามธรรมชาติ (live according to nature) ซึ่งหมายความว่ามนุษย์ควรยอมรับและปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติโดยไม่ฝ่าฝืนหรือหลีกเลี่ยงแต่ประการใด การปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติภายนอกก็เท่ากับการดำรงชีวิตตามเสียงแห่งเหตุผลภายในจิตใจนั่นเอง”^{๓๙} เพราะเหตุผลจากภายในจิตใจนี้เองทำให้พวกมโนภาพดังกล่าว มุ่งมาสู่ความสุขในจิตใจ ซึ่งขัดแย้งกับความสุขภายนอกคือสุขที่เกิดจากประสาทสัมผัสภายนอก ไม่ว่าจะเป็น ความสุขทางตา หู จมูก ปาก และผิวสัมผัส มีข้อน่าสังเกตว่าแนวคิดนี้มีส่วนคล้ายกับปรัชญาทางศาสนาเป็นส่วนใหญ่ อาทิ ปรัชญาเซนที่พยายามแสดงถึงหนทางในการหลุดพ้น

^{๓๗} “I am part of a Whole which is under Nature’s governance.... In the second place, inasmuch as there is bond of kinship between myself and my fellow-parts, I shall do nothing that might injure their common welfare, but keep those kindred parts always purposefully in view, directing every impulse toward their good and away from anything that runs counter to it” Marcus Aurelius, **Meditations**, tr. by Maxwell Staniforth, (London: Penguin, 1964), pp. 152–153.

^{๓๘} “For the Cynics, “nature,” meant primitive instincts, and a life according to nature meant deliberately flouting social conventions” Copleston Frederick Charles, **A History of Philosophy**, (Garden City: Image Books NJ, 1963), p 150.

^{๓๙} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **ปรัชญากรีก บ่อเกิดภูมิปัญญาตะวันตก**, หน้า ๓๒๘.

จากพันธะแห่งกรรมโดยให้ความสำคัญกับหลักอหิงสาคือการไม่เบียดเบียน และพระพุทธศาสนาที่ใช้การวิเคราะห์ธรรมชาติของความทุกข์และเสนอมรรค ๘ เป็นทางในการหลุดพ้นจากความทุกข์ นอกจากนี้ยังมีความเหมือนลักษณะทั่วไปกับปรัชญาอินเดียคือทุกสำนักของปรัชญาอินเดียมีความเห็นว่าโลกหรือชีวิตนั้นมีความทุกข์ นี่เป็นลักษณะประการหนึ่งที่ทำให้ชาวตะวันตกหรือบุคคลทั่วไปกล่าวว่าปรัชญาอินเดียมีทรรศนะที่มองโลกในแง่ร้ายหรือทุนิยม (pessimism) แต่สำหรับชาวอินเดียแล้วการมองโลกเช่นนี้มีใช้การมองโลกในแง่ร้ายหากแต่เป็นการมองโลกตามความเป็นจริง โดยความจริงแล้วถึงแม้ทรรศนะในปรัชญาอินเดียจะมองโลกและชีวิตเริ่มต้นที่ความทุกข์ แต่ไม่ได้กล่าวว่าชีวิตนั้นจะต้องจบลงด้วยความทุกข์ หรือจะต้องจมอยู่กับความทุกข์นั้นตลอดไป นักปรัชญาอินเดียพยายามที่จะแสวงหาทางออกจากความทุกข์โศกเหล่านี้ ไม่มีสำนักใดที่หยุดอยู่เพียงความทุกข์ และไม่มีแนวมนภาพที่วามมนุษย์ไม่สามารถพ้นจากความทุกข์ได้ หากมองในทางกลับกัน อาจกล่าวได้ว่าปรัชญาอินเดียมีลักษณะที่มองโลกในแง่ดี (optimism) ก็ได้ เพราะมีทรรศนะที่ว่ามนุษย์นั้นมีความหวัง มีโอกาสที่จะแสวงหาทางที่จะนำไปสู่สภาวะที่ปราศจากความทุกข์โดยสิ้นเชิง และไม่หวนกลับมาทุกข์อีก^{๔๐}

มาร์คัส ออเรลิอุส จึงถือว่า ความอยากเป็นบ่อเกิดของความทุกข์ เหตุเพราะมนุษย์ตกเป็นทาสของมัน หากมนุษย์ปรารถนาความสุขที่แท้จริงและแน่นอน ควรพยายามเอาชนะใจตัวเอง เอาชนะกิเลสตัณหา พยายามลดความต้องการส่วนเกินออกไปเสีย เหลือแต่ความต้องการที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น มนุษย์ควรดำรงชีวิตด้วยความสันโดษดีที่สุด ถ้ามนุษย์ยังหลงอยู่กับวัตถุภายนอก ก็จะมีคามผิดหวัง สิ่งสำคัญในชีวิตมนุษย์ ก็คือ ภาวะจิตใจสงบ มีใช้การมีวัตถุมากมาย แนวคิดเช่นนี้เราจึงปฏิเสธไม่ได้ว่าพวกวิมุตตินิยมจะมีความโลกที่น้อยมาก ถึงแม้ว่าในโลกตะวันตกความโลกจะถูกมองว่าเป็นสิ่งที่สร้างประโยชน์และโทษ แต่วิมุตตินิยมแบบมาร์คัส ออเรลิอุส ถึงจะเป็นแนวคิดมาจากโลกตะวันตกก็ตาม แต่กลับมองว่าความโลกเป็นโทษอย่างรุนแรงที่จะทำให้ชีวิตหาความสงบไม่ได้ ในทางตรงกันข้ามเขากลับเห็นว่าความไม่โลกจะเป็นแรงผลักดันให้สร้างความสุขสงบให้กับชีวิต เมื่อเป็นเช่นนั้นโนภาพความสงบในจิตใจกับความโลภน้อย จึงเกี่ยวเนื่องกันอย่างปฏิเสธมิได้เลย หรือจะกล่าวได้ว่าเมื่อใดก็ตามที่มีความโลภน้อยแล้ว เมื่อนั้นจะมีชีวิตที่มีความสงบในจิตใจดังนั้น พวกคนที่มโนภาพประเภทชีวิตที่มีความสงบในจิตใจแล้วดำเนินชีวิตด้วยความโลภน้อย จึงมีอยู่จริง หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นความจริงที่ว่า ถ้าคนที่มโนภาพประเภทชีวิตที่มีความสงบในจิตใจแล้วดำเนินชีวิตด้วยความโลภน้อย แล้วชีวิตพวกเขาก็จะมีชีวิตที่มีความสงบในจิตใจ

ความพอประมาณ พวกกลุ่มวิมุตตินิยมโดยทั่วไป จะถือว่าความสงบใจดีกว่าความสุขที่เกิดจากการได้สนองความอยาก ความพอใจของมนุษย์นั้นถูกกำหนดโดยสาเหตุ ๒ ประการคือ สิ่งที่เราไม่มีและสิ่งที่เราต้องการ สามารถแสดงได้ด้วยสมการความพอใจ เท่ากับ สิ่งที่เรามี หาดด้วยสิ่งที่เราต้องการ ถ้าทั้งเศษและส่วนเท่ากัน คือถ้าสิ่งที่เรามีกับสิ่งที่เราต้องการเท่ากัน เราก็มีความพอใจเต็มที่ แต่เมื่อใดที่ความต้องการของเรามากขึ้นแต่สิ่งที่เรามียังเท่าเดิม เมื่อนั้นความทุกข์ก็จะเกิดขึ้น

^{๔๐} ปกรณ์ ศิวัชรประเสริฐ, **ปรัชญาอินเดีย**, สารานุกรมปรัชญาออนไลน์ฉบับสังเขป สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.philospedia.net/IndianPhilosophy.html> [๑ มกราคม. ๒๕๕๕].

วิธีหาความพอใจมีได้ ๒ วิธี คือวิธีแรกพยายามชวนขายให้สิ่งที่เรามีเพิ่มปริมาณขึ้น วิธีที่สอง คือลดสิ่งที่เราต้องการลง วิธีแรกค่อนข้างยากและไม่แน่ว่าจะทำได้ เพราะสิ่งทั้งหลายไม่อยู่ในอำนาจของเรา วิธีหลังแน่นอนกว่า เพราะอยู่ในอำนาจของเราเต็มที่ การเพิ่มเศษทำได้ยากกว่าลดส่วน ยิ่งเราลดส่วนลงเท่าไร ผลลัพธ์คือความพอใจจะยิ่งมากขึ้นเท่านั้น ยิ่งความต้องการของเราน้อยลงเท่าใดสมบัติที่เรามีอยู่เดิมก็ยิ่งดูเหมือนมากขึ้นเท่านั้น คนที่มีความสุขที่มีโชคนั้นมีมากที่สุด แต่เป็นคนที่ต้องการน้อยที่สุด ดังนั้นวิมุตตินิยมให้ความสำคัญแก่ความแน่นอนและความปลอดภัยมาก เมื่อใดที่ความพอใจของเราขึ้นอยู่กับตัวเราเอง เมื่อนั้นก็เป็นการแน่นอนว่าเราปลอดภัยจากความทุกข์ ถ้าเราไปผูกพันกับสิ่งนอกกายซึ่งอยู่นอกอำนาจของเราที่จะควบคุมแล้วก็เท่ากับเราเอาตัวเองไปแขวงไว้กับเส้นเชือก จะเป็นอย่างไรก็แล้วแต่วิถีทางของสิ่งอื่นไม่ใช่วิถีทางของตัวเอง ความกลัวที่จะเกิดผิดหวังทำให้วิมุตตินิยมสอนว่า จงหวังในสิ่งที่อยู่ในอำนาจของเรา เช่น คุณธรรม การควบคุมตัวเอง ความสุขทางใจ การวางเฉย และทำหน้าที่โดยไม่หวั่นไหว เป็นต้น สิ่งที่ยอยู่นอกอำนาจของเราที่เราไม่ควรผูกพันด้วย เช่น อำนาจ เงิน เกียรติ ทรัพย์สินสมบัติ เป็นต้น เมื่อใดที่เราหลุดพ้นจากสิ่งเหล่านี้ได้ เราก็จะประสบสิ่งที่ดีของชีวิต คือความสงบใจ^{๔๑}

ดังนั้น พวกคนที่มีมโนภาพแบบมาร์คัส ออเรลิอุส ซึ่งให้ความสำคัญกับความสงบในจิตใจแล้วดำเนินชีวิตด้วยความพอประมาณ จึงมีอยู่จริง หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นความจริงที่ว่า ถ้าคนที่มีมโนภาพประเภทชีวิตที่มีความสงบในจิตใจแล้วดำเนินชีวิตด้วยความพอประมาณ แล้วชีวิตพวกเขาจะมีชีวิตที่มีความสงบในจิตใจ สำหรับความเชื่อตรงกับความจริงที่สงบในจิตใจเมื่อพิจารณาถึงความเชื่อตรงหรือข้อสัตย์แล้วจะพบว่าเป็นสิ่งที่อยู่ภายในใจของคน สังเกตได้จากคน ๆ นั้นเป็นข้อตรงหรือไม่จนกว่าจะรู้ได้ด้วยการกระทำกับคำพูดที่ไม่สอดคล้องกัน เมื่อคนตั้งมั่นในคุณธรรมในมีคำตรงที่สำคัญ เพื่อให้จิตเข้าถึงคุณธรรมอันดีงาม เมื่อวิเคราะห์ถึงความเชื่อตรง ความเชื่อตรงเป็นคุณธรรมผู้รู้จักความเชื่อตรงมีมากในคนส่วนใหญ่ หากแต่ผู้สามารถปฏิบัติได้มีน้อยมาก คนบางหมู่ก็อยากเอาความเชื่อตรงมาสอนคนให้เห็นเป็นภายนอก ส่วนภายในก็หลอกลวงตนเอง คนพวกนี้อาจดูแพรวพราวได้ก็ชั่วระยะเวลาหนึ่งแต่ยากที่จะเห็นความสำเร็จได้ยาวไกล ความสำเร็จก็เป็นความสำเร็จเล็ก ๆ ชั่วคราวหาใช่ความสำเร็จยิ่งใหญ่ที่ก้องโลกนับพันปีก็หาไม่ ถ้าหากเอาความเชื่อตรงสร้างความรู้สึกต่อผู้อื่น ผู้อื่นก็เอาความเชื่อตรงตอบสนอง หากเอาเล่ห์เหลี่ยมไปหลอกลวงเขา เขาก็ตอบแทนด้วยเล่ห์เหลี่ยม ดังนั้นบุรพนักคิดก็กล่าวไว้ว่า ช่มเหงคนได้แต่ช่มเหงใจไม่ได้ ใจช่มเหงได้หากแต่หนักคิดช่มเหงไม่ได้ ยิ่งกล่าวอีกว่า แก่งเรื่องหนึ่งได้แต่แก่งทุก ๆ เรื่องไม่ได้ ช่มชู้คนหนึ่งได้ช่มชู้โลกไม่ได้ ช่มเหงชาติหนึ่งได้ช่มเหงทุก ๆ ชาติไม่ได้ ถึงแม้ว่าสามารถปิดฟ้าห้ามทะเลได้ จะช่มเหงชาติหนึ่งได้แต่ทุก ๆ ชาติจะได้หรือ ควรให้เข้าใจลึกซึ้งในคำพูดนั้น^{๔๒}

ดังนั้นถ้าหากจะเป็นผู้มีคุณธรรม มีจิตใจที่สงบสุขไม่ต้องหวาดระแวงต่อสิ่งที่ได้ประพฤติมาในทางที่ไม่ดี อาทิ การโกหก ด้วยเหตุนี้ผู้มีชีวิตที่มีความเชื่อตรงจริง ๆ จะเป็นคนไม่ลวงหลอก เนื่องจาก

^{๔๑} วิทย์ วิศทเวทย์, “ชีวิตที่ดี”, หน้า ๑๕.

^{๔๒} พระวิสุทธิเทพ, ไฉนจึงรู้ **ความเชื่อสัตย์**, วารสารเพื่อสัจธรรมแห่งชีวิต, ฉบับที่ ๒๔ [ออนไลน์].

แหล่งที่มา: <http://thai.mindcyber.com/modules.php?name=Sections&op=viewarticle&artid=189&page=2> [๑ มกราคม. ๒๕๕๕].

พวกมโนภาพประเภทชีวิตที่มีความสงบในจิตใจหรือพวกวิมุตตินิยมเห็นว่าชีวิตที่ดีเป็นชีวิตที่มีความสงบ ดังนั้นพวกเขาจึงต้องดำรงจิตอยู่ในความซื่อตรง ไม่หลอกลวงผู้อื่น เมื่อมีความซื่อตรงพวกเขาก็จะมีจิตที่ไร้กังวล เพราะพวกมโนภาพประเภทชีวิตที่มีความสงบในจิตใจกับความซื่อตรงจึงต้องมียู่ด้วยกันอย่างแยกไม่ออก หรือจะกล่าวว่า เมื่อใดมีความซื่อตรง เมื่อนั้นจะมีชีวิตที่มีความสงบในจิตใจ ดังนั้น พวกคนที่มโนภาพประเภทชีวิตที่มีความสงบในจิตใจแล้วดำเนินชีวิตด้วยความซื่อตรง จึงมีอยู่จริง หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นความจริงที่ว่า ถ้าคนที่มโนภาพประเภทชีวิตที่มีความสงบในจิตใจแล้วดำเนินชีวิตด้วยความซื่อตรง แล้วชีวิตพวกเขาก็จะมีชีวิตที่มีความสงบในจิตใจ

๓.๒ มโนภาพความพอเพียงจากศาสนา

๓.๒.๑ มโนภาพของพุทธศาสนาเถรวาท

ระบบความคิด ความเห็น และความเชื่อ ในวิถีชีวิตของพระพุทธศาสนาเถรวาท เริ่มต้นจากศาสนาของโลกท่านหนึ่งคือพระพุทธเจ้ามีพระนามเดิมว่า "สิทธัตถะ" เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าสุทโธทนะ กษัตริย์ผู้ครองกรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ เมื่อ ๒๖๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งปัจจุบันตั้งอยู่ทางภาคใต้ของประเทศเนปาล สำหรับมโนภาพหรือความเห็นพระพุทธเจ้าที่เผยแพร่สู่ชาวพุทธมีทั้งที่เป็นที่กล่าวได้ว่าเป็นอภิปรัชญา คือเรื่องของความจริง เป็นญาณวิทยา คือความรู้ของความจริง จนได้กำหนดเป็นวิถีชีวิตในการดำเนินชีวิตของชาวพุทธ หรือเป็นพุทธจริยะ สำหรับอภิปรัชญาทางพระพุทธศาสนาเถรวาทจะเป็นเรื่องของธรรมชาติของจิต เบญจขันธ์ ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท กรรมและการเกิดใหม่ และนิพพาน สำหรับจริยะของพระพุทธศาสนาเถรวาทจะประกอบด้วยจริยะชั้นมูลฐาน ชั้นกลาง และชั้นสูง^{๔๓}

๓.๒.๑.๑ อภิปรัชญาของพุทธ

๑) ธรรมชาติของจิต ในพระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า จิต มโน วิญญาณ ในความหมายเดียวกันโดยพระองค์ทรงเปรียบเทียบธรรมชาติของจิตไว้ว่าเหมือนกับลิง ดังพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย วานรเมื่อเที่ยวไปในป่าใหญ่จับกิ่งไม้ ปล่อยกิ่งนั้น ยึดเอากิ่งอื่น ปล่อยกิ่งที่ยึดเดิม เหนี่ยวกิ่งใหม่ต่อไป แม้ฉนั้นใด ร่างกายอันเป็นที่ประชุมแห่งมหาภูตทั้ง ๔ นี้ ที่ตถาคตเรียกว่า จิตบ้าง มโนบ้าง วิญญาณบ้าง จิตเป็นต้นนั้นดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป ในกลางคืนและกลางวัน ก็ฉนั้นแล ฯ”^{๔๔} สำหรับมหาภูตรูปทั้ง ๔ ในที่นี้ก็คือ ธาตุดิน น้ำ ไฟ และลม หรือ ปฐวีธาตุ อาโปธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ^{๔๕} ในความหมายนี้แสดงว่า จิตเป็นที่รวมกันของธาตุทั้ง ๔ ข้างต้น และมี ๒ สภาวะที่ทั้งมี และไม่มี นั่นคือจิตเป็นอนิจจังเปลี่ยนแปลงทุกขณะ

^{๔๓} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “พุทธปรัชญาเถรวาท”, สื่อการเรียนการสอนอิเล็กทรอนิกส์ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://mediacenter.mcu.ac.th/budphilosophy/index2.htm> [๑ มกราคม. ๒๕๕๕].

^{๔๔} ส.นิ. (ไทย) ๘/๒๓๑/๒๘๘.

^{๔๕} ที.ส. (ไทย) ๑/๓๔๓/๓๘๓.

๒) **เบญจขันธ** หรือขันธ ๕ เป็นสิ่งที่มีจริง โดยสภาวะของตนจัดเป็นปรมาณัตถะจะ เช่นเดียวกับนิพพาน ความแตกต่างกัน ก็คือ เบญจขันธ เป็นสังขตธรรม^{๔๖} แต่นิพพาน เป็นอสังขตธรรม เบญจขันธเป็นฝ่ายสังสารวัฏส่วนนิพพานเป็นฝ่ายวิวัฏ อาจกล่าวได้ว่า ในพุทธปรัชญาเถรวาท ทั้งนิพพาน และสังสารวัฏต่างก็เป็นสิ่งที่มีอยู่คู่ขนานกัน เบญจขันธ ประกอบด้วย รูป เป็นฝ่ายวัตถุ หรือสสาร และพลังงาน ร่างกายมนุษย์และสัตว์มาจากรูปที่มี ๒๘ ประการ คือ มหาภูตรูป ๔ ดังกล่าวมาแล้ว และอุปทายรูป ๒๔ ซึ่งมี ๒๔ เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นต้น เบญจขันธที่สองคือเวทนาคือ ความรู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ เบญจขันธที่สามคือสัญญา เป็นจิตที่ทำหน้าที่กำหนดรู้และจดจำอาการและลักษณะต่าง ๆ ของอารมณ์ เบญจขันธที่สี่คือสังขาร เป็นลักษณะที่ประกอบจิต และปรุงแต่งจิตให้ดี และเลวหรือเป็นกลาง ๆ และเบญจขันธที่ห้าคือ วิญญาณ เป็นธรรมชาติที่รู้แจ้ง อารมณ์ ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โดยที่พระพุทธเจ้ายืนยันว่า

“สาวกของเราในธรรมวินัยนี้ ย่อมเห็นเบญจขันธนั้นด้วยปัญญา ตามเป็นจริงอย่างนี้ว่า รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันใดอันหนึ่ง ทั้งที่ล่วงไปแล้ว ทั้งที่ยังไม่มาถึง ทั้งเกิดขึ้น เฉพาะในบัดนี้ ที่เป็นภายในก็ดี ที่เป็นภายนอกก็ดี หยาบก็ดี ละเอียดก็ดี เลวก็ดี ประณีตก็ดี ในที่ไกลก็ดี ในที่ใกล้ก็ดี ทั้งหมด ก็เป็นแต่รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ นั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่ได้เป็นมัน มันไม่ใช่ตนของเรา”^{๔๗}

๓) **ไตรลักษณ์** หมายถึงลักษณะสำคัญ ๓ ประการหรือจะเรียกชื่อว่า "สมัญญลักษณะ" หมายถึงลักษณะสามัญหรือลักษณะอันมีอยู่ทั่วไปของสิ่งทั้งหลายอันประกอบด้วย อนิจจตา หมายถึงความไม่เที่ยง ความไม่คงที่ ความเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหว ทุกขตา หมายถึง ความเป็นทุกข์ ความขัดข้อง ความทนอยู่ไม่ได้ และอนัตตตาหมายถึง ความไม่มีตัวตน ไม่มีเรา ไม่มีเขา ไม่มีอะไร เป็นของตน^{๔๘} ลักษณะทั้งสามประการนี้ พระพุทธเจ้าถือว่าเป็นความจริงอันสูงสุด หรือความจริงอย่างแท้จริง ผู้มองไม่เห็นความจริงเหล่านี้ได้ เพราะมีอวิชชาปิดบังหรือครอบงำจิตอยู่

๔) **ปฏิจจสมุปบาท** สิ่งนี้พระพุทธเจ้าทรงถือว่าเป็นสูตรที่ใช้กับชีวิตมนุษย์นั้นเป็น เป้าหมายสำคัญของพุทธปรัชญาเพราะจะทำให้รู้ถึงกลไกในการดับทุกข์ได้ และเป็นหัวใจที่แท้จริงของพุทธปรัชญา ดังพุทธภาษิตที่ว่า "ผู้ใดเห็นปฏิจจสมุปบาทผู้นั้นย่อมเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นย่อมเห็นปฏิจจสมุปบาท"^{๔๙} คำว่า "ปฏิจจสมุปบาท" หมายถึงการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน ๆ จึงเกิดมีขึ้นพระพุทธเจ้าทรงเทศนาเรื่อง ปฏิจจสมุปบาทให้ภิกษุสงฆ์ พร้อมทั้งคำอธิบายแต่หัวข้อ ดังนี้

“เพราะอวิชชานั้นแหละดับด้วยการสํารอกโดยไม่เหลือ สังขาร จึงดับ เพราะสังขารดับ วิญญาณจึงดับ เพราะวิญญาณดับ นามรูปจึงดับ เพราะ นามรูปดับ สฬายตนะจึงดับ เพราะสฬายตนะดับ ผัสสะจึงดับ เพราะผัสสะดับ เวทนาจึงดับ เพราะเวทนาดับ ตัณหาจึงดับ

^{๔๖} “สังขตธรรม คือธรรมที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ตรงกับสังขารในคำว่า สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง ตรงข้ามกับ อสังขตธรรม”

^{๔๗} ม.ม. (ไทย) ๔/๔๐๑/๔๓๐.

^{๔๘} พระศรีคัมภีร์ญาณ, **พุทธปรัชญา**, (พระนครศรีอยุธยา: สำนักพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๕.

^{๔๙} ม.ม. (ไทย) ๔/๓๔๖/๔๓๐.

เพราะต้นหาดับ อุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชราและ มรณะโสภปริเทวทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ ย่อมมีด้วยประการอย่างนี้ พระผู้มีพระภาคได้ตรัสพระพุทธภาษิตนี้แล้ว ภิกษุเหล่า นั้นมีใจยินดีชื่นชมภาษิตของพระผู้มีพระภาคแล้ว ฯ” ^{๕๐}

๕) กรรมและการเกิดใหม่ ชาวพุทธเชื่อว่าจิตจะเวียนว่ายตายเกิดชาติแล้วชาติเล่า อย่างนี้จนกว่าจิตจะปราศจากกิเลส เมื่อจิตไม่มีกิเลส กรรมที่กระทำ เป็นเพียงกิริยา จะไม่อาจส่งผลไปสร้างปฏิสนธิจิตในภพใหม่ เมื่อกิเลสดับกรรมก็ดับ ดังพุทธพจน์ว่า "กรรมใด ทำด้วย โอโลภะ...อโทสะ...อโมหะ...มือโลภะ...อโทสะ...อโมหะ เป็นต้นเหตุเป็นตัวก่อกำเนิด กรรมนั้นเป็นกุศลกรรม นั้นไม่มีโทษ กรรมนั้นมีสุข เป็นผลกรรมนั้นย่อมเป็นไปเพื่อความดับกรรม ไม่เป็นไปเพื่อเกิดกรรมต่อไป"^{๕๑} นี่หมายความว่าหากกรรมดับไปแล้ว การเกิดใหม่เพราะชนกรรมหรือกรรมที่ทาก็ไม่มีความสิ้นสุดของแห่งการเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ หรือความดับแห่งภพ หรือภวนิโรธ คือ ความ เป็นนิพพานหรือเป้าหมายสูงสุดของชาวพุทธ นั่นเอง

๖) นิพพาน ตามที่กล่าวไว้ในข้างต้นถึงการจบสิ้นของสังสารวัฏ จนเป็นนิพพาน ดังนั้น นิพพานจึงหมายถึง สภาพที่ดับกิเลส และกองทุกข์แล้ว สำหรับในพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทเชื่อว่า นิพพานมี ๒ ระดับ คือ สอุปาทิเสสนิพพาน และอนุปาทิเสสนิพพาน โดยมีการอธิบายไว้ในพระ สุตตันตปิฎก ความว่า

“นิพพานธาตุ ๒ ประการนี้ ๒ ประการเป็นไฉน คือ สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑ อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ ๑ ภิกษุทั้งหลาย ก็สอุปาทิเสสนิพพานธาตุเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันตชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้ว มี สังโยชนในภพนี้สิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นย่อมเสวยอารมณ์ทั้งที่พึงใจและไม่พึงใจ ยังเสวยสุขและทุกข์อยู่ เพราะความที่อินทรีย์ ๕ เหล่าใดเป็นธรรมชาติไม่บอบสลาย อินทรีย์ ๕ เหล่านั้นของเธอยังตั้งอยู่นั้นเทียว ความสิ้นไปแห่งราคะ ความสิ้นไปแห่งโทสะ ความสิ้นไปแห่งโมหะ ของภิกษุนั้น นี้เราเรียกว่า สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ ภิกษุทั้งหลายก็อนุปาทิเสสนิพพานธาตุเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นพระอรหันตชีนาสพอยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระลงได้แล้ว มีประโยชน์ของตนอันบรรลุแล้ว มีสังโยชนในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบเวทนาทั้งปวงในอัฐภาพนี้แหละของภิกษุนั้น เป็นธรรมชาติอันกิเลสทั้งหลายมีต้นหาเป็นต้นให้เฟลิดเฟลิมิได้ แล้ว จัก (ดับ) เย็น นี้เราเรียกว่า อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ” ^{๕๒}

จากความข้างต้นจึงหมายความว่า สอุปาทิเสสนิพพาน คือ นิพพานที่ยังมีสภาพที่เข้าไปทรงไว้ซึ่งทุกข์อยู่ของเบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณอยู่ "เป็นนิพพานของพระอรหันต์ ผู้ยังเสวยอารมณ์ที่น่าชอบใจ และไม่น่าชอบใจและไม่น่าชอบใจทางอินทรีย์ ๕ รับรู้สุข

^{๕๐} ส.น. (ไทย) ๘/๓/๒๕๘.

^{๕๑} อภ.เอกก. (ไทย) ๑๒/๕๕๒/๒๕๐.

^{๕๒} พ.พ. (ไทย) ๑๓/๒๒๒/๔๑๘.

ทุกข้ออยู่" และนิพพานระดับนี้เป็น นิพพานของพระเสขะ หมายถึงผู้จะต้องศึกษาอีกอยู่" สำหรับอนุปาติเสสนิพพาน คือ นิพพานไม่มีอุปธิเหลือหรือดับกิเลสไม่มีเบญจขันธ์ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณเหลืออยู่ "เป็นนิพพานของพระอรหันต์ ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว และนิพพานระดับนี้เป็น "นิพพานของพระอเสขะ หมายถึงผู้ไม่ต้องศึกษาอีกแล้ว"^{๕๓}

สำหรับประโยชน์ของความเชื่อเรื่องนิพพานดังกล่าว ส่งผลให้ชาวพุทธนำมาเป็นแนวทางการดำเนินตามทางที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้ เช่น หลักไตรสิกขา หรืออริยมรรคมีองค์ ๘ โดยเชื่อว่ามนุษย์สามารถจะได้รับความสุขได้แม้ก่อนจะถึงนิพพาน เมื่อปัจจัยหรือเหตุต่าง ๆ แห่งนิพพานได้เป็นไปด้วยดีและสำเร็จสมความปรารถนา ซึ่งเป็นสถานะที่มนุษย์จะพึงถึงได้โดยยากยิ่ง

๓.๒.๒.๑ พุทธจริยะ

จากมโนภาพของอภิปรัชญาพุทธเถรวาทดังที่ได้กล่าวไว้ในหัวข้อที่ผ่านมา เป็นแนวคิดที่ชาวพุทธได้นำมาใช้ในการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับค่าแห่งความเป็นมนุษย์ ตามความเชื่อดังกล่าวทำให้ชาวพุทธเถรวาทมองคุณค่าอันแท้จริงของชีวิตตามความเชื่อที่จะทำให้ชีวิตมีความเจริญก้าวหน้าในทางที่ดีงาม จนสามารถยกระดับจิตใจให้สูงขึ้น ตัดสินใจได้ถูกต้องว่าอะไรดี อะไรไม่ดี อะไรถูก อะไรไม่ถูก หรือกล่าวได้ว่าเป็นหลักจริยะของชาวพุทธ โดยที่พระพุทธเจ้าได้จำแนกหลักของจริยะออกเป็น ๓ ชั้น ขั้นมูลฐาน ขั้นกลาง และขั้นสูง โดยมีสาระดังนี้ ดังต่อไปนี้^{๕๔}

๑) **จริยะขั้นมูลฐาน** ซึ่งเป็นหลักปฏิบัติเบื้องต้นที่ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นของมนุษย์ทุกคนที่อยู่ร่วมกันในสังคม ได้แก่ เบญจศีล และเบญจธรรม สำหรับ **เบญจศีล** บางทีเรียกว่า ปญจศีล หมายถึง ศีล ๕ ประการ ปกตีสีล หมายถึง ศีลที่บุคคลจะต้องปฏิบัติ และประพฤติเป็นปกติ นิจจศีล หมายถึง ศีลที่บุคคลควรรักษาเป็นนิตย์ ๕ ประการ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการประพฤติผิดทางกาม เว้นจากการพูดเท็จ และเว้นจากการดื่มเครื่องมึนเมา เช่น สุรา เมรัย เป็นต้น พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า

“พระสาวกของพระชินเจ้าทั้งหลาย ประพฤติอยู่ในศีลหา ประมาณมิได้ ถ้าจะพึงยินดีอยู่ในภพ จะพึงมีผลเช่นไร เบญจศีลอันเราผู้เป็นคนรับจ้าง มีความเพียรประพฤติดีแล้ว เราพ้นจากเครื่องผูกทั้งปวงได้ในวันนี้ ด้วยศีลนั้น ในกัลปอนัประมาณมิได้ แต่กัลปนี้ เรารักษเบญจศีลแล้ว ไม่รู้จักทุกข์เลย นี่เป็นผลแห่ง (การรักษา) เบญจศีล”^{๕๕}

ศีลทั้ง ๕ ข้อนี้ เป็นธรรมที่มีลักษณะเป็นข้อห้าม มิให้ประพฤติ เพราะถ้าประพฤติแล้วจะเป็นการสร้างความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่ตนและสังคม ถ้าเว้นเสียได้ทั้ง ๕ ข้อ ถือว่าเป็นปกติหรือ

^{๕๓} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “อภิปรัชญาทางพระพุทธศาสนาเถรวาท”, สื่อการเรียนการสอนอิเล็กทรอนิกส์, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://mediacenter.mcu.ac.th/budphilosophy/index2.htm> [๑ มกราคม ๒๕๕๕].

^{๕๔} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “จริยศาสตร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, สื่อการเรียนการสอนอิเล็กทรอนิกส์, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://mediacenter.mcu.ac.th/budphilosophy/index2.htm> [๑ มกราคม ๒๕๕๕].

^{๕๕} พ.อ.อ. (ไทย) ๒๔/๒๖/๔๒๘.

เรียบร้อยทางกายและวาจา เพราะ ศีล หมายถึงความเป็นปกติ เพราะเป็นผลมาจากการควบคุมความประพฤติทางกายและวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงามมีความปกติสุข เพื่อประโยชน์ในเบื้องต้นคือความสุขและไม่มี การเบียดเบียนกัน ในสังคม ดังนั้นมนุษย์ที่ประพฤติตามศีลจึงเป็นผู้มีกาย วาจา เป็นปกติ มีความสุข เป็นเบื้องต้น ส่วน **เบญจธรรม** หรือ เบญจกัลยาณธรรม จะประกอบด้วย ความเมตตาและกรุณา หรือความรักใคร่ปรารถนาให้มีความสุขความเจริญ และความสงสารคิดช่วยให้พ้นทุกข์ สัมมาอาชีวะหรือการหาเลี้ยงชีพในทางสุจริต กามสังวรหรือความสังวรในกามสำรวมระวังรู้จักยับยั้งควบคุมตนในทางกามารมณ์ ไม่ให้หลงไหลในรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัส เบญจธรรมข้อที่สี่คือ สัจจะหรือความสัตย์ ความซื่อตรง (truthfulness, sincerity) สำหรับเบญจธรรมข้อสุดท้ายคือ สติสัมปชัญญะหรือการระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกตนให้เป็นคนรู้จักยั้งคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรทำ ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท

๒) จริยะชั้นกลาง เป็นธรรมที่ประกอบด้วย กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งพระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า

“ ความประพฤติเรียบร้อยคือความประพฤติธรรมทางกายมี ๓ อย่าง ทางวามี ๔ อย่าง ทางใจมี ๓ อย่าง พรหมณ์และคฤหบดีทั้งหลาย ก็ความประพฤติเรียบร้อย คือ ความประพฤติธรรมทางกาย ๓ คือ ละการฆ่าสัตว์... ละการถือเอาทรัพย์ที่เขามาได้ให้ ... ละการประพฤติผิดในกามทั้งหลาย ...ความประพฤติธรรมทางวาจา ๔ อย่าง คือ ละการพูดเท็จ...ละวาจาอันส่อเสียด... ละวาจาหยาบ... ละการพูดเพ้อเจ้อ... ความประพฤติธรรมทางใจ ๓ อย่าง คือ เป็นผู้ไม่มีความโลภมาก... เป็นผู้ไม่มีจิตไม่พยาบาท... เป็นผู้มีความเห็นชอบ”^{๕๖}

กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสตั้งข้างต้น สามารถจำแนกประเภทได้ดังนี้ คือ กาย วาจา และใจ สำหรับการประพฤติดีทางกาย เรียกว่า กายสุจริต ประกอบด้วย ธรรม ๓ ข้อคือ เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ และเว้นจากการประพฤติผิดในกาม การประพฤติดีทางวาจาหรือวจีสุจริต ประกอบด้วย ธรรม ๔ ข้อคือ เว้นจากการพูดเท็จ เว้นจากการพูดส่อเสียด เว้นจากการพูดคำหยาบและเว้นจากการพูดเพ้อเจ้อไร้สาระ ประเภสุดท้ายคือการกระทำดีทางใจหรือมโนสุจริต ประกอบด้วยธรรม ๓ ข้อคือเว้นจากการเพ่งโทษหรือมุ่งร้ายผู้อื่น เว้นจากการพยาบาทผู้อื่น และเว้นจากการประพฤติผิดธรรมดา หรือประพฤติถูกต้องตามหลักธรรมะ

๓) จริยะชั้นสูง มีข้อธรรมที่สำคัญอีก ๒ ข้อธรรมคือ อริยมรรคมีองค์ ๘ และไตรสิกขา สำหรับอริยมรรคมีองค์ ๘ เป็นแนวทางไปสู่เป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนา สำหรับไตรสิกขานั้นเป็นการปฏิบัติธรรมสูง เป็นข้อปฏิบัติที่เป็นหลักสำหรับศึกษาคือฝึกหัดอบรม กาย วาจา จิตใจ และปัญญา ให้ยิ่งขึ้นไปจนบรรลุจุดหมายสูงสุด คือพระนิพาน ^{๕๗}

^{๕๖} ม.ม. (ไทย) ๔/๔๙๐/๔๓๐.

^{๕๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), การศึกษากับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒.

อริยมรรคมีองค์ ๘ อริยมรรคนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่าเป็นทางอันประเสริฐ โดยมีองค์ ๘ ด้วยกัน คือปัญญาอันเห็นชอบ ๑ ความดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ เลี้ยงชีวิตชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งจิตชอบ ๑^{๕๘} พระธรรมปิฎกได้อธิบายไว้ว่า

มรรคองค์ที่ ๑ คือปัญญาอันใช้เพื่อนความเห็นชอบคือ สัมมาทิฐิ หรือกล่าวคือการมีปัญญารู้ในอริยสัจ ๔ หรือ เห็นไตรลักษณ์ หรือ รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและอกุศลมูล หรือ เห็นปัจจุสมุปบาท โดยการเข้าใจชอบหรือเห็นชอบนั้นมีอยู่ ๒ ประเภท คือ หนึ่งความเข้าใจคือ ความรู้ ความเป็นพหูสูตร ความมีสติปัญญา สามารถรอบรู้สิ่งใดสิ่งหนึ่งตามข้อมูลที่ได้มา ความเข้าใจประเภทนี้เรียกว่า "ตามรู้" หรืออนุโพธ ซึ่งเป็นความเข้าใจที่ยังไม่ลึกซึ้ง สองความเข้าใจที่ลึกซึ้งซึ่งเรียกว่า "การรู้แจ้งแทงตลอด" หรือปัญฺเฑียร หมายถึงมองเห็นสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ตามสภาวะที่แท้จริง โดยไม่คำนึงถึงชื่อ และป้ายชื่อยี่ห้อของสิ่งนั้น การรู้แจ้งแทงตลอดนี้จะมีขึ้นได้ เมื่อจิตปราศจากอาสวะทั้งหลาย และได้รับการพัฒนาอย่างสมบูรณ์ด้วยการปฏิบัติสมาธิเท่านั้น

มรรคองค์ที่ ๒ คือปัญญาอันใช้เพื่อการดำริชอบหรือสัมมาสังกัปปะ ซึ่งเกี่ยวกับความตรึกที่เป็นกุศล ความนึกคิดที่ดีงาม ซึ่งประกอบด้วย ความตรึกปลอดจากกาม ความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดในการปรบปรือสนองความอยากของตน ความตรึกปลอดจากพยาบาท ความนึกคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคือง หรือ เพ่งมองในแง่ร้าย และความตรึกปลอดจากการเบียดเบียนด้วยกรูณาไม่คิดร้าย หรือมุ่งทำลาย

มรรคองค์ที่ ๓ คือศีลอันใช้ในการเจรจาชอบ หรือสัมมาวาจา คือ วจีสุจริต ๔ ประกอบด้วย การไม่พูดเท็จ การไม่พูดส่อเสียด การไม่พูดหยาบ และการไม่พูดเพ้อเจ้อ

มรรคองค์ที่ ๔ คือศีลอันใช้เพื่อการกระทำชอบ หรือสัมมากัมมันตะ หรือ กายสุจริตที่ประกอบด้วย ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ และไม่ประพฤติดินในกาม

มรรคองค์ที่ ๕ คือศีลอันใช้เพื่อการเลี้ยงชีพชอบ หรือสัมมาอาชีวะ โดยเว้นจากมิจฉาชีพ ประกอบสัมมาชีพ

มรรคองค์ที่ ๖ คือสมาธิอันใช้เพื่อความพยายามชอบ หรือสัมมาวายามะ คือ สัมมปธาน ประกอบด้วย ความเพียรระวัง หรือเพียรปิดกั้น หรือเพียรระวังยับยั้งบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ความเพียรละ หรือเพียรกำจัด คือเพียรละบาปอกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ความเพียรเจริญ หรือเพียรก่อให้เกิด คือ เพียรทำกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด ให้เกิดมีขึ้น และความเพียรรักษา หรือเพียรรักษากุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น และให้เจริญยิ่งขึ้นไปจนไพศาล

มรรคองค์ที่ ๗ คือสมาธิอันใช้เพื่อระลึกชอบ หรือสัมมาสติ คือสติปัญฐาน ๔ ประกอบด้วย การตั้งสติกำหนดพิจารณากาย การตั้งสติกำหนดพิจารณาเวทนา การตั้งสติกำหนดพิจารณาจิต และการตั้งสติพิจารณาธรรม

และมรรคองค์ที่ ๘ คือสมาธิอันใช้เพื่อความตั้งจิตมั่นชอบ หรือสัมมาสมาธิ ได้แก่ ฌาน ๔ ประกอบด้วย ปฐมฌาน คือ มีวิตก มีวิจาร มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ หุตยฌานคือมีความผ่อง

^{๕๘} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๔/๓๐๔.

ใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ ตติยฌานคือ เป็นผู้มื่อเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข และจตุตถฌาน คือ ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับโสมนัสกับโทมนัสก่อน ๆ ได้ มื่อเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่^{๕๙}

ไตรสิกขา หมายถึง สิ่งที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจและปฏิบัติให้ถูกต้อง ๓ ประการ คือหนึ่ง สีสสิกขา คือ สิ่งที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้องเพื่อรักษากาย และวาจาให้ดี คือ สรรวมระวังในการกระทำ และการพูดให้ดี ไม่กระทำ และพูดในทางที่ไม่ถูกไม่ควร เช่น ไม่ฆ่าสัตว์ ไม่ลักทรัพย์ ไม่ประพฤติดิฉินทางกาม ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ สอง สมาธิหรือจิตตสิกขา คือ สิ่งที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อสำรวมจิตหรือทำจิตให้ตั้งมั่นด้วยดี คือ สำรวมจิตมิให้อารมณ์หรือกิเลสมาครอบงำ เช่น ไม่คิดพยาบาท ไม่คิดปองร้าย ไม่ประพฤติดิฉินจากหลักคำสอน และสาม ปัญญาสิกขา คือ สิ่งที่จะต้องศึกษาให้เข้าใจ และปฏิบัติให้ถูกต้อง เพื่อให้เกิดปัญญา คือความรู้ ความเข้าใจด้วยดี และแจ่มชัด เป็นการปลุกฝังทัศนคติให้ถูกต้อง

กล่าวโดยสรุป อริยมรรค อันเป็นทางประเสริฐทั้ง ๘ ประการนี้ ชาวพุทธเชื่อว่าหากปฏิบัติตามได้ครบถ้วน จะเป็นผู้ประเสริฐ โกลจากกิเลส และอริยมรรคทั้ง ๘ นี้ จะต้องประพฤติไปพร้อม ๆ กัน มิใช่จะประพฤติแต่เพียงข้อใดข้อหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อไปสู่จุดหมายอันสูงสุด คือ นิพพาน รวมทั้งศีลสิกขา สมาธิสิกขาหรือจิตตสิกขา และปัญญาสิกขา ดังกล่าว ที่เรียกว่า "ไตรสิกขา" ผู้ที่ศึกษาและปฏิบัติได้ถูกต้องสมบูรณ์ด้วยดี ย่อมมุ่งสู่จุดหมายปลายทาง คือ "นิพพาน" ทั้งนี้คำสอนของพระพุทธเจ้ามีความเชื่อมโยงกันไม่ว่าจะเป็น **อภิปรัชชาและพุทธจริยะ** ซึ่งแสดงถึงกระบวนการเกิด (สมุทัยวาร) หมายถึง เมื่อสิ่งนี้มี สิ่งนี้จึงมี เพราะสิ่งนี้เกิดขึ้น สิ่งนี้จึงเกิดขึ้น ในขณะเดียวกันก็แสดงถึงการย้อนลำดับหรือสายดับ (นิโรธวาร) หมายถึง เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้ก็ไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับไป สิ่งนี้ก็ดับ^{๖๐}

๓.๒.๒ วิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงของพุทธศาสนาเถรวาท

มโนภาพนี้มีพระพุทธเจ้าเป็นเจ้าของมโนภาพ และมีผู้นำไปประพฤติตามจนเป็นพุทธวิธีที่มีอยู่ทั่วโลก พระองค์ได้เสนอความจริงตามแนวคิดและแนวทางปฏิบัติของพระองค์ โดยที่แนวคิดของพระองค์ท่านเป็นเรื่องของธรรมชาติของจิต เบญจขันธ์ ไตรลักษณ์ ปฏิจจสมุปบาท กรรมและการเกิดใหม่ และนิพพาน สำหรับแนวทางปฏิบัติที่ประกอบไปด้วยจริยะชั้นมูลฐาน ชั้นกลาง และชั้นสูง ทั้งนี้ก็เพื่อเป้าหมายของนิพพานซึ่งหมายถึงสภาพที่ดับกิเลส และกองทุกข์แล้วของมนุษย์ นั่นหมายความว่าคือชีวิตที่ดีของพุทธศาสนาเถรวาทนั่นเอง

^{๕๙} พระธรรมปิฎก, พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๒, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๑๕.

^{๖๐} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, “พุทธปรัชญาเถรวาท ๒”, สื่อการเรียนการสอนอิเล็กทรอนิกส์, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://mediacenter.mcu.ac.th/budphilosophy/index2.htm> [๑ มกราคม ๒๕๕๕].

จากคำสอนในอภิปรัชญาของพุทธ ที่มีแนวคิดที่ว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ ที่ประกอบด้วย จิตที่มีสภาวะเกิดขึ้น ดำรงอยู่ และดับไปเหมือนกระแส โดยถือเป็นความจริงแท้ มีลักษณะเป็นเบญจขันธ์ มีรูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ เป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ คือมีความไม่เที่ยง มีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวยู่เสมอ มีการสิ้นไป แดกดับไปของสิ่งทั้งหลายทั้งปวง มีความไม่มีตัวตนแน่นอน ความไม่มีรูปร่างแน่นอน ทั้งหมดนี้เป็นการที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกัน ๆ จึงเกิดมีขึ้น โดยเรียกว่า “ปฏิจจสมุปบาท” หรือเป็นวงจรแห่งกรรมและการเกิดใหม่ เมื่อเข้าใจทั้งหมดนี้ก็จะมิ นิพพาน คือสภาพที่ดับกิเลส และกองทุกข์แล้วอันเป็นเป้าหมายอันสูงสุด แต่การไปถึงเป้าหมายนี้ของนิพพานนี้ ก็ยังสามารถจำแนกได้เป็นทั้งประเภท และระดับของการใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิต คือ ระดับโลกียะหรือระดับชาวบ้าน และระดับโลกุตระ คือระดับสูง ที่เป็นผู้ต้องการคุณธรรมประเสริฐ เพื่อให้หลีกพ้นจากการยึดมั่นถือมั่น เพราะก่อให้เกิดความทุกข์ หรือนิพพานนั่นเอง

อภิชัย พันธเสน เห็นว่าความพอเพียงในเศรษฐกิจพอเพียงเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ

“ความพอเพียงเป็นหลักเศรษฐศาสตร์ตามแนวพุทธ ที่มุ่งให้มนุษย์จำกัดความอยาก หรือความต้องการของตนเอง แทนการกระตุ้นค้นหาหรือความอยาก เพื่อให้เกิดการบริโภคมากขึ้น (บริโภคนิยม) เนื่องจากพระพุทธศาสนาเห็นว่าความต้องการของมนุษย์นั้นไม่มีขีดจำกัด แต่ขณะเดียวกันทรัพยากรมีขีดจำกัด หากมีการใช้เกินความจำเป็น ทรัพยากรเหล่านั้นก็จะหมดสิ้นไปในที่สุด การปฏิบัติตนตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงจึงต้องหันมาแก้ไขที่ตนเองก่อนจำกัดความอยาก ความต้องการ ให้รู้จักพอดี ไม่บริโภคเกินความพอดี หรือตกเป็นทาสของวัตถุนั่นเอง”^{๖๑}

นอกจากนี้ พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ยังเห็นอีกว่าแนวคิดความพอเพียงเป็นแนวคิดที่ถูกหล่อหลอม มาจากความเป็นจริงแห่งธรรมชาติ ที่มนุษย์ทุกคนต้องศึกษาให้เข้าใจ และต้องนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน เพื่อที่จะได้เข้าใจถึงความเป็นจริงของธรรมชาติ ความเป็นจริงของชีวิต ว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดไม่ควรทำ สิ่งใดควรยึดถือเป็นที่พึ่ง สิ่งใดไม่ควรยึดถือเป็นที่พึ่ง เมื่อได้ศึกษาจนเข้าใจ และนำไปปฏิบัติจนเกิดผลแล้ว จนพบความเป็นจริงแห่งชีวิตว่าสิ่งที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตคืออะไร เมื่อนั้นก็จะได้เข้าใจในหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างดี เพราะหลักเศรษฐกิจพอเพียงเป็นนโยบายที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นจริงของชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนานั่นเอง สำหรับระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริและพระราชทานไว้ให้เป็นแนวทางในการพัฒนาประเทศแก่คนไทยนั้น เป้าหมายหลักก็คือ ความสงบสุขของผู้คนในสังคม ประชาชนมีกินมีใช้อย่างเพียงพอแก่ความต้องการ ที่สำคัญต้องไม่ทำตนและผู้อื่นเดือดร้อน พระพรหมบัณฑิต เสนอไว้อีกว่าหากวิเคราะห์สาระสำคัญของมโนทัศน์ความพอเพียงในปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงโดยละเอียดแล้วก็จะพบว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประยุกต์มาจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา สำหรับหลักธรรมที่ปรากฏเป็นรากฐานอยู่ในระบบ

^{๖๑} สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ, ยุทธศาสตร์การวิจัยรายประเด็นด้านการประยุกต์เพื่อการขับเคลื่อนเศรษฐกิจพอเพียง (พ.ศ. ๒๕๕๕-๒๕๕๙), ๒๕๕๕.

เศรษฐกิจแบบพอเพียง คือหลักมัชฌิมาปฏิปทา หลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตน หลักความสันโดษ สัปปุริสธรรม ๗ ทิฐุธรรมิกัตถะ โภคาวิภาค ๔ โภคาทิยะ ๕ และหลักธรรมกามโกศีสุข ๔^{๖๒} สำหรับหลักธรรมทั้ง ๘ หลักธรรมนี้ แสดงถึงความหมายของความพอเพียงได้ชัดเจนที่สุด ผู้เขียนขอ นำทั้ง ๘ หลักธรรมมายืนยันดังต่อไปนี้

๓.๒.๒.๑ หลักมัชฌิมาปฏิปทา

หลักมัชฌิมาปฏิปทาในทางพุทธศาสนาหมายถึงทางสายกลาง คือ การไม่ยึดถือสุดทางทั้ง ๒ ได้แก่ อัตตภิกลณญาณโยค คือ การประกอบตนเองให้ลำบากเกินไป และ กามสุขัลลิกานุโยค คือ การพัวพันในกามในความสบาย เป็นหลักคำสอนที่ปรากฏในพระธรรมเทศนาภิกษุครั้งแรกของพระพุทธเจ้าที่ทรงแสดงแก่ ปัญจวัคคีย์ คือ ฉัมมจักกัปปวัตตนสูตร ทรงตรัสว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ปฏิปทา^{๖๓} ๓ อย่างนี้ ๓ อย่างเป็นไฉนคือ อากาฬปฏิปทา ๑ นิชฌามปฏิปทา ๑ มัชฌิมาปฏิปทา ๑ ภิกษุทั้งหลายก็อากาฬปฏิปทาเป็นไฉน ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า อากาฬปฏิปทาภิกษุทั้งหลาย ก็นิชฌามปฏิปทาเป็นไฉน ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า นิชฌามปฏิปทา ภิกษุทั้งหลายก็มัชฌิมาปฏิปทาเป็นไฉน ภิกษุทั้งหลายภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังฉันทะ^{๖๔}ให้เกิด พยายามปรารภความเพียร ประคองจิตตั้งจิตไว้ เพื่อยังธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เพื่อความตั้งมั่น ไม่เสื่อมสูญ เพิ่มพูน ไพบูลย์ เจริญ บริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ...เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วย ฉันทะสมาธิ และปธานสังขาร^{๖๕} เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยวิริย สมาธิและปธานสังขาร เจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยจิตสมาธิ และปธานสังขาร เจริญอิทธิบาท อันประกอบด้วยวิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ... เจริญสัทธินทรีย์ วิริยินทรีย์ สตินทรีย์ สมาธิินทรีย์ปัญญาินทรีย์ ... เจริญสัทธาพละ วิริยพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ...เจริญสติสัมโพชฌงค์ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ ปิตีสัมโพชฌงค์ปัสสัทธิสัพพฌงค์ สมาธิ สัมโพชฌงค์ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ ... เจริญสัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะสัมมาสติ สัมมาสมาธิ มัชฌิมาปฏิปทา ปฏิปทา ๓ อย่างนี้แล ฯ^{๖๖}

นอกจากคุณค่าขั้นสูงสุดของหลักมัชฌิมาปฏิปทาที่เป็นไปเพื่อการพ้นทุกข์แล้ว ดังคุณค่าในข้างต้นที่พระพุทธองค์ตรัส ยังสามารถนำไปเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตให้เกิดความพอดีกับชีวิตได้ ซึ่งเป็นแนวทางของการแก้ทุกข์ที่เรียกว่า “อริยมรรคมีองค์ ๘” โดยมุ่งเน้นให้มีความสุขกายและสุขใจไปด้วย คือ สัมมาทิฐิ หมายถึงมีปัญญาเห็นชอบหรือ การปฏิบัติอย่างเหมาะสมตามความเป็นจริงด้วยปัญญา สัมมาสังกัปปะ หมายถึงมีดำริชอบ ก็คือการใช้สมองมโนภาพพิจารณาแต่ในทาง

^{๖๒} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mcu.ac.th/site/theme/rector21042557.pdf> [๑ มกราคม. ๒๕๕๕].

^{๖๓} ปฏิปทา หมายถึง ทางดำเนิน ข้อปฏิบัติ แนวทางปฏิบัติ ความประพฤติ

^{๖๔} ฉันทะ หมายถึง การมีใจรักในสิ่งที่ทำ ใจที่รักอันเกิดจากความศรัทธาและเชื่อมั่นต่อสิ่งที่ทำ

^{๖๕} ปธานสังขาร หมายถึง การตั้งมั่นหรือเพ่งถึงสังขาร

^{๖๖} อก.เอกก.(ไทย) ๑๒/๒๙๐/๕๙๗.

กุศลหรือความดีงาม สัมมาวาจา หมายถึงมีการเจรจาชอบ โดยมีการพูดต้องสุภาพ แต่ในสิ่งที่สร้างสรรค์ดีงาม สัมมากัมมันตะ หมายถึงมีการประพฤติดีงาม ทางกายหรือกิจกรรมทางกายทั้งปวง สัมมาอาชีวะ หมายถึงมีการทำมาหากินอย่างสุจริตชน ไม่คดโกง เอาเปรียบคนอื่น ๆ มากเกินไป สัมมาวายามะ หมายถึงมีความอุตสาหะ พยายาม ประกอบความเพียรในการกุศลกรรม สัมมาสติ หมายถึงมีการไม่ปล่อยให้เกิดความพลั้งเผลอ ให้จิตเลื่อนลอย ดำรงอยู่ด้วยความรู้ตัวอยู่เป็นปกติ และสุดท้ายสัมมาสมาธิ หมายถึงมีการฝึกจิตให้ตั้งมั่น สงบ สงัด จากกิเลส นิเวศน์อยู่เป็นปกติ

การพิจารณาว่าหลักธรรมดังกล่าวสามารถเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดความโลภน้อย ความพองประมาณ ความซื่อตรง การเบียดเบียนคนอื่นน้อย จนกระทั่งไม่เบียดเบียนคนอื่นเลยได้หรือไม่ นั้น เมื่อหันพิเคราะห์หลักธรรมมาปฏิบัติแล้ว จะพบว่าสามารถใช้เป็นแนวทางดำเนินชีวิตได้ ทั้งในระดับชาวบ้าน และนักบวชผู้ต้องการบรรลุถึงพระนิพพาน จะเห็นได้ว่า อิทธิบาทที่ดี หรือ อริยมรรคมีองค์ ๘ ก็ดี เป็นหลักธรรมที่อยู่เบื้องหลังการควบคุมไม่ให้มนุษย์มีความโลภมากจนเกินไป จนก่อให้เกิดการเบียดเบียนคนอื่น และส่งเสริมให้มนุษย์มีความซื่อตรง จนรู้จักการประมาณตนเอง นั่นคือเป็นรากเหง้าของความพอเพียงนั่นเอง

๓.๒.๒.๒ หลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตน

หลักตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ในภาษาบาลีเรียกว่า “อตตา หิ อตตโน นาโถ” เป็นหลักธรรมที่สอนให้บุคคลพึ่งตนเอง ทำนองเดียวกันเศรษฐกิจพอเพียงก็ได้มุ่งเน้นให้พึ่งตนเองในการทำมาหาเลี้ยงชีพ ในการสร้างฐานะ และการเก็บรักษาทรัพย์ที่หามาได้เพื่อใช้จ่ายใช้สอยในยามจำเป็น ด้วยเหตุที่เมื่อมนุษย์มีความโลภน้อย จะนำไปสู่การเบียดเบียนคนอื่นน้อยลง เพราะรู้จักความพอประมาณ มีความซื่อตรง ก็จะสามารถพึ่งตัวเองได้ และนอกจากเป็นที่พึ่งแห่งตนแล้วยังสามารถเป็นที่พึ่งของบุคคลอื่นด้วย ซึ่งหมายความว่านอกจากจะพึ่งตนเองได้ในระดับบุคคลแล้ว ยังขยายผลไปสู่การเป็นประเทศพึ่งตนเองภายในประเทศได้ในลักษณะ “เศรษฐกิจพอเพียง” นั่นคือการพัฒนาที่ไม่อิงเศรษฐกิจโลกจนเกินไป การพึ่งตนเองนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า

“ตนแลเป็นที่พึ่งของตน บุคคลอื่นใดเล่าพึ่งเป็นที่พึ่งได้ เพราะว่าบุคคลมีตนฝึกฝนดีแล้ว ย่อมได้ที่พึ่งอันได้โดยยาก ... ทำชั่วด้วยตนเอง ย่อมเศร้าหมองด้วยตนเอง ไม่ทำชั่วด้วยตนเอง ย่อมหมดจดด้วยตนเอง ความบริสุทธิ์ ความไม่บริสุทธิ์ เป็นของเฉพาะตัว คนอื่นพึ่งชำระคนอื่นให้หมดจดหาได้ไม่ บุคคลไม่พึงยังประโยชน์ของตนให้เสื่อม เพราะประโยชน์ของผู้อื่นแม้มาก บุคคลรู้จักประโยชน์ของตนแล้ว พึงชวนชวายเป็นประโยชน์ของตน ฯ...”^{๖๗}

หลักธรรมข้างต้นนี้ พระพุทธเจ้าเน้นไปที่ความรับผิดชอบเฉพาะตน ไม่ว่าจะทำสิ่งที่ดีงามหรือเลวร้าย ผู้นั้นก็จะได้รับผลนั้น หากปรารถนาสิ่งที่ดี ก็ย่อมต้องทำด้วยตนเอง ดังนั้นธรรมข้อนี้ จึงส่งเสริมบุคคลให้ความสำคัญกับการพึ่งตนเองด้วยสติปัญญา หากแต่การจะพึ่งตนเองได้นั้นถ้ามนุษย์ยังมกมุ่นอยู่กับความโลภ คอยแต่จะเบียดเบียนผู้อื่น จึงจำเป็นต้องคอยแต่โกหกกล่อกล้อนปลิ้นปล้อนกับผู้อื่นเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนเองต้องการ ดังนั้นตนเป็นที่พึ่งแห่งตนจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความพอเพียง ในขณะที่ความพอเพียงก็เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดตนเป็นที่พึ่งแห่งตน ได้เช่นกัน

^{๖๗} พ.ป. (ไทย) ๑๗/๔๑๘/๒๒.

๓.๒.๒.๓ หลักความสันโดษ

หลักสันโดษเป็นหลักที่ต้องการให้บุคคลพึงพอใจในสิ่งของหรือทรัพย์สินที่ตนเองได้มา และใช้จ่ายในสิ่งที่ก่อให้เกิดประโยชน์ ให้บุคคลรู้จักประมาณ ได้แก่ การประหยัดและรู้จักออม ไม่ฟุ้งเฟ้อฟุ้งเฟ้อเพื่อมีความเป็นอยู่อย่างสงบเรียบง่าย และโปร่งใส ไม่ทะเยอทะยานต่อสู้และเบียดเบียนบุคคลอื่น ไม่เอาเปรียบใคร อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติสุข

ในคัมภีร์ มังคลาทิปนี ได้ให้ความหมายของคำว่า สันโดษ ไว้ ๓ นัยคือ ยินดีสิ่งที่เป็นของตน ยินดีในสิ่งที่มีอยู่ และ ยินดีด้วยใจที่เสมอหรือด้วยใจที่มั่นคง^{๖๘} นอกจากนี้ในอรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เอกธัมมาทิวาสี วิริยารัมภาทิวรรคที่ ๗ อรรถกถาสูตที่ ๕ ยังได้กล่าวถึงความสันโดษไว้ว่า สนตุฏฐิตา ได้แก่ ความสันโดษ กล่าวคือความไม่โลภอันเกิดแก่บุคคลผู้เสพคบหา เข้าไปนั่งใกล้บุคคลผู้สันโดษ และ สนตุฏฐิตส ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยความสันโดษในปัจจุบันตามมีตามได้.^{๖๙}

ความสันโดษนี้เมื่อนำมาใช้ประกอบกับการหาเลี้ยงชีพอย่างมีสันโดษจะเกี่ยวกับปัจจัย ๔ ที่จำเป็นในการดำรงชีพ พอเพียงเพื่อให้สังขารสามารถดำรงอยู่ได้ตามอรรถกถา จากนั้นก็ใช้ ร่างกายนี้สร้างความดีต่าง ๆ ให้เต็มรูปแบบทุกโอกาส มิได้มุ่งให้เราตื่นนอนไขว่คว้าทะเยอทะยานจนเกินเหตุ เพื่อให้มีวัตถุต่าง ๆ พรั่งพร้อมบริบูรณ์ไว้บำรุงบำเรอตนเพราะฉะนั้นความสำเร็จในการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ จึงมิใช่วัดด้วยการมีทรัพย์สินเต็มท้องพระคลังหรือเต็มล้นอยู่ที่ใดที่หนึ่ง แต่อยู่ที่ไม่มีคนอดอยากยากไร้และอยู่ที่คุณภาพชีวิตของประชาชนต่างหาก ดังนั้นจึงต้องมีหลักปฏิบัติเกี่ยวกับทรัพย์สิน คือการแสวงหา ต้องหามาโดยชอบธรรม ไม่ข่มเหงรังแกใคร ไม่ทำผิดกฎหมาย ผิดศีลธรรม ผิดประเพณี การใช้ ต้องไม่เป็นคนตระหนี่และไม่ฟุ้งเฟ้อ ให้รู้จักใช้ทรัพย์สินเลี้ยงตนและคนเกี่ยวข้องให้เป็นสุขรู้จักทำทาน เมื่อแก่ แบ่งปัน ใช้ทรัพย์สินทำสิ่งที่ตั้งมาเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม และทัศนคติเกี่ยวกับทรัพย์สิน ต้องไม่ถือว่าทรัพย์สินเงินทองเป็นพระเจ้าแต่ถือว่าเป็นเพียงอุปกรณ์อย่างหนึ่งในการดำรงชีพเท่านั้น^{๗๐}

๓.๒.๒.๔ หลักสัปปุริสธรรม ๗

คำว่า สัปปุริสธรรม แปลว่า หลักธรรมของสัตบุรุษหรือธรรมของคนดี ที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของคนดี^{๗๑} สำหรับคำว่า สัตบุรุษ หมายถึง คนสงบ คนดี คนมีศีลธรรม หรือคนที่ประกอบด้วยสัปปุริสธรรม ๗ คนที่มีความประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ คือมีพฤติกรรมถูกต้องตามทำนองคลองธรรมหรือเรียบร้อยดีไม่มีโทษ เป็นผู้มั่งคั่งสงบระงับจากบาปอกุศลธรรม ไม่

^{๖๘} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mcu.ac.th/site/theme/rector21042557.pdf> [๑ มกราคม ๒๕๕๕].

^{๖๙} อ.เอกก. (ไทย) ๗ /๑๕๓/๗๙.

^{๗๐} ประพันธ์ นีกะระโทก, มงคลที่ ๒๔ สนตุฏฐิ จ : มีความสันโดษ, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://nkr.mcu.ac.th/2556/index.php/en/component/attachments/download/91.html> [๑ มกราคม ๒๕๕๕].

^{๗๑} พระราชวรมณี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์การพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๓๒๖.

เบียดเบียนตนและผู้อื่นให้ได้รับความเดือดร้อน^{๗๒} ในที่นี้มีกุศลธรรม ๗ ประการเป็นเครื่องพิสูจน์ให้ทราบได้ชัดว่า เมื่อมีประจำในจิตสันดานของบุคคลใด บุคคลนั้นไม่ว่าจะเป็นสตรีหรือบุรุษ ย่อมได้รับการขนานชื่อว่า สัตบุรุษ^{๗๓} สำหรับ หลักสัปปริสธรรม ๗ เป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงความพอเพียงไว้ดังนี้

“สัปปริสธรรม ๗ ประการ คือ ๑. เป็นผู้มึนศรัทธา คือเชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม. ๒. เป็นผู้มึนหิริ คือ ละอายกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมอันลามก. ๓. เป็นผู้มึนโอตตปปะ คือ สะดุ้งกลัวกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถึงพร้อมแห่งกุศลธรรมอันลามก. ๔. เป็นพหูสูต ทรงธรรมที่ได้สดับแล้ว สั่งสมธรรมที่ได้สดับแล้ว ธรรมเหล่าใดงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง ธรรมทั้งหลายเห็นปานนั้น อันท่านได้สดับมามาก ทรงจำไว้ได้สั่งสมด้วยวาจา ตามเพ่งด้วยใจ แหงตลอดด้วยดี ด้วยความเห็น. ๕. เป็นผู้ปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย. ๖. เป็นผู้มึนสติ คือ ประกอบด้วยสติและปัญญาเครื่องรักษาตนอย่างยิ่ง ระลึกได้ตามระลึกได้ แม้ซึ่งกิจการที่ทำไว้แล้วนาน แม้ซึ่งถ้อยคำที่พูดไว้แล้วนาน. ๗. เป็นผู้มึนปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญา อันเห็นความเกิดและความดับ อันเป็นอริยะชาแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ มหานาม อย่างนี้แล อริยสาวกชื่อว่าเป็นผู้ประกอบด้วยสัปปริสธรรม ๗ ประการ”^{๗๔}

สำหรับหลักสัปปริสธรรม ๗ นี้พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ขยายความเพิ่มไว้ว่าเป็นธรรมที่ทำให้เป็นสัตบุรุษ หรือคุณสมบัติของคนดี นั้นเอง ประกอบด้วย ๑) ธัมมัญญูตา หมายถึงความรู้จักเหตุ คือรู้หลักความจริง รู้หลักการ รู้หลักเกณฑ์ รู้กฎแห่งธรรมดา รู้กฎเกณฑ์แห่งเหตุผล และรู้หลักการที่จะทำให้เกิดผล ๒) อตฺถัญญูตา หมายถึงความรู้จักอรรถ รู้ความมุ่งหมาย หรือ รู้จักผล คือ รู้ความหมาย รู้ความมุ่งหมาย รู้ประโยชน์ที่ประสงค์ ๓) อตฺตัญญูตา หมายถึงความรู้จักตน คือ รู้ว่า เรานั้น ว่าโดยฐานะ ภาวะ เพศ กำลัง ความรู้ ความสามารถ ความถนัด และคุณธรรม เป็นต้น บัดนี้ เท่าไร อย่างไร แล้วประพฤติให้เหมาะสมและรู้ที่จะแก้ไขปรับปรุงต่อไป ๔) มัตตัญญูตา หมายถึงความรู้จักประมาณ คือ ความพอดี เช่น ภิกษุรู้จักประมาณในการรับและบริโภคปัจจัยสี่ คฤหัสถ์รู้จักประมาณในการใช้จ่ายโภคทรัพย์ เป็นต้น ๕) กาลัญญูตา หมายถึงความรู้จักกาล คือรู้กาลเวลาอันเหมาะสม และระยะเวลาที่ควรหรือจะต้องใช้ในการประกอบกิจ ทำหน้าที่ การงาน เช่น ให้ตรงเวลา ให้เป็นเวลา ให้ทันเวลา ให้พอเวลา เป็นต้น ๖) ปริสฺสญฺญูตา หมายถึงความรู้จักบริษัท คือรู้จักชุมชน และรู้จักที่ประชุม รู้ரியกิจที่จะประพฤติดต่อชุมชนนั้น ๆ ว่า ชุมชนนี้เมื่อเข้า

^{๗๒} พระราชวรมณี (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๒๒.

^{๗๓} แก้ว ชิตตะขบ, “๗ หลักธรรม บ่งชี้ความเป็นคนดีที่แท้จริง”, ธรรมลีลา, ฉบับที่ ๑๓๑ (ตุลาคม ๒๕๕๔): ๒๖

^{๗๔} ม.ม. (ไทย) ๕/๕๑๘/๓๑.

ไปหา จะต้องทำกริยาอย่างนี้ จะต้องพูดอย่างนี้ ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น ๗) บุคคลสัญญาตา หรือ บุคคลโปรปรัญญาตา หมายถึงความรู้จักบุคคล คือ ความแตกต่างแห่งบุคคลว่า โดยอริยาศัย ความสามารถ และคุณธรรม เป็นต้น ใคร ๆ ยิ่งหรือหย่อนอย่างไร และรู้ที่จะปฏิบัติต่อบุคคลนั้น ๆ ด้วยดี เป็นต้น

ดังนั้น จากข้อย่อยทั้ง ๗ ในหลักธรรมสัปบุริสธรรม ๗ ดังกล่าว มีแนวคิดที่นำไปสู่ความเข้าใจตนเอง เข้าใจผู้อื่น รวมไปถึงเข้าใจสังคมรอบตัวด้วยการความรู้จักเหตุ รู้จักเนื้อหาภายในตัวเอง นำไปสู่การปรับท่าทีที่เหมาะสม จนกระทั่งรู้จักประมาณตน หรือ มัตตัญญูตา จนกระทั่งสามารถอยู่ร่วมกับคนอื่นในสังคมได้อย่างสงบสุข

๓.๒.๒.๕ หลักทิวฐธัมมิกัตถะ

ทิวฐธัมมิกัตถะ เป็นหลักที่แปลว่า ประโยชน์ที่เห็นได้ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ในปัจจุบัน หมายความว่า ผู้ใดปฏิบัติตามหลักธรรมนี้แล้ว ผู้นั้นย่อมได้รับประโยชน์ในปัจจุบัน^{๗๕} ในหลักนี้พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้ว่า

“พระผู้มีพระภาคตรัสว่า พยัคฆปัชชะ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบันแก่กุลบุตร ๔ ประการเป็นไฉนคือ อุฏฐานสัมปทา ๑ อารักขสัมปทา ๑ กัลยาณมิตตตา ๑ สมชีวิตา ๑ ฯ”

พยัคฆปัชชะ ก็อุฏฐานสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบการทำงาน คือ กสิกรรม พาณิชยกรรม โครักขกรรม รับราชการฝ่ายทหาร รับราชการฝ่ายพลเรือน หรือศิลปอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่องอันเป็นอุบายในการงานนั้น สามารถจัดทำได้ พยัคฆปัชชะ นี้เรียกว่าอุฏฐานสัมปทา ฯ

พยัคฆปัชชะ ก็อารักขสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ มีโภคทรัพย์ที่หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร สั่งสมด้วยกำลังแขน มีเหงื่อโทรมตัวชอบธรรม ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูลด้วยทำไว้ในใจว่า ไฉนหนอ พระราชาไม่พึงบริโภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา โจรไม่พึงลัก ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักจะไม่พึงลักไป พยัคฆปัชชะ นี้เรียกว่าอารักขสัมปทา ฯ

พยัคฆปัชชะ ก็กัลยาณมิตตตาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน เจริญ สันสนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นคฤหบดี หรือบุตรคฤหบดี เป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ ผู้มีสมาจารบริสุทธิ์ ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ศึกษาศรัทธา สัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศึกษาศีลสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ศึกษาจาคะสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ศึกษาปัญญาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา พยัคฆปัชชะ นี้เรียกว่ากัลยาณมิตตตา ฯ

พยัคฆปัชชะ ก็สมชีวิตเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ รู้ทางเจริญทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้พุ่มพายนักไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจัก

^{๗๕} พระราชวรมณี (ประยูรย์ ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๙๕.

ต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้ พยัคฆปัชชะ เปรียบเหมือนคนซึ่งตราซังหรือลูกมือคนซึ่งตราซัง ยกตราซังขึ้นแล้ว ย่อมลตออกเท่านั้น หรือต้องเพิ่มเข้าเท่านั้น ฉันทไศ กุลบุตรก็ฉันทนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งโภคะทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะไม่ให้พุ่มพายนัก ไม่ให้ผิดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้ พยัคฆปัชชะ ถ้ากุลบุตรผู้นี้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีพได้อย่างโอโถงจะมีว่ากุลบุตรผู้นี้ใช้โภคะทรัพย์เหมือนคนเคี้ยวกินผลมะเดื่อฉะนั้น ถ้ากุลบุตรผู้ที่มีรายไ้มาก แต่เลี้ยงชีพอย่างผิดเคือง จะมีผู้ว่าเขาว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างอนาถา แต่เพราะกุลบุตรผู้นี้รู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งโภคะทรัพย์แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้พุ่มพายนัก ไม่ให้ผิดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้ พยัคฆปัชชะ นี้เรียกว่าสมชีวิตา ฯ”^{๗๖}

สำหรับหลักทฤษฎีธรรมิกัตถะนี้ เป็นข้อปฏิบัติสำคัญที่ทำให้เกิดผล คือ ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ ทำให้มีทรัพย์สินเงินทอง พึ่งตนเองได้ เรียกว่าธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ปัจจุบัน พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ขยายความไว้ว่าเป็นการถึงพร้อมด้วยความขยันหมั่นเพียร รู้จักใช้ปัญญาไตร่ตรองพิจารณาหาวิธีการที่แยบคายในการทำงาน มีมโนภาพริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักคิด รู้จักทำ รู้จักดำเนินการด้านเศรษฐกิจ ทำการงานประกอบอาชีพให้ได้ผลดี เป็นการถึงพร้อมด้วยการรักษา สามารถปกป้องคุ้มครองรักษาทรัพย์สินที่หามาได้ ไม่ให้สูญหายพินาศไปด้วยภัยต่าง ๆ เป็นการรู้จักคบคนดีหรือมีกัลยาณมิตร ซึ่งจะเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่ช่วยให้เจริญก้าวหน้าในวงการอาชีพนั้น ๆ ทำให้รู้เห็นช่องทางและโอกาสต่าง ๆ ในการทำงาน ทนต่อเหตุการณ์ ตลอดจนรู้จักปฏิบัติต่อทรัพย์ของตนอย่างถูกต้อง ไม่ถูกมิตรชั่วชักจูงไปในทางอบายมุข ซึ่งจะทำให้ทรัพย์สินไม่เพิ่มพูน หรือมีแต่จะหดหายไป และประโยชน์สุดท้ายคือความเป็นอยู่พอดี หรือความเป็นอยู่สมคูล คือเลี้ยงชีพแต่พอดี ไม่ให้พุ่มพ่อย ไม่ให้ผิดเคือง ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีเหลือเก็บไว้ใช้ในคราวจำเป็น^{๗๗}

๓.๒.๒.๖ หลักโภคะวิภาค ๔

หลักโภคะวิภาค ๔ เป็นหลักที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนการปฏิบัติให้ถูกต้องเกี่ยวกับทรัพย์ โดยมีหลักการคือแบ่งทรัพย์เป็น ๔ ส่วน ได้แก่ ๑ ส่วนสำหรับใช้สอย ๒ ส่วน สำหรับใช้ประกอบการงาน และอีก ๑ ส่วนเก็บไว้สำหรับใช้ในยามมีอันตราย สำหรับวิธีการของโภคะวิภาคมีส่วนสัมพันธ์กับหลักธรรมอื่น ๆ ได้แก่ ทฤษฎีธรรมิกัตถะ ๔ อิทธิบาท ๔ จักร ๔ กามโกศ ๑๐ โภคะอาทิยะ ๕ กุลจิรัฏฐิติธรรม ๔ ตังขณิกปัจจเวกณ์ ๔ ปาปณิกธรรม ๓ วณิชชา ๕ และ อบายมุข ๖ และเป้าหมายของหลักโภคะวิภาคมี ๒ ระดับ คือ ๑) ระดับปัจเจกบุคคล คือ การดำรงชีวิตที่มั่นคงและเป็นอยู่อย่างอิสระหลุดพ้น ๒) ระดับสังคม คือเพื่ออยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข^{๗๘} พระพรหมบัณฑิต ได้วิเคราะห์ธรรม

^{๗๖} ๐.๕๓๓๓.๒(ไทย) ๑๕/๓๓๓/๑๔๔.

^{๗๗} พระพรหมบัณฑิต (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนากับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.mcu.ac.th/site/theme/rector21042557.pdf> [๑ มกราคม. ๒๕๕๕].

^{๗๘} พระครูสิริปริยัติธำรง (พิสิฐ ชุตินฺธโร), “ศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบโภคะวิภาค ๔ กับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔)

ข้อนี้ไว้ว่าเป็นวิธีการจัดสรรทรัพย์ในการใช้จ่าย โดยจัดสรรทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน ดังนี้คือ แบ่ง ๑ ส่วน เพื่อใช้บริโภคเลี้ยงตนเองให้เป็นสุข เลี้ยงดูครอบครัว และคนที่อยู่ในความรับผิดชอบให้เป็นสุข และใช้ทำความดี บำเพ็ญประโยชน์ต่อสาธารณชน เป็นต้น แบ่ง ๒ ส่วน เพื่อจัดสรรไว้สำหรับลงทุน ประกอบกิจการงานต่าง ๆ และแบ่ง ๑ ส่วน เพื่อเก็บไว้ใช้ในยามจำเป็น เช่น เมื่อเกิดอุบัติเหตุ เมื่อเจ็บไข้ได้ป่วย เป็นต้น

๓.๒.๒.๗ หลักโภคอาทियะ ๕

โภคอาทियะ หรือเรียกอีกอย่างว่า “โภคอาทियะ ๕” หมายถึงประโยชน์ที่ควรถือเอาจาก โภคทรัพย์ หรือ เหตุผลที่อริยสาวกควรยึดถือ ในการที่จะมีหรือครอบครองโภคทรัพย์

“ครั้งนั้น ท่านอนาถปิณฑิกคฤหบดี เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคได้ตรัสกับท่านอนาถปิณฑิกคฤหบดีว่า คฤหบดี ประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลัง แขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ขอบธรรม ได้มาโดยธรรม เลี้ยงตนให้เป็นสุข ให้ผู้อื่นบริหารตนให้เป็นสุขสำราญ เลี้ยงมารดาบิดาให้เป็นสุข ให้ผู้อื่น บริหารให้เป็นสุขสำราญ เลี้ยงบุตร ภรรยา ทาสกรรมกร คนใช้ ให้เป็นสุข ให้ผู้อื่นบริหารให้เป็นสุขสำราญ นี่เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ข้อที่ ๑ ฯ

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลัง แขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ขอบธรรม ได้มาโดยธรรม เลี้ยงมิตรสหายให้เป็นสุข ให้ผู้อื่น บริหารให้เป็นสุขสำราญ นี่เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ข้อที่ ๒ ฯ

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลัง แขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ขอบธรรม ได้มาโดยธรรม ป้องกันอันตรายที่เกิดขึ้นได้ ไฟ น้ำ พระราชา โจร หรือทนายที่ไม่เป็นที่รัก ทำตนให้สวัสดี นี่เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ข้อที่ ๓ ฯ

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลัง แขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ขอบธรรม ได้มาโดยธรรม ทำพลี ๕ อย่าง คือ ญาติพลี [บำรุงญาติ] อดิธิพลี [ต้อนรับแขก] ปุพพเปตพลี [บำรุงญาติผู้ตายไปแล้วคือทำบุญอุทิศให้] ราชพลี [บำรุงราชการ คือบริจาคทรัพย์ช่วยชาติ] และเทเวตพลี [บำรุงเทวดา คือทำบุญอุทิศให้เทวดา] นี่เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ข้อที่ ๔ ฯ

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกยอมใช้จ่ายโภคทรัพย์ที่ตนหามาได้ด้วยความหมั่น ความขยัน สะสมขึ้นด้วยกำลัง แขน อาบเหงื่อต่างน้ำ ขอบธรรม ได้มาโดยธรรม บำเพ็ญทักษิณา มีผลสูง เลิศ เกื้อกูลแก่สวรรค์ มีวิบากเป็นสุข ยังอารมณ์เลิศให้เป็นไปด้วยดีในสมณพราหมณ์ ผู้เว้นจากความมัวเมาประมาท ตั้งอยู่ในขันติและโสรจจะ ผู้มั่นคง ฝึกฝนตนให้สงบระงับดับกิเลสโดยส่วนเดียวนี้เป็นประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ข้อที่ ๕ ฯ

คฤหบดี ประโยชน์ที่จะพึงถือเอาแต่โภคทรัพย์ ๕ ประการนี้แล ถ้าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาประโยชน์แต่โภคทรัพย์ ๕ ประการนี้ โภคทรัพย์หมดสิ้นไปอริยสาวกนั้นย่อมมีมโนภาพอย่างนี้ว่า เราได้ถือเอาประโยชน์แต่โภคทรัพย์นั้นแล้วและโภคทรัพย์ของเราก็ตมดสิ้นไป ด้วยเหตุนี้ อริยสาวกนั้น ย่อมไม่มีความเดือดร้อน ถ้าเมื่ออริยสาวกนั้นถือเอาประโยชน์แต่โภคทรัพย์ ๕ ประการนี้

โภคทรัพย์เจริญขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมมีมโนภาพอย่างนี้ว่า เราถือเอาประโยชน์แต่โภคทรัพย์นี้แล้ว และโภคทรัพย์ของเราก็จริญขึ้น อริยสาวกนั้นย่อมไม่มีความเดือดร้อน อริยสาวกย่อมไม่มีความเดือดร้อนด้วยเหตุทั้ง ๒ ประการฉะนี้แล ฯ”^{๗๙}

สำหรับหลักโกคอาทิยะ ๕ นี้มีความหมายโดยสรุปคือ เมื่อมีทรัพย์สิน ควรนำมาใช้ประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ประกอบด้วยการใช้จ่ายทรัพย์นั้นเลี้ยงตนเอง เลี้ยงครอบครัว มารดา บิดา ให้เป็นสุข การใช้ทรัพย์นั้นบำรุงเลี้ยงมิตรสหาย ผู้ร่วมกิจการงานให้เป็นสุข การใช้ป้องกันภัยอันตรายต่าง ๆ การทำพลี หรือ การสละบำรุงสงเคราะห์ ๕ อย่าง ได้แก่ อดิถิปลิ หมายถึงการใช้ต้อนรับแขก ญาติพลี หมายถึงการใช้สงเคราะห์ญาติ ราชพลี หมายถึงการใช้บำรุงราชการด้วยการเสียภาษีอากร เทวดาพลี หมายถึงการบำรุงเทวดา และบุพพเปตพลี หมายถึงการทำบุญอุทิศให้แก่บุพการี และสุดท้ายเป็นการใช้เพื่อบำรุงสมณพราหมณ์

๓.๒.๒.๘ หลักกามโกคีสุข ๔

กามโกคีสุข ๔ เป็นหลักธรรมที่อธิบายถึงความสุขที่เกิดจากความประพฤติที่ไม่มีโทษ หมายความว่า ผู้ที่มีความประพฤติสุจริต ไม่ประพฤติบกพร่องเสียหาย ผู้อื่นก็มาติเตียนไม่ได้ทั้งทางกาย วาจา ใจ พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า

“ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับ ถวายบังคม แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคได้ตรัสว่า คฤหบดี สุข ๔ ประการนี้ อันคฤหัสถ์ผู้บริโภคมกามพึงได้รับตามกาลตามสมัย สุข ๔ ประการเป็นไฉน คือ สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์ ๑ สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภค ๑ สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้ ๑ สุขเกิดแต่ประกอบกิจการที่ปราศจากโทษ ๑ คฤหบดี ก็สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์เป็นไฉน

โภคทรัพย์ของกุลบุตรในโลกนี้ เป็นของที่เขาหาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียรสั่งสมขึ้นด้วยกำลังแขน มีเหื่อโถมตัว ประกอบในธรรม ได้มาโดยธรรมเขาย่อมได้รับความสุขโสมนัสว่า โภคทรัพย์ที่หาได้ด้วยด้วยความขยันหมั่นเพียรสั่งสมขึ้นด้วยกำลังแขน มีเหื่อโถมตัว ประกอบในธรรม ได้มาโดยธรรมของเรามีอยู่ นี้เรียกว่า สุขเกิดแต่ความมีทรัพย์ คฤหบดี ก็สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโภคเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ ย่อมใช้สอยโภคทรัพย์ และย่อมกระทำบุญทั้งหลายด้วยโภคทรัพย์ที่ตนหาได้ด้วยด้วยความขยันหมั่นเพียร สั่งสมขึ้นด้วยกำลังแขน มีเหื่อโถมตัว ประกอบในธรรม ได้มาโดยธรรม เขาย่อมได้รับความสุขโสมนัสว่า เราย่อมใช้สอยโภคทรัพย์ และย่อมกระทำบุญทั้งหลายด้วย

^{๗๙} วจ.จตุกก. (ไทย) ๑๓/๒๔๐/๖๑.

โศกทรัพย์ ฯลฯ นี้เรียกว่า สุขเกิดแต่การจ่ายทรัพย์บริโศก คฤหบดีก็สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้เป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ ย่อมไม่เป็นหนี้อะไร ๆ ของใคร ๆ น้อยก็ตาม มากก็ตาม เขาย่อมได้รับความสุขโสมนัสว่า เราไม่เป็นหนี้อะไร ๆ ของใคร ๆ น้อยก็ตาม มากก็ตาม นี้เรียกว่า สุขเกิดแต่ความไม่เป็นหนี้ คฤหบดี ก็สุขเกิดแต่การประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษเป็นไฉน

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม อันหาโทษมิได้ เขาย่อมได้รับความสุขโสมนัสว่า เราประกอบด้วยกายกรรม วาจากรรม มโนกรรม อันหาโทษมิได้ นี้เรียกว่า สุขเกิดแต่การประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ คฤหบดี สุข ๔ ประการนี้แล อันคฤหบดีผู้บริโศกคามพึงได้รับตามกาลตามสมัย ฯ

นรชนผู้มีอันจะตายเป็นสภาพ รู้ความไม่เป็นหนี้ว่าเป็นสุขแล้วพึงระลึกถึงสุขเกิดแต่ความมีทรัพย์ เมื่อใช้สอยโศกจะเป็นสุขอยู่ ย่อมเห็นแจ้งด้วยปัญญา ผู้มีเมธาติ เมื่อเห็นแจ้ง ย่อมรู้ส่วนทั้ง ๒ ว่า สุขแม้ทั้ง ๓ อย่างนี้ ไม่ถึงเสียที่ ๑๖ อันจำแนกแล้ว ๑๖ ครั้ง ของสุขเกิดแต่การประกอบกิจการงานที่ปราศจากโทษ ฯ...^{๘๐}

หลักธรรมกามโศกสุข ๔ หรือหลักธรรมสุขของคฤหบดี ๔ ดังกล่าวในข้างต้นนี้ คือหลักธรรมสำหรับ ผู้ที่ครองเรือนควรจะมีความสุข ๔ ประการ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงพระราชทานให้แก่ผู้ครองเรือนต้องพยายามให้เข้าถึงให้ได้ คือ อัตติสุข หมายถึงความสุขที่เกิดจากการมีทรัพย์ เป็นหลักประกันของชีวิต โดยเฉพาะความอุ่นใจ ปลาบปลื้มภูมิใจว่าเรามีทรัพย์ที่หามาได้ด้วยกำลังของตนเอง โศกสุข หมายถึงความสุขที่เกิดจากการบริโศกทรัพย์ หรือใช้จ่ายทรัพย์ คือ รู้จักใช้จ่ายทรัพย์นั้นให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิตของตน เลี้ยงดูบุคคลอื่น และทำประโยชน์สุขต่อผู้อื่น และสังคม เป็นต้น อนนสุข หมายถึงความสุขที่เกิดจากความไม่เป็นหนี้ ไม่ต้องทุกข์ใจ เป็นกังวลใจ เพราะมีหนี้สินติดค้างใคร และอนวัชสุข หมายถึงความสุขที่เกิดจากความประพาสที่ไม่มีโทษ คือ มีกายกรรม วาจากรรม มโนกรรมที่สุจริต ที่ใครจะว่ากล่าวติเตียนไม่ได้ มีความบริสุทธิ์ และมีความมั่นใจในการดำเนินชีวิตของตน

๓.๒.๓ มโนภาพของเต๋า

ที่มาของมโนทัศน์เต๋าคือ เล่าจื๊อซึ่งเป็นนักคิดคนแรกที่เขียนคัมภีร์เต๋าเต๋อจิง ด้วยอักษรจีนประมาณห้าพันคำ นักคิดร่วมสมัยกับเขาก็คือขงจื๊อ สำหรับมโนทัศน์ของเต๋าก็เป็นอีกหนึ่งสำนักคิดที่มีอิทธิพลต่อปรัชญาและวัฒนธรรมจีน มโนภาพเต๋านี้ก่อกำเนิดขึ้นในยุคคลาสสิกของจีน เช่นเดียวกับปรัชญาของขงจื๊อคือยุคนั้นและจั้นกั๋ว ก่อนคริสต์ศักราช ๗๒๒-๒๒๑ มโนภาพเต๋ารวมอีกอย่างหนึ่งว่าปรัชญาเหลา-จวง (Lao-Zhuang philosophy) เพราะอ้างอิงเนื้อหาปรัชญาจากคัมภีร์หลักของสำนักนี้คือ เต๋าเต๋อจิง มักเรียกอีกอย่างว่า คัมภีร์เล่าจื๊อ และ แยกแยะมโนภาพทางปรัชญาออกจากพวกนิตินิยม (legalism) ในยุคสมัยราชวงศ์ฮั่นที่นำมโนภาพของสำนักเต๋ามาปรับใช้ ที่เรียกว่าปราชญ์หวง-เหลา (Huang-Lao) และแยกออกจากสำนักเต๋าคู่ใหม่ (neo-daoism) ในยุคสมัยหลังราชวงศ์ฮั่น ซึ่งมีลักษณะของความเป็นศาสนาเต๋าและได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนา^{๘๑}

^{๘๐} อด.จตุกก. (ไทย) ๑๓/๒๔๐/๖๒.

^{๘๑} ปกรณ์ ธิมปนฺนสรณ์, คัมภีร์เต๋าของจวงจื๊อ, (กรุงเทพ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๓๖.

ต่อมามีนักคิดชื่อจวงจื๊อ ได้เจริญรอยตามเล่าจื๊อ แต่เดิมจวงจื๊อมีชื่อว่า จวงโจว เป็นปราชญ์และนักศิลปศาสตร์ผู้โด่งดัง มีชีวิตเมื่อประมาณ ๒,๓๐๐ ปีที่ล่วงมาต่อจากเล่าจื๊อ และตรงกับยุคจั้นกั๋ว จวงจื๊อเป็นชาวรัฐซ่ง หรือมณฑลเหอหนานในปัจจุบัน เคยเป็นข้าราชการชั้นผู้น้อย เล่ากันว่า จวงจื๊อเป็นคนเฉลียวฉลาด และชอบอ่านหนังสือตั้งแต่เด็ก เคยท่องเที่ยวไปตามรัฐต่าง ๆ เพื่อศึกษาหาความรู้ด้านประเพณีนิยมพื้นเมือง จวงจื๊อถือหลักการว่า จะต้องทำตนให้เป็นอิสระ หลุดพ้นจากโลกอันวุ่นวายนี้ ประท้วงจารีต ประเพณี และดูหมิ่นเชื่อพระวงศ์ ซึ่งกษัตริย์รัฐฉู่เคยเชิญให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีรัฐฉู่ด้วยเงินทองก้อนมหึมา แต่ถูกจวงจื๊อปฏิเสธ เนื่องจากไม่พอใจสถานการณ์ทางการเมืองและสังคม ในสมัยนั้น จวงจื๊อลาออกจากข้าราชการ เลี้ยงชีพด้วยการถักกรองเท้าฟาง ไปถ่ายทอดมโนภาพมโนภาพของเต๋าและ ประพันธ์หนังสือ “จวงจื๊อ” ที่มีตัวหนังสือถึงกว่าหนึ่งแสนคำ บทประพันธ์ดังกล่าวเป็นหนังสือทั้งไฟเพราะและพิสดาร ถือได้ว่าเป็นวรรณกรรมปรัชญาที่ดี ที่สุดเล่มหนึ่งของโลก ผู้เชี่ยวชาญทั้งจีนและต่างประเทศ ต่างยกย่อง จวงจื๊อว่าเป็นนักปรัชญาที่มีความรอบรู้ในวิชาการต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง และมีภาษาหนังสือที่น่าอัศจรรย์ที่สุด^{๘๒}

๓.๒.๓.๑ มโนภาพของเล่าจื๊อ

คัมภีร์เต๋าเต๋อจิงของเล่าจื๊อเริ่มต้นด้วยคำว่า “เต๋” ซึ่งแปลว่า คุณธรรม โดยกล่าวถึงลักษณะการปกครองที่ดีและรัฐในอุดมคติแบบเต๋า ลักษณะของนักคิดที่แท้จริง และวิธีดำเนินชีวิตอย่างมีความสุข คำสอนในคัมภีร์บางตอนเข้าใจยาก ข้อความหลายตอนเป็นปริศนา มีลักษณะขัดแย้งกันในตัวเอง (paradoxical) เช่น “ผู้ใดไม่ออกจากบ้าน ผู้นั้นจะรอบรู้เรื่องของจักรวาล”^{๘๓} หรือ “เต๋าที่อธิบายได้มิใช่เต๋อันอมตะ ชื่อที่ตั้งให้กันได้ ก็มีชื่ออันสูงส่ง เต๋านั้นมีอาจอธิบายและมีอาจตั้งชื่อ เมื่อไรชื่อทำฉันใด จักให้ผู้อื่นรู้ ข้าพเจ้าขอเรียกสิ่งนั้นว่า เต๋า ไปพลาง ๆ”^{๘๔} ซึ่งตรงนี้ก็ทำให้ผู้ที่เข้ามาอ่านแล้วพากันสับสนมาก ด้วยเหตุที่ใช้คำว่าเต๋าเป็นมูลบทเช่นนี้ จากเนื้อความข้างบน เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า ถึงแม้ตัวเล่าจื๊อเองถึงจะเป็นผู้ริเริ่มแนวคิดนี้ แต่ชื่อที่จะเรียกเพื่อจะสื่อหรือนำเสนอคำสอนที่เป็นมโนภาพ หรือศาสนา ก็ยังมีได้นิยามไว้อย่างแน่ชัด หากแต่เป็นเพียงใช้คำว่า “เต๋า” เพื่อเรียกไปก่อนเท่านั้น

หากสังเกตว่าพุทธศาสนามีแนวคิดหลักอนิจจังซึ่งคล้ายคลึงกับเต๋ามาก แต่ในพุทธศาสนาหลักอนิจจังถูกนำมาใช้เป็นหลักเบื้องต้นในการอธิบายสภาพการณ์ของมนุษย์เท่านั้นโดยได้แจกแจงรายละเอียดทางจิตวิทยาสืบเนื่องจากหลักการดังกล่าว ในทางตรงกันข้าม ชาวจีนมิได้เพียงแต่เชื่อว่าการเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะสำคัญของธรรมชาติ แต่ยังเชื่อด้วยว่าการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้มีแบบแผนที่แน่นอน ซึ่งมนุษย์สังเกตรู้ได้นักนักคิดได้เห็นถึงแบบแผนเหล่านี้ ดังนั้นจึงมุ่งการกระทำของท่านให้สอดคล้องกับมัน โดยวิธีการเช่นนี้ท่านกลายเป็น “หนึ่งเดียวกับเต๋า” มีชีวิตอยู่อย่างสอดคล้องกับธรรมชาติ และจึงสำเร็จในทุกสิ่งที่กระทำ ฮวยหนันจื๊อ นักปราชญ์

^{๘๒} จวงจื๊อ, CHINA RADIO INTERNATIONAL, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://thai.cri.cn/chinaabc/chapter17/chapter170202.htm> [๑ มกราคม. ๒๕๕๕].

^{๘๓} มธุรส ศรีนวรรตน์, ศาสนาเต๋า, วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.crs.mahidol.ac.th/thai/tao00.htm> [๑ มกราคม. ๒๕๕๕].

^{๘๔} พงณา จันทรสันติ, วิถีแห่งเต๋า, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๓๙), หน้า ๔๓.

ซึ่งมีชีวิตอยู่ระหว่างศตวรรษที่สองก่อนคริสตกาลได้กล่าวไว้ว่า ผู้กระทำตามวิถีทางแห่งเต๋า ปฏิบัติสอดคล้องกับกระบวนการธรรมชาติของฟ้าและดิน จะจัดการกับโลกได้อย่างง่ายดาย แล้วอะไรคือแบบแผนวิถีทางแห่งเอกภาพ ซึ่งมนุษย์ต้องรู้จักลักษณะสำคัญของเต๋า คือธรรมชาติแห่งการหมุนวนของการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงไม่รู้จบเล่าจื๊อกล่าวว่า “การหมุนกลับคือการเคลื่อนไหวของเต๋า” และ “ยิ่งไปได้ไกลหมายถึงการย้อนกลับ” ประเด็นสำคัญในที่นี้ก็คือ พัฒนาการทุกอย่างในธรรมชาติไม่ว่าในทางกายภาพหรือสภาพการณ์ของมนุษย์แสดงแบบแผนแห่งการหมุนไปและกลับแบบแผนแห่งการยืดขยายและหดตัว มโนภาพนี้ได้จากการสังเกตการเคลื่อนไหวของดวงอาทิตย์และดวงจันทร์และการเปลี่ยนแปลงของฤดูกาลอย่างไม่ต้องสงสัย และได้ถูกยึดถือเป็นกฎเกณฑ์ของชีวิต ชาวจีนเชื่อว่าเมื่อใดก็ตามที่สภาพการณ์หนึ่งใดได้พัฒนาไปจนถึงที่สุดในทางหนึ่ง มันจะต้องหมุนย้อนกลับมาถึงที่สุดในอีกทางหนึ่ง ความเชื่อพื้นฐานอันนี้ได้ให้ความกล้าหาญและอดทนในยามลำบาก ทำให้มีชัยในยามที่ประสบความสำเร็จ และได้นำไปสู่หลักคำสอนแห่งหนทางอันเรืองรองซึ่งผู้นับถือลัทธิเต๋าและลัทธิขงจื๊อ เล่าจื๊อกล่าวว่า “นักนักคิดย่อมหลีกเลี่ยงความฟุ้งเฟ้อเกินพอดี และการทำตามอำเภอใจ”^{๘๕}

๓.๒.๓.๒ มโนภาพของจวงจื๊อ

ความคิดของจวงจื๊อ เห็นว่ามนุษย์เป็นเพียงส่วนเล็วเล็ก ๆ ในวิถีทางของธรรมชาติอันยิ่งใหญ่เท่านั้น มนุษย์จะถามหาถึงอิสรภาพได้อย่างไรในเมื่อตัวมนุษย์เองก็อยู่ภายใต้กระบวนการของการเปลี่ยนแปลงอันไม่จบสิ้นของธรรมชาติ การหมุนเวียนสลับสับเปลี่ยนของฤดูกาล การแก่เฒ่าร่วงโรยของร่างกายไปตามอายุขัย หรือการตายลงเมื่อถึงเวลาอันควร ภายใต้ความเป็นไปตามธรรมชาติเหล่านี้จะมีประโยชน์อย่างไรที่เราจะคิดไปถามไถ่ถึงสภาวะแห่งอิสรภาพ ซึ่งนั่นเป็นเพราะสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้ เป็นสิ่งที่เป็นไปอย่างอิสระเสรีที่สุดแล้ว ดังนั้นจึงอาจจะกล่าวได้ว่า อิสรภาพของจวงจื๊อ ก็คือการปลดปล่อยมนุษย์ออกจากความเป็นกฎเกณฑ์ หรือมโนภาพอันจำกัดของสังคมไปสู่สภาวะตามธรรมชาติโดยที่ไม่เข้าไปก้าวก่ายจัดระเบียบหรือสร้างกฎเกณฑ์ใด ๆ ขึ้นมาเพื่อพัฒนาการมนุษย์ การสร้างระเบียบกฎเกณฑ์ใด ๆ ขึ้นมาซ้อนทับวิถีทางแห่งธรรมชาตินี้ จะทำได้อย่างมากก็เพียงแค่ว่าได้เข้าใจกับความเป็นจริงของธรรมชาติเท่านั้น ดังนั้นจึงไม่เป็นการดีกว่าหรือหากเราจะปล่อยสิ่งต่าง ๆ ให้เป็นไปตามครรลองของธรรมชาติ หรือตามวิถีทางของเต๋า เช่น การปล่อยต้นไม้ให้เติบโตใหญ่และแผ่กิ่งก้านของตนเองได้อย่างตามใจชอบ การปลดปล่อยให้เต่าที่ไม่หวังจะให้ใครมาบูชากระดองของตนได้เดินเล่นกระดิกหางอยู่ในโคลนตม หรือการปลดปล่อยให้มนุษย์ได้เป็นมนุษย์ที่แท้และได้อยู่ร่วมกับธรรมชาติที่แท้จริง เป็นต้น ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นเสมือนกับความหมายของอิสรภาพที่แท้จริงหรือเป็นอิสรภาพของอิสระชนที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์จวงจื๊อ^{๘๖}

ความคิดของจวงจื๊อยังแสดงการโต้แย้งกับสังคมไว้อย่างมากมายในบทนิพนธ์ของเขา เมื่อพิจารณาในบทนิพนธ์ของจวงจื๊อ จะเห็นถึงบุคลิกภาพของเขา เมื่อพิเคราะห์แล้วจะพบว่า

^{๘๕} พริตจอฟ คาปรา, *เต๋าแห่งฟิสิกส์*, แปลโดย วเนช, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดอกหญ้า, ๒๕๓๖), หน้า ๑๑๗-๑๘.

^{๘๖} มรุตส ศรีนวรัตน์, *ศาสนาเต๋า*, วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.crs.mahidol.ac.th/thai/tao00.htm> [๑ มกราคม ๒๕๕๕].

บุคคลที่ไม่ยอมรับหรือไม่เป็นไปตามมาตรฐานต่าง ๆ ทางสังคม แต่กระนั้นจงจื้อก็สามารถดำรงชีวิตได้อย่างเรียบง่ายเป็นปกติสุข ผลประโยชน์ ลาภยศ ชื่อเสียง โทษทัณฑ์ หรือแม้แต่กระทั่งความตายก็ไม่สามารถก่อกวนให้เกิดความร่อนร่นกระวนกระวายได้ อาจกล่าวอีกนัยว่าเขาเป็นบุคคลที่เป็น “นักวิภาษหรือนักโต้แย้งสังคม” ด้วยการใช้จิตนาการของตัวเองได้อย่างแท้จริง

“ณ มหาศาลัยเบือทิสอุดร (เปยหมิง) มีพญามัจฉานามว่า “คุณ” ความมเหมาของ “คุณ” ความมเหมาของ “คุณ” มิทราบว่ามีขนาดถึงกี่พันลี้ ครั้นพญามัจฉาพลันกลายร่างเป็นมหาปักษีก็มีนามว่า “เผิง” แผ่นหลังของ “เผิง” มิทราบว่ามีขนาดถึงกี่พันลี้เมื่อผดาดขึ้นบิน ปีกของ “เผิง” ก็เป็นดังหนึ่งผืนเมฆที่บัดบังนภาศลัน” ^{๘๗}

จากบทนิพนธ์ข้างต้น จงจื้อแสดงให้เห็นถึงความยิ่งใหญ่ต่าง ๆ ที่เกินความสามารถของมนุษย์ธรรมดา ๆ ที่จะเข้าใจได้ ซึ่งชี้ให้เห็นถึงความต่ำต้อยของมนุษย์ที่หลงใหล กับความต้องการของตนเองกันเหลือเกินนั้น

กล่าวโดยสรุปจะเห็นได้ว่ามโนทัศน์เต๋ามีลักษณะของการแสวงหาโลกทัศน์ จากปัญหาพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการโต้แย้งแล้วก็จะนำไปสู่การสร้างมโนภาพหรือสร้างจุดยืนให้กับชีวิต การที่มนุษย์มีจุดยืนไม่เหมือนกันก็เพราะปรัชญาได้ให้คำตอบเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานที่แตกต่างกันออกไป เพราะความเชื่อของบุคคลนั้นแตกต่างกัน เช่น ศีลธรรม คุณค่าของชีวิต มโนภาพเต๋าได้ช่วยให้คนตั้งแต่ในยุคสองพันกว่าปีมาแล้วได้สร้างมโนภาพเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อตามธรรมเนียม สำหรับเต๋าก็ได้ทำให้คนแต่ละคนมีมโนภาพเป็นของตัวเองที่แตกต่างกันไปด้วย ยิ่งกว่านั้นแล้วเต๋ายังมีปรัชญาชีวิตที่ใช้แนวคิดด้วยการแสดงตนอย่างอ่อนน้อม ถึงแม้เต๋าก็ให้ความสำคัญกับการโต้แย้งถึงผู้ที่เข้าใจคนอื่นได้ชื่อว่าเป็นผู้มีสติปัญญา แต่ผู้ที่เข้าใจตนเองได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้แจ้ง ผู้ที่ชนะคนอื่นได้ชื่อว่าเป็นผู้มีกำลัง แต่ผู้ที่ชนะตนเองได้ชื่อว่าเป็นผู้เข้มแข็ง ผู้ที่รู้จักพอได้ชื่อว่าเป็นผู้มั่งมี โลกไม่สรรเสริญคนที่ชอบเป่าประกาศความดีของตน

“ผู้ที่เข้าใจคนอื่นคือผู้รอบรู้ ผู้ที่เข้าใจตนเองคือผู้รู้แจ้ง ผู้ที่มีชัยต่อคนอื่นคือผู้มีกำลัง ผู้ที่มีชัยต่อตนเองคือผู้เข้มแข็ง ผู้ที่มักน้อยคือผู้ร่ำรวย ผู้ที่มานะพยายามคือผู้มีความหวัง ผู้ที่อยู่ในสถานะอันเหมาะสมของตน ย่อมอยู่ได้ยาวนาน ถึงแม้ผู้นั้นจะสิ้นชีวิตไปแล้ว แต่คุณความดียังคงอยู่สืบไป” ^{๘๘}

จากตำรา เต๋าเต๋อจิง ที่บันทึกไว้ในบทที่ ๓๓ ข้างบนนี้ แสดงให้เห็นว่าเต๋าสอนให้คนมีการใช้ชีวิตอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน ให้เป็นอยู่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นการเสนอภาพในปัญหาพื้นฐานที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยความเรียบง่าย ดังนั้นความเป็นอยู่อย่างไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง สาระเช่นนี้จึงมีอยู่ในคำสอนของเล่าจื้อ ดังเช่นการให้สำรวจชีวิตที่บันทึกไว้ในบทที่ ๙ ซึ่งแสดงถึงการไม่สะสมของมีค่าทางโลกไว้กับตนเองมาก ๆ ซึ่งจะนำพามาสู่ชีวิตที่

^{๘๗} จงจื้อ, คัมภีร์เต๋าของจงจื้อ, แปลและเรียบเรียงโดย ปกรณ์ ลิ้มบุญธรรม, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑.

^{๘๘} เล่าจื้อ, วิถีแห่งเต๋า, หน้า ๑๐๔.

วุ่นวายต้องกังวลใจ จะเห็นได้ว่าเป็นสารัตถะของความพอประมาณ ซึ่งจะยังผลให้เกิดความยั่งยืนของชีวิต

“โง่คนจนสุดล้ำ ย่อมมีเวลาที่มีนจะคืนกลับ ลับดาบจนแหลมคม ย่อมมีเวลาที่มีนจะทื่อ เมื่อท่านมีทองและหยกอยู่เต็มห้อง ย่อมไม่อาจรักษาไว้ได้โดยปลอดภัย ภาควิมิใจกับเกียรติยศ และความมั่งคั่ง ย่อมโศกเศร้าเมื่อความตกต่ำมาถึง ถอนตัวออกเมื่อกิจการงานได้เสร็จสิ้นลง นี่คือนิเวศแห่งสรวงสวรรค์”^{๘๙}

บทประพันธ์ของเล่าจื้อข้างต้น ผู้เขียนเห็นว่าเขาต้องการบอกว่สิ่งของมีค่าที่มนุษย์ใฝ่หามาสะสมกันไว้นั้น หากมีมากเกินไปก็จะเป็นพาหุซึ่งความทุกข์ยากมาสู่ตนเอง หรือกล่าวอีกนัยคือ “การที่คนใดก็ตามสะสมสิ่งมีค่าไว้มากมายเกินความพอดี ย่อมเป็นการสร้างความลำบากให้ตัวเอง” หากสมมุติให้ข้อสรุปไม่เป็นไปตามข้ออ้างของเล่าจื้อ คือไม่เกิดความลำบากกับตนเอง จากการที่สะสมสิ่งมีค่าไว้มากมายเกินความพอดี ซึ่งพิเคราะห์แล้วจะเห็นว่าการมีสิ่งมีค่ามาก ๆ ก็ต้องคอยเฝ้าเก็บรักษา เนื่องจากเป็นสิ่งที่ใคร ๆ ก็ปรารถนาแย่งเอาไปเป็นของตนเอง ดังนั้นผู้เป็นเจ้าของย่อมต้องเสียแรง เสียเวลาคอยห่วงใยสิ่งของของตน ยิ่งมีมากเท่าใด ย่อมลำบากเท่านั้น ดังนั้น สิ่งที่เล่าจื้อสอนไว้ ดังกล่าวผู้เขียนเห็นว่าเป็นการแสดงให้เห็นว่ามนุษย์ควรจะมีชีวิตที่ไม่ไปในด้านที่สุโต่งด้านใดด้านหนึ่งมากเกินไป หากมองอีกนัยผู้เขียนเห็นว่ก็คือใช้ชีวิตด้วยความพอประมาณนั่นเอง

๓.๒.๔ วิเคราะห์มโนภาพความพอเพียงของเต๋า

แนวคิดของเต๋า หากพิจารณาแบบผิวเผินแล้วดูประหนึ่งว่ เป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับสังคมโลก ถ้าพิเคราะห์แบบลุ่มลึกแล้ว ผู้เขียนเห็นว่กลับเป็นเรื่องสามัญที่มนุษย์ในโลกนี้แต่ได้ละทิ้งไปนานแล้ว ผู้เขียนยังเห็นอีกว่แนวทางของเต๋าให้ความสำคัญกับความสงบ เยือก และเรียบง่าย หากแต่การแสดงของเต๋าเป็นแนวคิดที่มีการวิพากษ์สังคมถึงปัญหาพื้นฐาน มีลักษณะของการแสวงหามโนภาพ พิจารณาได้จากเล่าจื้อเสนอแนวคิดแบบเต๋าขึ้นมาที่เป็นปัญหาพื้นฐานที่ก่อให้เกิดการโต้แย้งกับสังคมในยุคจีนโบราณแล้วก็จะนำไปสู่การสร้างมโนภาพหรือสร้างจุดยืนให้กับชีวิต เป็นเรื่องปกติที่มนุษย์จะมีจุดยืนไม่เหมือนกันก็เพราะแนวคิดต่าง ๆ ได้ให้คำตอบเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานที่แตกต่างกันออกไป

หากพิจารณาประเภทมโนภาพของเต๋าจะพบว่ใช้ข้อความเป็นปริศนาขัดแย้งกันในตัว เป็นการแสดงถึงสัจจะภาวะอันสูงสุด ผู้เขียนเห็นมโนภาพของเต๋านี้จำเป็นต้องใช้สติปัญญาในการทำความเข้าใจมากพอสมควร ตัวอย่างที่ยืนยันความยากแก่การทำความเข้าใจ ที่ปัจจุบันวิทยาการสมัยใหม่เริ่มเจอทางตันในการไขปัญหา แต่ปริศนาที่เป็นคำตอบก็สามารถหาได้ในคำสอนของเต๋า ในกรณีความขัดแย้งกัน อาทิ เมื่อไม่นานมานี้ นักวิทยาศาสตร์ได้ทำการทดลองเพื่อหาอนุภาคมูลฐาน^{๙๐} ตามทฤษฎีที่ได้ตั้งไว้เมื่อประมาณ ๕๐ ปีก่อน ซึ่งสมมติฐานที่ใช้อธิบายเรื่องอนุภาคมูลฐานนี้ก็คือ น่าจะมีอนุภาคมูลฐานบางชนิดที่ขาดหายไปจากแบบจำลองมาตรฐานนี้ และ

^{๘๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

^{๙๐} อนุภาคมูลฐานหมายถึง อนุภาคที่ไม่มีส่วนประกอบอื่น ๆ ภายในอีกแล้ว

หนึ่งในจำนวนนั้นที่เสนอโดยนักฟิสิกส์ชาวอังกฤษ ปีเตอร์ ฮิกส์ (Peter Higgs) และคนอื่น ๆ ในปี ค.ศ. ๑๙๖๔ ก็คือ อนุภาคมูลฐานที่ปัจจุบันเรียกว่า ฮิกส์โบซอน (Higgs Boson) ซึ่งตอนนี้ผลการทดลองได้ออกมายืนยันว่าพบแล้วภายใต้โครงการขององค์การวิจัยนิวเคลียร์แห่งยุโรป (European Organization for Nuclear Research)^{๙๑} ซึ่งการทำความเข้าใจผลการทดลองดังกล่าว ไม่สามารถใช้ความรู้เชิงเหตุและผลหรือตรรกะทั่วไปทางวิทยาศาสตร์ทำความเข้าใจได้ หากแต่เป็นความขัดแย้งกับลักษณะทั่วไป ซึ่งความขัดแย้งนี้จะมีปรากฏอยู่มากในคำสอนของเต๋า ที่พบได้ชัดเจนคือ คำสอนของเต๋ามีว่า เต๋ามาจากความว่าง นั้นหมายถึงก่อนที่จะมีสรรพสิ่ง ความว่างได้เป็นต้นกำเนิดนั่นเอง และจากการค้นพบของนักวิทยาศาสตร์ดังกล่าวเกี่ยวกับมูลฐานของอนุภาคที่พบว่าว่างเปล่า แต่ความว่างนี้ก็ก่อเกิดเป็นได้ทั้งอนุภาคและพลังงานได้ในเวลาเดียวกัน ซึ่งรูปแบบเช่นนี้ก็มีอยู่ในแนวคิดกับคำสอนของเต๋าด้วยเช่นกัน และที่สำคัญในภาวะความขัดแย้งดังกล่าวก็ได้มีครอบคลุมมาถึงเรื่องของชีวิตที่ดีและแยกย่อยลงไปในมโนทัศน์ความพอเพียงได้เช่นกัน

ผู้เขียนเชื่อว่าความเชื่อของบุคคลนั้นแตกต่างกันโดยรากฐานของสังคม วัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของศีลธรรม คุณค่าของชีวิต รวมถึงความเชื่อของมโนภาพเต๋าก็ทำนองเดียวกันได้ช่วยให้คนตั้งแต่ในยุคสองพันกว่าปีมาแล้วเล้าจ้อ และจงจ้อได้สร้างมโนภาพเกี่ยวกับเรื่องความเชื่อตามธรรมเนียม และถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติ พวกเขาได้ทำให้คนในยุคนั้นมีมโนภาพเป็นของตนเองที่เป็นไปในลักษณะการแสวงหาความสงบใจให้แก่ตนเอง สำหรับเงื่อนไขที่เพียงพอของมโนทัศน์ความพอเพียงในมโนภาพของเต๋า ที่เป็นเรื่องการไม่เบียดเบียน ความโลภน้อย ความพอประมาณ และความซื่อตรง ก็ได้มีซ่อนอยู่หลายแห่งในคัมภีร์สำคัญของเต๋า คือ เต๋าเต๋อจิง และคัมภีร์เต๋าของจงจ้อ เล้าจ้อเตือนมนุษย์ไว้ว่า “คนที่ยืนเขย่งเท้า เพื่อจะอยู่เหนือผู้อื่น ผู้นั้นย่อมยืนอยู่ไม่ได้นาน คนที่ก้าวขย่าวเกินไป เพื่อจะล้ำหน้าคนอื่น ย่อมไปได้ไม่ไกล คนที่แสดงว่าตนเองมีพระเดชพระคุณ กลับจะกลายเป็นคนถูกเขาเนรคุณ ไม่มีคนนับถือ”^{๙๒} ในเต๋าเต๋อจิง บทที่ ๓ จะเห็นได้ว่ามีเนื้อหาสอนให้รู้จักประมาณตน และบทที่ ๗๙ เล้าจ้อสอนไว้อีกว่า

เมื่อความโกรธซึ่งถูกไกลเกลี่ยลงได้	แน่ใจได้ว่ายังมีบางส่วนหลงเหลืออยู่
ดังนั้นจะนับได้ว่ามันจบสิ้นลง	ด้วยความดีได้อย่างไร
ดังนั้นนักคิดย่อมเป็นผู้อ่อนข้อให้	ในการเจรจาทำความตกลง
และจะไม่ยอมเป็นผู้เอาเปรียบ	ในการทำสัญญา
หนทางของผู้มีคุณความดี	คือการเจรจาตกลง
หนทางของผู้ไร้คุณความดี	คือการบังคับขู่เข็ญ

^{๙๑} นาชัย ชีววิวรรธน์, CERN กับการค้นพบ Higgs Boson ?, สำนักงานพัฒนาวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีแห่งชาติ [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://www.nstda.or.th/nstda-knowledge/8572-cern-higgs-boson> [๑ ธ.ค. ๒๕๕๗].

^{๙๒} พงณา จันทรสันติ, วิถีแห่งเต๋า, หน้า ๖๘.

หนทางแห่งเต้านั้นยุติธรรมยิ่ง

มันจะอยู่เคียงข้างของผู้ที่มีความดีงาม^{๙๓}

เล่าจื๊อ ได้ยกปัญหาพื้นฐานชีวิตทางโลกที่เป็นกิจกรรมของคนทั่ว ๆ ไปนั้น ย่อมต้องมีข้อขัดแย้งระหว่างกันเป็นธรรมดา ในโคลกบทนี้เล่าจื๊อแสดงให้เห็นว่ากิจกรรมทางโลกย่อมต้องมีคนได้คนเสีย สำหรับคนเสียก็คือผู้ที่ถูกเบียดเบียน และเมื่อคน ๆ นั้นถูกเบียดเบียนแล้ว การพยายามเอาคืนก็เป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์ ดังนั้นการเบียดเบียนกันคือความพยายามทำให้ได้เปรียบผู้อื่น หรือเป็นผู้เอาเปรียบ ถึงแม้เล่าจื๊อจะเห็นว่าแนวทางการเป็นคนดีทั่ว ๆ ไปเมื่อเกิดปัญหาการเบียดเบียนกัน คือการพุดคุยกัน ทำความเข้าใจกัน แต่สุดท้ายแล้ว เล่าจื๊อก็แนะนำให้เป็นผู้ยอมแพ้ไปเสีย หากทำเช่นนั้นได้ก็จะเป็นผู้ชนะในแนวทางของผู้นับถือเต๋า

หากถามว่าทำไมเล่าจื๊อจึงมีแนวคิดเช่นนั้น ผู้เขียนเห็นว่ามโนภาพของเต๋า ตระหนักว่าสรรพสิ่งที่มาจากเต้านั้นมีความสมบูรณ์อยู่แล้ว จึงเป็นสิ่งที่คุณค่าภายในตัวเอง ดังนั้นกิจกรรมในทางโลกของมนุษย์จึงเป็นเพียงสิ่งที่ต่ำต้อย ไม่ควรค่าอะไรที่จะต้องไปเอาชนะ หรือแย้งชิงกับผู้อื่น จากสาร์ตเถาะข้างต้นของโคลก เมื่อถอดออกมาเป็นอ้างเหตุผลของเล่าจื๊อ คือ กิจกรรมทางโลกของมนุษย์ย่อมมีการได้เปรียบเสียเปรียบกันเป็นเรื่องธรรมดา การเบียดเบียนกันก็เป็นกิจกรรมทางโลก ดังนั้นการเบียดเบียนกันก็เป็นสร้างความได้เปรียบเสียเปรียบระหว่างกัน

นั่นแสดงให้เห็นมโนภาพของเต๋าก็เชื่อว่าการเบียดเบียนกัน นั้นมีอยู่และก็มีอยู่เป็นเรื่องธรรมดา ๆ ของชีวิตทางโลก นอกจากนี้ยังแนะนำให้หลีกเลี่ยงด้วยวิธีที่ไม่เอาใจต่อการใช้เปรียบหรือเสียเปรียบที่ตัวเองได้รับ หรือไม่เข้าไปแย้งชิงสิ่งที่มนุษย์ทั่ว ๆ ไปปรารถนา คือให้ปล่อยวางจากสิ่งเหล่านี้ไป จึงจะเป็นการไม่เบียดเบียนกัน ดังนั้นการดำเนินชีวิตด้วยการไม่เบียดเบียนมนุษย์ผู้อื่น สำหรับมโนภาพของเต๋า เป็นเงื่อนไขที่เพียงพอของการมีชีวิตที่เป็นสุขกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือมโนภาพของเต๋าเห็นว่าการเกิดขึ้นของการดำเนินชีวิตด้วยการไม่เบียดเบียนมนุษย์ผู้อื่นเพียงพอแล้วก็จะทำให้เป็น การมีชีวิตที่เป็นสุข

นอกจากจะสอนให้ละการเบียดเบียนกันแล้วเต๋ายังสอนให้ไม่โลภอีกด้วย ซึ่ง จวงจื๊อได้รจนาไว้ในหนังสือชื่อ “จวงจื๊อ” ของท่านโดยมีความตอนหนึ่งว่า

จักจั่นน้อยชวน

นกกระจาบหัวรอขึ้นว่า

ประสาพวกเรามาบรรวม

กำลังไผ่บินขึ้นอย่างเต็มที่

ก็แรงพอแค่จะไปหยุดอยู่

เพียงยอดต้นจันทน์ต้นปริก

แม้บางครั้งยังบินขึ้นไป

ไม่ถึงด้วยอ่อนแรงเสียก่อน

ก็เพียงร่อนหยุดลง

กลางดินระหว่างทางเต้านั้น

มีความจำเป็นไฉน จึงต้องไผ่บินไปไกล

ถึงกว่าเก้าหมื่นลี้ทางได้...^{๙๔}

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘๗.

^{๙๔} ปกรณ์ ลิ้มปณฺสรณ์, คัมภีร์เต๋าของจวงจื๊อ, หน้า ๕.

ผู้เขียนเห็นว่าจงจื้อใช้การอุปมาการสนทนาของนักรบจางบ เทียบกับชีวิตของมนุษย์ที่มีขอบเขตทางร่างกายที่จำกัด ไม่สามารถกระทำการสิ่งต่าง ๆ ได้เกินความสามารถที่มีมาแต่กำเนิดได้นั้นหมายความว่าจงจื้อต้องการจะสอนให้มนุษย์ไม่ควรโลภมาก เกินตัวเอง หรืออีกนัยคือ หากมีความปรารถนา ก็ควรให้อยู่ในขอบเขตของตัวเอง นั่นคือสรรพสิ่งในจักรวาลมีธรรมชาติเฉพาะของสิ่งนั้นเอง มนุษย์ก็เป็นหนึ่งในสรรพสิ่งนั้น ดังนั้นมนุษย์ก็ควรปรารถนาตามธรรมชาติของมนุษย์เอง เมื่อประเมินสิ่งที่ จงจื้อสอนไว้นี้ เราก็คงปฏิเสธมิได้ว่า มนุษย์เองก็มีขอบเขตจำกัดในการเสพสุขของมนุษย์เอง ดังนั้นการโลภมากเกินไปจึงไม่ใช่แนวทางที่ดีนัก สำหรับการมีชีวิตที่ประเสริฐ นอกจากนี้ เล่าจื๊อ ก็สอนเช่นเดียวกันในเรื่องความโลภ ดังกล่าว โดยเขียนไว้ใน บทที่ ๕๗ และบทที่ ๑๙ ของตำราเต๋าเต๋อจิง มีสาระถึงตามลำดับว่า

“ปกครองอาณาจักรด้วยธรรม	ทำศึกด้วยเพทุบาย
มีชัยต่อโลกโดยการไม่กระทำ	เหตุใดข้าพเจ้าจึงทราบดังนี้
จากสิ่งเหล่านี้คือ	ข้อห้ามยิ่งมาก
ประชากรราษฎร์ยิ่งยากจน	อาวุธยิ่งแหลมคม
ประเทศยิ่งวุ่นวายสับสน	วิทยาการยิ่งมีมาก
สิ่งประดิษฐ์ยิ่งแปลกประหลาด	กฎหมายยิ่งมีมาก
โจรผู้ร้ายยิ่งชุกชุม	ดังนั้นนักคิดจึงกล่าวไว้ว่า
ข้าพเจ้ามิได้กระทำ	ราษฎรก็ปรับปรุงตนเอง
ข้าพเจ้าตั้งตนในความสงบ	ราษฎรก็ประพฤติตนถูกต้อง
ข้าพเจ้าไม่เข้ายุ่งเกี่ยว	ราษฎรก็ร่ำรวย
ข้าพเจ้าไร้ความทะยานอยาก	ราษฎรก็มีความสามัญและซื่อสัตย์” ^{๙๕}
ละทิ้งเล่ห์เหลี่ยม	ละเลยผลประโยชน์
หัวโมโหก็จะหมดสิ้นไป	สิ่งทั้งสามนี้ คือกิริยาอาการภายนอก
ที่เสแสร้งขึ้นอย่างไร้ประโยชน์	ราษฎรต้องการพึ่งพาใน
การเป็นตัวของตัวเองอย่างง่าย ๆ	สอดคล้องกับธรรมชาติดั้งเดิม
เพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว	เพื่อตัดรากเหง้าแห่งความโลภ” ^{๙๖}

คำสอนดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงความไม่โลภมาก ที่เกิดจากการจะดำเนินการสอดแทรกกิจกรรมของสังคม หากแต่สอนให้ปล่อยให้เป็นไปโดยอิสระของธรรมชาติ ตามกิจกรรมที่ควรเป็นไป

^{๙๕} พงนา จันทรสันติ, วิถีแห่งเต๋า, หน้า ๑๕๑.

^{๙๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

ตามวิถี ปัญหาย่อมไม่มีมาก ยิ่งกว่านั้น ยังไม่สร้างความยุ่งยากให้กับตนเองและผู้อื่น ผู้เขียนเห็นด้วยกับแนวคิดเช่นนี้ เมื่อพิจารณาแล้ว การที่ผู้ปกครองเข้าไปสอดแทรกกิจกรรมของผู้อยู่ใต้ปกครองมากเกินไปก็ย่อมส่งผลให้เกิดความทุกข์ใจของผู้อยู่ใต้ปกครอง การที่ผู้ปกครองพยายามเข้าไปจำกัดขอบเขตของคน ผู้เขียนเห็นว่าเป็นผลมาจากความโลภมาก ความหวาดระแวงของผู้ปกครอง จึงทำไปเช่นนั้น และการกระทำเช่นนี้ สำหรับตัวก็เห็นเป็นเรื่องไม่ควรทำ ดังนั้น จึงสรุปได้ว่ามโนภาพของเตามีเงื่อนไขเพียงพอ ในเรื่องของความไม่โลภ อยู่ด้วย สำหรับเงื่อนไขต่อไปคือความพอประมาณ ก็มีด้วยเช่นกัน ซึ่งเล่าจื๊อ แสดงไว้ตรง ๆ ในบทที่ ๔๖ และ ๔๔ ดังนี้

“เมื่อโลกดำเนินไป	ตามหนทางแห่งเต๋า
ม้าฝีเท้าจืดก็ถูกนำ	มาใช้ลากเกวียน
เมื่อโลกมิได้ดำเนินไป	ตามหนทางแห่งเต๋า
ม้าศึกก็ถูกขับขี่ลาดตระเวน	อยู่นอกเมือง
ไม่มีหายนะใดยิ่งใหญ่กว่า	ความไม่รู้จักพอ
ไม่มีภัยพิบัติใด	ยิ่งใหญ่กว่าความโลภ
ดังนั้น	ผู้ที่รู้จักพอ
ความพอนั้น	จะทำให้มีพอไปตลอดชีวิต” ^{๙๗}

“ชื่อเสียงกับตัวเอง	อย่างไหนน่าหวงแหนมากกว่ากัน
ตัวเองกับทรัพย์สมบัติ	อย่างไหนมีค่ามากกว่ากัน
รักษาชีวิตไว้ได้แต่สูญเสียทุกสิ่ง	รักษาทุกสิ่งไว้ได้แต่สิ้นชีวิต
อย่างไหนน่าเศร้า	และเจ็บปวดมากกว่ากัน
ความจริงมีอยู่ว่า	ผู้พึงใจในชื่อเสียง
ย่อมไม่ไยดีกับความยิ่งใหญ่	ผู้พึงใจจะมีมาก
ย่อมละทิ้งความร่ำรวย	ผู้ที่รู้จักเพียงพอ
จะไม่พบกับความอับยศ	ผู้ที่รู้จักหยุดในเวลาที่เหมาะสม
จะไม่ตกอยู่ในภยันตราย	เขาจึงมีชีวิตรอยู่ได้ยาวนาน” ^{๙๘}

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๘.

ในบทที่ ๔๖ เต่า เต๋อ จิง ของเล่าจื๊อ ได้แสดงให้เห็นถึงความความไม่รู้จักพอประมาณมีสาเหตุมาจากความโลภ หากพิจารณาเช่นนี้จะพบว่า ความโลภกับความไม่รู้จักพอเป็นสาเหตุที่เกี่ยวเนื่องกัน โดยที่ความไม่รู้จักพอเป็นสาเหตุที่เพียงพอของการเกิดขึ้นของความโลภ ซึ่งก็มาจากสาเหตุใหญ่คือความไม่เข้าใจในธรรมชาติ หรือไม่เข้าใจตัวนั่นเอง สำหรับบทที่ ๔๔ ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่ได้จากการละทิ้งความโลภ แล้วจะนำไปสู่ชีวิตที่ประเสริฐของมนุษย์ตามแนวทางของเต่า การแสดงตัวตนของเต่านั้นมีวิถีชีวิตที่มีการแสดงตนอย่างอ่อนน้อม ซึ่งจะพบว่าเต่าได้ให้ความสำคัญกับการโต้แย้งกับคนในโลกโดยสะท้อนว่าผู้ที่เข้าใจคนอื่นได้ชื่อว่าเป็นผู้มีสติปัญญา แต่ผู้ที่เข้าใจตนเองได้ชื่อว่าเป็นผู้รู้แจ้ง ผู้ที่ชนะคนอื่นได้ชื่อว่าเป็นผู้มีกำลัง แต่ผู้ที่ชนะตนเองได้ชื่อว่าเป็นผู้เข้มแข็ง ผู้ที่รู้จักพอได้ชื่อว่าเป็นผู้มั่งมี โลกไม่สรรเสริญคนที่ชอบปาวประกาศความดีของตน ทำนองนี้เล่าจื๊อ บันทึกไว้ว่า

ผู้ที่เข้าใจคนอื่นคือผู้รอบรู้	ผู้ที่เข้าใจตนเองคือผู้รู้แจ้ง
ผู้ที่มีชัยต่อคนอื่นคือผู้มีกำลัง	ผู้ที่มีชัยต่อตนเองคือผู้เข้มแข็ง
ผู้ที่มีกน้อยคือผู้ร่ารวย	ผู้ที่มีมานะพยายามคือผู้มีความหวัง
ผู้ที่อยู่ในสถานะอันเหมาะสมของตน	ย่อมอยู่ได้ยาวนาน
ถึงแม้ผู้นั้นจะสิ้นชีวิตไปแล้ว	แต่คุณความดียังคงอยู่สืบไป... ^{๙๙}

จากเต่าเต๋อจิง ที่บันทึกไว้ในบทที่ ๓๓ ข้างบนนี้ แสดงให้เห็นว่าเต่าสอนให้คนมีการใช้ชีวิตอย่างอ่อนน้อมถ่อมตน ให้เป็นอยู่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งถือว่าเป็นการเสนอโมโนภาพเกี่ยวกับปัญหาพื้นฐานที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิตที่เต็มไปด้วยความเรียบง่าย ดังนั้นความเป็นอยู่อย่างไม่สุดโต่งไปด้านใดด้านหนึ่ง สวรรค์เช่นนี้ย่อมเข้าใจได้ว่า เต่าสอนให้ใช้ชีวิตแบบพอเพียง ซึ่งมีอยู่ในคำสอนของเล่าจื๊อ ดังเช่นการให้สำรวจชีวิตที่บันทึกไว้ในบทที่ ๙ ซึ่งแสดงถึงการไม่สะสมของมีค่าทางโลกไว้กับตนเองมาก ๆ ซึ่งจะนำพามาสู่ชีวิตที่วุ่นวายต้องกังวลใจ จะเห็นได้ว่าเป็นสาระสำคัญของความพอประมาณ ซึ่งจะยังผลให้เกิดความยั่งยืนของชีวิต

“ไถ่คันศรจนสุดล้า ย่อมมีเวลาที่มันจะคืนกลับ ลับดาบจนแหลมคม ย่อมมีเวลาที่มันจะทื่อ เมื่อทำนมีทองและหยกอยู่เต็มห้อง ย่อมไม่อาจรักษาไว้ได้โดยปลอดภัย ภาควิมิใจกับเกียรติยศ และความมั่งคั่ง ย่อมโศกเศร้าเมื่อความตกต่ำมาถึง ถอนตัวออกเมื่อกิจการงานได้เสร็จสิ้นลง นี่คือวิถีทางแห่งสรวงสวรรค์”^{๑๐๐}

โคลงหรือบทประพันธ์ของเล่าจื๊อข้างต้น ต้องการบอกว่าสิ่งของมีค่าที่มนุษย์ใฝ่หามาสะสมกันไว้นั้น หากมีมากเกินไป ก็จะทำพาสังความทุกข์ยากมาสู่ตนเอง หรือกล่าวอีกนัยคือ “การที่คนใดก็ตามสะสมสิ่งมีค่าไว้มากมายเกินความพอดี ย่อมเป็นการสร้างความลำบากให้ตัวเอง”

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๔.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

หากสมมุติให้ข้อสรุปไม่เป็นไปตามข้ออ้างของเล่าจื๊อ คือไม่เกิดความลำบากกับตนเอง จากการที่สะสมสิ่งมีค่าไว้มากมายเกินความพอดี ซึ่งพิเคราะห์แล้วจะเห็นว่ากรรมมีสิ่งมีค่ามาก ๆ ก็ต้องคอยเฝ้าเก็บรักษา เนื่องจากเป็นสิ่งที่ใคร ๆ ก็ปรารถนาเป็นเจ้าของ ดังนั้นผู้เป็นเจ้าของย่อมต้องเสียแรงเสียเวลาคอยห่วงใยสิ่งของของตน ยังมีมากเท่าใด ย่อมลำบากเท่านั้น

ดังนั้น สิ่งที่เล่าจื๊อสอนไว้ ดังกล่าวจึงสมเหตุสมผล โดยเฉพาะเรื่องของความพอประมาณ และอีกหนึ่งของเงื่อนไขที่เพียงพอคือ ความซื่อตรง ความพอประมาณ ในบทที่ ๑๕ เล่าจื๊อเขียนไว้ว่า

บุคคลผู้ชาญฉลาดแต่โบราณกาล	เปี่ยมล้น ไปด้วยปรีชาญาณ
ล้าลึก ไปด้วยความรอบรู้	ลึกซึ้ง จนมิอาจหยั่งถึง
และด้วย มิอาจหยั่งถึง นี้เอง	จึงจำเป็นจะต้องบรรยายลักษณะดังนี้
มีความรอบคอบคล้ายกับ	กำลังข้ามแม่น้ำที่แข็งตัวในฤดูหนาว
มีความระมัดระวังคล้ายกับ	กำลังป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นในทุกที่
มีความสำรวมคล้าย	กำลังปฏิบัติตนเป็นอาคันตุกะ
มีความอ่อนน้อมคล้ายกับ	หิมะที่เริ่มจะละลาย
มีความเปิดเผยซื่อตรง คล้ายกับ	ไม้ที่ยังไม่ได้แกะสลัก
มีความว่าง คล้ายกับหุบเขา	และโง่งม คล้ายกับสายน้ำอันขุ่นข้น
ใครจะสามารถสงบอยู่ได้	ภายในโลกอันสับสนคล้ายโคลนตม
ด้วยอาศัยความสงบนิ่ง	ก็กลับกระจ่างชัดขึ้น
ใครจะสามารถสงบอยู่ได้นาน	จนอาจนำไปสู่การกลับฟื้นคืนชีวิต... ^{๑๐๑}

จากการวิเคราะห์ข้างต้นจะพบว่าความพอเพียงมีอยู่ในเงื่อนไขที่เพียงพอของเต๋าไม่ว่าจะเป็นการไม่เบียดเบียนกัน ความโลภน้อย ความพอประมาณ และความซื่อตรง และเป็นสาเหตุให้นำไปสู่ชีวิตที่ดีของเต๋า โดยคำสอนเน้นให้มนุษย์ดำรงตนเป็นผู้ตั้งมั่นในความพอเพียง หรือความพอดี ก็จะไม่โลภจนเกิดความเสียหาย โดยเล่าจื๊อให้ความสำคัญกับ “ความรู้จักพอ ทำให้ไม่เสื่อมเกียรติ”^{๑๐๒} นั่นก็คือเมื่อรู้จักพอแล้วก็จะไม่โลภจนเกินไปสำหรับมโนภาพความพอเพียงของเต๋า มีเนื้อหาที่มุ่งให้มนุษย์หันกลับมาตระหนักคุณค่าภายในตัวเองและธรรมชาติรอบตัวเอง เนื่องจากมีแนวคิดที่เห็นว่ามนุษย์ได้ทำตัวออกห่างคุณค่าที่ยิ่งใหญ่ซึ่งมีอยู่ภายในดังกล่าว ทำให้มนุษย์เกิดปัญหากับตัวเองและสังคม กล่าวอีกนัยคือมีมโนภาพของความพอเพียง ซึ่งเห็นได้จากการเสนอให้มนุษย์เลิกแสวงหาสิ่งภายนอก แต่ให้กลับมาหาความสงบด้านจิตใจ หากพิจารณาโดยผ่าน ๆ จะเห็นว่าเป็นแนวทางที่สอดคล้องกับธรรมชาติของมนุษย์เหมือนกับเป็นแนวทางที่ขัดแย้งกับสังคมโลก จวงจื๊อ เห็นว่า

^{๑๐๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^{๑๐๒} จูโก้ว, ปรัชญาเล่าจื๊อ พอเพียง สัตย์ซื่อ, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แสงดาว, ๒๕๕๖), หน้า ๒.

แนวทางดังกล่าวเป็นการวิพากษ์สังคมถึงปัญหาพื้นฐานของมนุษย์ และได้เสนอโมโนภาพที่ทวนกระแสสังคมโดยให้ปล่อยวางความวุ่นวายของสังคมแล้วมาดำรงตนด้วยการใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ซึ่งแนวทางเช่นนี้จึงสอดคล้องกับเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งมีโมโนภาพความพอเพียงเป็นในการดำเนินชีวิต โดยจะเห็นได้จากมโนภาพของเต๋าจะสะท้อนให้ปัญหาพื้นฐานชีวิตทางโลกที่ไม่มีจบสิ้น หากยังไม่เลิกยึดติดโดยการปล่อยวาง หรือถอยตัวออกห่างกิจกรรมในสังคม หรือจะกล่าวได้ว่าการเลิกหรือลดกิจกรรมทางสังคมหรือทางโลกก็เท่ากับการหยุดการเบียดเบียนกันหรือเบียดเบียนกันน้อยลง นั่นเอง หรือสอนให้มนุษย์ไม่ควรโลภมาก ทำอะไรที่เกินตัวเอง ซึ่งมีโมโนภาพเหล่านี้ล้วนแล้วแต่มุ่งไปสู่ชีวิตที่พอเพียงทั้งนั้น

๓.๓ สรุป

กล่าวโดยสรุปเมื่อโยงเอกภาพของมโนภาพเกี่ยวกับความพอเพียงในความหลากหลายของหลักการจากมโนภาพทั้งปรัชญาและศาสนาให้เป็นหนึ่งเดียวและนำเอกภาพในพหุภาพของมโนภาพที่ศึกษามาข้างต้นนั้น เมื่อนำมาจำแนกตามลักษณะเฉพาะของแต่ละประเภทแล้ว จะพบว่ามโนภาพทั้งปรัชญาและศาสนาต่างมีลักษณะปัจเจกและลักษณะร่วมกัน ซึ่งสามารถสรุปได้ว่าในปรัชญาและศาสนามีมโนภาพความพอเพียงที่เป็นปัจเจกลักษณะได้ ๒ ชนิด มโนภาพความพอเพียงจากปรัชญามีลักษณะเป็นมโนภาพที่มีคุณค่าภายนอก สามารถเป็นเครื่องมือไปสู่สิ่งที่มีคุณค่าอื่น ๆ และเป็นอัตวิสัยของแต่ละบุคคล ในขณะที่มโนภาพความพอเพียงจากศาสนามีลักษณะเป็นสิ่งที่มีความหมายในตัวเอง และเป็นภาววิสัย เมื่อพิจารณาโดยละเอียดจะพบว่ามโนภาพของพระพุทธศาสนาเถรวาทและมโนภาพของเต๋ามีลักษณะร่วมกันเนื่องจากมีมโนภาพเกี่ยวกับชีวิตว่าสรรพสิ่งเป็นแก่นามรูปสำหรับพุทธ ส่วนเต๋าก็เห็นความจริงทำนองเดียวกัน ซึ่งมีมโนภาพของเต๋าเห็นว่าแม้มนุษย์เองก็ก่อเกิดมาจากความว่าง ทำนองเดียวกันมโนภาพของพระพุทธศาสนาก็มีแนวคิดที่ว่าสรรพสิ่งประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ๕ อย่าง เรียกว่า ชันธ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ และชันธทั้ง ๕ นี้ก็ตกอยู่ใต้กฎธรรมชาติที่พุทธเรียกว่า “กฎไตรลักษณ์” ที่ประกอบด้วย อนิจจัง คือ ความไม่เที่ยง ทุกขัง คือความมีทุกข์ และอนัตตา คือความไม่มีตัวตน โดยทั้งหมดนี้เป็นเพียงสภาวะเท่านั้นหาที่อยู่อย่างถาวรไม่หรือความว่างนั่นเอง โดยพระพุทธเจ้าเชื่อมั่นในจิตของมนุษย์เองว่ามีคุณสมบัติพิเศษคือความสามารถในการเรียนรู้จนถึงขั้นจิตที่สามารถตรัสรู้สัจธรรมของโลกได้ เมื่อรู้ได้เช่นนี้แล้วก็จะปล่อยวางตัวตนจนพ้นทุกข์หรือเรียกว่าสภาวะ “บรรลुพระนิพาน” ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุด หรือความว่างจากกิเลสทั้งปวง ทั้งนี้ก็ต้องอยู่ในเงื่อนไขของการรู้แจ้งใน “อริยสัจสี่” หรือความจริงอันประเสริฐสี่ประการ ที่ประกอบด้วยรู้แจ้งในความทุกข์ รู้แจ้งในสาเหตุของทุกข์ รู้แจ้งในการดับทุกข์ และรู้แจ้งในหนทางสู่การดับทุกข์ หากพิจารณาอยู่ลึกซึ้งจะพบว่าพระพุทธเจ้าได้เสนอโมโนภาพที่เป็นนามธรรม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอภิปรัชญาที่กล่าวมาแล้ว นอกจากนั้นพระองค์ก็ยังเสนอแนวทางปฏิบัติที่เป็นหลักการของรูปธรรมไว้อีกด้วย นั่นหมายความว่าสิ่งที่เสนอไว้นั้นบางส่วนหรือโดยมากก็จะมีในทุก ๆ ประเภทของชีวิตที่ดีด้วย แม้จะเป็นส่วนที่เป็นนามธรรมแต่ก็ยังต้องมีความเพียรตั้งแต่ระดับน้อยไปสู่มากอีกด้วย ซึ่งก็หมายถึงต้องมีลักษณะร่วมของมโนภาพทั้ง ๗ ที่กล่าวมาประกอบเข้าด้วยกัน อาทิ ต้องยอมรับในความลำบาก มีอดทนเพื่อเอาชนะอุปสรรคเหมือนกับพวกวีรกรรมนิยม และต้องมีเจตจำนงที่มุ่งมั่นแสดงออกถึงความเป็นตัว

ของตัวเองว่าสำคัญว่าการอยู่ภายใต้กรอบหรือแบบแผน รวมทั้งเห็นต่างกับขนบจารีตเดิมที่แสวงหาสิ่งที่ต้องการด้วยการสะสมอำนาจ เกียรติยศ ฯลฯ สำหรับลักษณะของพุทธศาสนากัมโบโนภาพของเต๋าโดยเฉพาะในเรื่องคำสอนที่ขัดแย้งกับสามัญสำนึกของมนุษย์ เต๋าก็มีอยู่ด้วยมากมายเช่นกันในพุทธ ผู้เขียนขอยกตัวอย่างความขัดแย้งของพระพุทธเจ้า ที่พระองค์ทรงแสดงความขัดแย้งกับสามัญสำนึกทั่วไป ในคราวที่พระองค์จะบรรลุมรรคสัมโพธิญาณเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังนี้

“ส่วนพระมหาบุรุษ เสด็จลุกจากที่ประทับ ทรงถือถาดข้าวปายาส เสด็จไปยังฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา ประทับบ้ายพระพักตร์สู่บูรพาทิศแล้ว ทรงปั้นข้าวปายาสเป็นปั้น ๆ ได้ ๔๙ ปั้น เสด็จจนหมด แล้วทรงถือถาดลงสู่แม่น้ำ ทรงอธิษฐานเสี่ยงพระบารมีว่า ถ้าอาตมาจะได้ตรัสแก่พระปรมาภิเสกสัมโพธิญาณแล้ว ขอให้ถาดนี้จลหายทวนกระแสน้ำขึ้นไป แล้วทรงลอยถาดทองนั้นลงในแม่น้ำเนรัญชรา ขณะนั้นอานุภาพพระบารมีของพระองค์ซึ่งทรงบำเพ็ญมาบริบูรณ์ดีแล้ว ได้แสดงให้เห็นอัศจรรย์ ถาดทองนั้นได้ลอยทวนกระแสน้ำเนรัญชราขึ้นไปประมาณ ๑ เส้น แล้วถาดทองนั้นก็จมลงตรงนาคภพพิมาน แห่งพญากาฬนาคราช”^{๑๐๓}

ความขัดแย้งจากสามัญสำนึกจากการลอยทวนน้ำของถาดดังกล่าว หากพิจารณาโดยใช้สามัญสำนึกทั่ว ๆ ไปจะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับโลกของสามัญสำนึก แต่หากใช้สติปัญญาให้ลึกซึ้งมิใช่มองแต่ด้านภายนอก แต่ใช้ภายในทำความเข้าใจก็พอจะเห็นได้ชัดเจนว่า การที่จะบรรลุสัจจะขั้นสูงนั้น ถ้ายังตามกระแสสังคมของคนทั่วไป ก็คงพบสัจจะได้ยากมาก ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงทรงแสดงสัญลักษณ์ของการทวนกระแสน้ำก็คือทวนกระแสสังคมด้วยการตรัสถึงสภาวะการลอยทวนน้ำดังกล่าว อีกตัวอย่างคือท่านอาจารย์พุทธทาส ท่านใช้ข้อความว่า “น้ำนิ่งตลิ่งไหล” ก็เป็นข้อความขัดแย้งเช่นเดียวกัน คือคนทั่วไปมองโลกขัดแย้งกับสัจธรรม หรือคนในสังคมจะเห็นสรรพสิ่งว่าอยู่นิ่งตายตัวเหมือนกับน้ำที่นิ่ง ส่วนตลิ่งกลับกำลังเคลื่อนไหว ซึ่งเหล่านี้ขัดแย้งกับสามัญสำนึกโดยสิ้นเชิง กล่าวโดยสรุปมโนภาพของเต๋าก็มีอยู่ในมโนภาพของพุทธด้วยเหมือนกัน เมื่อพิจารณาอย่างละเอียดก็จะเห็นว่ามโนภาพความพอเพียงนี้แม้ว่าจะแตกต่างกันบ้าง แต่ก็มีส่วนที่เหมือนกันด้วย คือ ทั้งหมดนี้เชื่อว่ามนุษย์มีศักยภาพบางอย่างอยู่ในตัว มนุษย์ในอุดมคติก็คือมนุษย์ที่สามารถพัฒนาศักยภาพด้วยความพอเพียงให้ถึงขีดสุด

^{๑๐๓} มหาวิทยาลัยมหิดล, พุทธประวัติ: ทรงลอยถาดเสี่ยงพระบารมีเกิดอัศจรรย์ถาดลอยทวนน้ำมันพระทัยว่าจะได้ตรัสรู้อย่างแน่แท้, [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.crs.mahidol.ac.th/thai/buddhist41.htm> [๑ ธ.ค. ๒๕๔๖].